

Τὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπενθυμίζει ὅτι ὁ χαρακτήρας τῶν δημοσιευομένων ἐκθέσεων τῶν ἀνασκαφῶν εἶναι προσωρινός. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διατηρεῖ τὸ δικαίωμα τῆς μελέτης καὶ τῆς ὀριστικῆς δημοσίευσης τῶν εὐρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν τῆς.

Ἀπαγορεύεται ἡ μερικὴ ἢ ὀλικὴ ἀναδημοσίευση χωρὶς τὴν ἄδεια τοῦ Συμβουλίου.

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 2000

ΤΟΜΟΣ 47 (2000)

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία
Πανεπιστημίου 22, 106 72

ISSN 0570-6211

Γενικὴ ἐπιμέλεια ἔκδοσης
Ἐλευθερία Κονδυλάκη Κόντου

ΤΟ ΕΡΓΟΝ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 2000

ΥΠΟ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

*Γενικοῦ Γραμματέως
τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας
Ἀκαδημαϊκοῦ*

ΑΘΗΝΑΙ 2001

Βυζαντινῆς Ἱστορίας στὴ Θεσσαλονίκη ὅπου, παράλληλα πρὸς τὰ διδακτικά του καθήκοντα, ανέπτυξε ἐξαιρετικὴ συγγραφικὴ καὶ ἐκδοτικὴ δράση. Ἰδρυσε σειρὰ μονογραφιῶν μὲ τίτλο «Βυζαντινὰ κείμενα καὶ μελέται» καὶ τὰ περιοδικὰ «Βυζαντινὰ» καὶ «Βυζαντιακά», τὰ ὁποῖα ἀριθμοῦν τὸ καθένα εἰκοσάδα τόμων. Ἀπὸ τὰ ἔργα του μνημονεύω τὶς μονογραφίες του «Τὰ οἰκονομικὰ τοῦ πρωτοβυζαντινοῦ κράτους» (1958), «Οἱ ἀπαρχές τῆς βυζαντινῆς ἱεραρχίας τῶν θεμάτων» (1959), «Πηγαὶ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας» (1970, 1987) καὶ τὴν τρίτομη «Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους» (1995). Ἀσχολήθηκε μὲ τὰ ζητήματα τῆς ἱστορικῆς μεθόδου στὴν ἐξέταση τῶν ὁποίων ἀφίερωσε τὸ διδακτικὸ ἐγχειρίδιο «Εἰσαγωγή στὴν τεχνικὴ τῆς ἐπιστημονικῆς ἱστορικῆς ἐργασίας» (1980).

Στις 7 Μαΐου ἀπεβίωσε σὲ ἡλικία 94 ἐτῶν ὁ ἀπὸ τοῦ 1956 ἐπίτιμος σύμβουλος καὶ ἀπὸ τοῦ 1987 ἐπίτιμος Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου *Homer Thompson*. Ἀθηναῖος ἀπὸ τὸ 1931, ὑπῆρξε ὁ κινητήριος νοῦς στὴν ἀνασκαφὴ τῆς Ἀγορᾶς τὴν ὁποία διηύθυνε ἀπὸ τὸ 1947 ἕως τὸ 1967 πού ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὴ διοίκησή της. Ἡ μεγάλη ἀνασκαφὴ τῆς Ἀγορᾶς ταυτίζεται μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Thompson. Αὐτὸς καθόρισε τὸ σύστημα τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τῶν δημοσιεύσεών της. Ὅλοι γνωρίζουμε, ὅτι ἡ γιγάντια αὐτὴ ἀνασκαφὴ μὲ τὰ προβλήματα πού ἔθετε τὸ γεγονός ὅτι γινόταν σὲ ἓναν τόπο μὲ λείψανα ἀπὸ ἀνθρώπινη δραστηριότητα ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια, τὰ νεολιθικά, ἕως τὸ 1931, ἀποτελεῖ σήμερα, ἀπὸ ἄποψη διεξαγωγῆς της καὶ δημοσιεύσεώς της ὑπόδειγμα. Αὐτὸ ὀφείλεται στὴ συνεχὴ διεξαγωγή της, τὴν παράλληλη ἀποκατάσταση καὶ συντήρηση τῶν μνημείων καὶ τὴν ἄμεση, πρώτη, δημοσίευση τῶν ἐτήσιων ἀποτελεσμάτων στὸ περιοδικὸ *Hesperia* πού ἰδρύθηκε κυρίως γιὰ νὰ περιλαμβάνει τὶς σχετικὲς μελέτες. Οἱ μελέτες τοῦ Thompson γιὰ τὰ μνημεῖα τῆς Ἀγορᾶς ὑπῆρξαν θεμελιώδεις γιὰ τὴ γνώση της. Κυριότερη ἢ αὐτοτε-

Προοίμιον

Ὁ φετινὸς ἀπολογισμὸς δὲν θὰ ἔχει τὸ ἐκρηκτικὸ τέλος τοῦ περυσينوῦ. Κατὰ τὴ γνώμη τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν ἀστρονόμων ὁ εἰκοστὸς αἰώνας καὶ ἡ δεύτερη μετὰ Χριστὸν χιλιετία ἔληξαν στίς 31 Δεκεμβρίου τοῦ 2000. Καὶ αὐτὸ ἔγινε ἀθόρυβα, χωρὶς πυροτεχνήματα καὶ χωρὶς τίς μάταιες προσδοκίες πού στηρίζαμε στὸν προχρονολογημένο ὑστερικὸ ἑορτασμὸ. Τὴ συμβολικὴ γιὰ τὴν Ἑταιρεία σημασία τῆς συμπλήρωσης τοῦ αἰώνα θὰ ἐκθέσω στὸ τέλος τοῦ λόγου μου.

Πρὶν ὅμως προχωρήσω στὴν περιγραφή τοῦ ἔργου μας κατὰ τὸ 2000, θὰ μνημονεύσω σύντομα, ὅπως εἶναι τὸ ἔθος, ἐκείνους πού δὲν εἶναι πλέον μαζί μας.

Θυμᾶστε ὅτι πέρυσι σᾶς μίλησα γιὰ τὸν παλαιότατο ἐταῖρο μας Σπυρίδωνα Μαρκεζίνη, ὁ ὁποῖος ἀπεβίωσε στίς 4 Ἰανουαρίου τοῦ 2000. Δεκαεννέα ἡμέρες ἀργότερα, στίς 23 Ἰανουαρίου, ἀπεβίωσε ὁ ἐπιφανὴς ἱστορικὸς τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννης Καραγιαννόπουλος. Γεννημένος τὸ 1922 στὴ Σπάρτη, καὶ ἔπειτα ἀπὸ λαμπρὲς σπουδές, ἔγινε τὸ 1960 καθηγητὴς τῆς

λής για τὴν Θόλο, ὁ ἐξαιρετος ὁδηγὸς τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀγορᾶς καὶ ἡ συνθετικὴ μονογραφία, «*Ἡ Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν*». Ἡ βαθιὰ του ἀρχαιολογικὴ γνώση φαίνεται στὴν πρῶ-
 ιμη πολὺ ἐκτεταμένη μελέτη του γιὰ τὴν ἑλληνιστικὴ κερα-
 μεικὴ, γιὰ τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς Ἀγορᾶς καὶ γιὰ τὸ Ὡδεῖο
 τοῦ Ἀγρίππα. Ὑπῆρξε ὁ κύριος συντελεστὴς τῆς ἀναστή-
 λωσης καὶ ἀνακατασκευῆς δύο γνωστῶν μνημείων, τῆς στοᾶς
 τοῦ Ἀττάλου καὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ
 αὐτὸς διηύθυνε τὶς ἐργασίες διαμόρφωσης καὶ φύτευσης τοῦ
 χώρου τῆς Ἀγορᾶς μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἔρευνας τοῦ
 κυρίου μέρους της.

Χάρις στὸν Thompson καὶ τοὺς συνεργάτες του, ἓνα νέο
 ἐπιστημονικὸ πνεῦμα πρυτάνευσε στὴν ἀνασκαφὴ τῆς Ἀγορᾶς:
 ἡ ἰσότιμη μελέτη καὶ δημοσίευση τῶν καταλοίπων ὅλων τῶν
 ἐποχῶν ποὺ ἐρέυνησαν οἱ ἀνασκαφεῖς. Τὸ κλασικὸ στρῶμα δὲν
 ἦταν πλέον ὁ σκοπὸς τῆς ἀνασκαφῆς ἀλλὰ ἓνας σταθμὸς τῆς
 ἐρέυνας. Χάρις στὴν ἀρχὴ αὐτὴ οἱ μεταγενέστερες ἐποχές, ἡ
 βυζαντινὴ, ἡ φραγκοκρατία, ἡ τουρκοκρατία καὶ τὰ κατάλοιπά
 τους, ἔτυχαν τῆς τιμῆς ἐπιστημονικῶν δημοσιεύσεων ποὺ
 ἀποτελοῦν ὁδηγὸ γιὰ τὴ μελέτη εἴτε τῶν νεώτερων ἀνασκαφῶν
 τῆς Ἀθήνας εἴτε ἄλλων τόπων. Ὁ Homer Thompson ἀποτέ-
 λεσε ὑπόδειγμα ἑλληνιστοῦ μὲ τὴν εὐρύτατη ἔννοια τῆς λέξης.

Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Νικόλαος Οἰκονομίδης
 ἀπεβίωσε στὶς 31 Μαΐου 2000. Εἶχα τὴν τύχη νὰ τὸν γνω-
 ρίσω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν σπουδῶν του ὡς συμφοιτητὴς στὸ
 Πανεπιστήμιο καὶ παρακολούθησα τὴν ἐξαιρετικὴ ἐπιστημο-
 νικὴ του ἄνοδο. Γεννήθηκε τὸ 1934 καὶ μετὰ ἀπὸ τὶς σπου-
 δὲς στὴν Ἀθήνα καὶ τὸ Παρίσι ἔγινε διδάκτωρ τὸ 1961, διο-
 ρίσθηκε τὸν ἴδιο χρόνο στὸ Ἴδρυμα Ἐρευνῶν ὅπου καὶ ἐργά-
 στηκε μέχρι τοῦ 1968. Τὴ χρονιά αὐτὴ ἔφυγε ἀναγκαστικῶς
 στὸ ἐξωτερικόν. Τὸ 1969 διορίστηκε καθηγητὴς στὸ Μόντ-
 ρεαλ τοῦ Καναδᾶ καὶ τὸ 1987 ἐπανῆλθε στὴν Ἑλλάδα καὶ

ἔγινε καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο.

Τὸ ἔργο του εἶναι μεγάλο καὶ θεμελιῶδες γιὰ τὴ γνώση τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. Ἀσχολήθηκε μὲ ἐπιμονὴ καὶ ἐπιτυχία μὲ τὴ δημοσίευση τῶν πηγῶν τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας στὴν εὐρύτερη ἔννοια τοῦ ὅρου. Δημοσίευσε βυζαντινὰ χειρόγραφα διαφόρων βιβλιοθηκῶν μὲ τὰ ὁποῖα διαφωτίζονται διοικητικά, οἰκονομικά, κοινωνικά καὶ θρησκευτικὰ ζητήματα τοῦ Βυζαντίου. Μεγάλη εἶναι ἡ συμβολὴ του στὴν ἔκδοση τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων μονῶν τοῦ ἁγίου Ὁρους καὶ στὴ μελέτη καὶ ἐρμηνεία σημαντικῶν ἔργων τέχνης, ὅπως τῶν ψηφιδωτῶν τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ τῆς εἰκονογραφίας χειρογράφων.

Ἡ τάση του γιὰ τὴ συνολικὴ θεώρηση τῶν πραγμάτων φαίνεται σὲ ἓνα μεγάλο ἔργο του, τὴ δημοσίευση τῶν χρονολογημένων μολυβδοβούλλων ὅπου στοὺς τρεῖς τόμους πού πρόλαβε νὰ συντάξει, φαίνεται ἡ βαθιὰ γνώση τοῦ πλήθους τῶν στοιχείων ἐκείνων πού μεταβάλλουν τὰ φαινομενικῶς, καὶ ἓνα-ἓνα, ἀσήμαντα μολυβδόβουλλα σὲ βασικὴ πηγὴ γνώσης τῆς ἱστορίας καὶ τῶν θεσμῶν τοῦ Βυζαντίου. Τέλος πολλὲς δεκάδες εἶναι οἱ μικρότερες σὲ ἔκταση μελέτες του οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν, μὲ τὴν ἰδέα πού τις διαπνέει, ἓνα αὐτοτελὲς κεφάλαιο στὴ βυζαντινὴ ἱστοριογραφία.

Στις 9 Ἰουλίου 2000 ἀπεβίωσε ὁ ἀπὸ τοῦ 1968 ἐπίτιμος ἐταῖρος *Herbert Hunger*, καθηγητὴς τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας στὴ Βιέννη καὶ διαπρεπῆς ἐρευνητὴς καὶ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλολογίας. Τὸ ἔργο του εἶναι μεγάλο σὲ ἔκταση καὶ σὲ σημασία καὶ ἀποτελεῖ σημαντικὸ τμῆμα αὐτοῦ πού ἔχει συντελεστεῖ διεθνῶς κατὰ τὴν πεντηκονταετία πού πέρασε. Ὡς Διευθυντὴς τοῦ τμήματος χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης στὴ Βιέννη δημοσίευσε ἐξάτομο κατάλογο τῶν ἐκεῖ ἐλληνικῶν χειρογράφων καὶ ὡς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ μέλος τῆς Αὐστριακῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν θεμελίωσε μεγάλα συλλογικὰ ἔργα, ὅπως τὴν «*Παλαιολόγειο*

προσωπογραφία», τήν «*Tabula Imperii Romani*» καὶ ἄλλα βασικά γιὰ τὴ γνώση τοῦ Βυζαντίου ἔργα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ Βιέννη ἔγινε διεθνὲς κέντρο βυζαντινῶν σπουδῶν. Τὸ προσωπικό του ἔργο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἐξάτομο κατάλογο τῶν χειρογράφων κωδίκων, τὸν ἀποτελοῦν πολυάριθμες μελέτες καὶ βιβλία ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἡ τρίτομη «*Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*» καὶ «*Ὁ κόσμος τοῦ βυζαντινοῦ βιβλίου*» ἔχουν μεταφρασθεῖ στὰ ἑλληνικά.

Στις 7 Σεπτεμβρίου 2000 ἀπεβίωσε ἡ ἐταῖρος *Εἰρήνη Καλλιγᾶ*, ἡ ὁποία συνδεόταν μὲ τὴν Ἑταιρεία μὲ παλαιούς δεσμούς, γιὰτὶ ἦταν θυγατέρα τοῦ Ἀντωνίου Μπενάκη, Προέδρου τῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τὸ 1932 μέχρι τοῦ 1954. Ἡ *Εἰρήνη Καλλιγᾶ* ἀκολούθησε τὴν οἰκογενειακὴ παράδοση τῆς προσφορᾶς τῶν κόπων της καὶ τῶν ἱκανοτήτων της γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ τόπου. Εἶχε γεννηθεῖ τὸ 1912. Σὲ ἡλικία 21 ἐτῶν ἴδρυσε τὸ Σῶμα Ἑλληνίδων Ὁδηγῶν, τὸ ὁποῖο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ εἶχε διακόψει κάθε δραστηριότητα. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τὸ Σῶμα ἀναγεννήθηκε ὑπὸ τὴν ἀρχηγία της. Κατὰ τὸν πόλεμο ἔγινε ἀδελφὴ νοσοκόμος τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ὑπῆρξε μάλιστα ἐθελόντρια ὁδηγὸς ἀσθενοφόρων. Κατὰ τὴν Κατοχὴ ἴδρυσε τὸ συσσίτιο «*Τὸ πιάτο τοῦ παιδιοῦ*» καὶ ὡς μέλος μυστικῆς ὀργανώσεως μετέσχε στὴν Ἀντίσταση. Μετὰ τὸν πόλεμο προσέφερε τίς ὑπηρεσίες της, ὡς στέλεχος, στὴ Βασιλικὴ Πρόνοια καὶ ὡς Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Μουσείου Μπενάκη ἀφιέρωσε τίς δυνάμεις της στὴν προκοπὴ τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ Ἰδρύματος. Εἶχε τὴν ἱκανοποίηση, λίγο πρὶν φύγει, νὰ ἰδεῖ, στὶς 7 Ἰουνίου τοῦ 2000, τὸ μουσεῖο ποὺ ὄνειρεύτηκε καὶ θεμελίωσε ὁ πατέρας της, νὰ προσφέρεται πάλι στοὺς Ἕλληνες, μεγαλύτερο, πλουσιότερο καὶ ὠραιότερο ἀπὸ πρὶν.

Στις 30 Σεπτεμβρίου 2000 ἀπεβίωσε ἡ ἐπίτιμος σύμβουλος *Ἰωάννα Τσάτσου*, σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Τσάτσου καὶ ἀδελφὴ τοῦ Γιώργου Σεφέρη. Μεγαλωμένη σὲ ἓνα περιβάλλον

ἐπιστημονικό καὶ λογοτεχνικό – πατέρας τῆς ἦταν ὁ νομοδιδάσκαλος Στυλιανὸς Σεφεριάδης – καλλιέργησε καὶ ἡ ἴδια τὴν ποίηση καὶ ἄλλες μορφές τοῦ λόγου, τὸ ἀπομνημόνευμα, τὴ βιογραφία. Ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς μερικὰ ἀποτελοῦν τὴ σύνθεση προσωπικῶν βιωμάτων καὶ ἐμπειριῶν τῶν χρόνων τῆς κατοχῆς κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὁποίας εἶχε ἐνεργὸ ἐθνικὴ δράση.

Τὴν πρώτη ἡμέρα τοῦ Νοεμβρίου 2000 ἀπεβίωσε πλήρης ἡμερῶν ὁ *Steven Runciman*, διαπρεπέστατος μελετητῆς τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου. Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Cambridge, δίδαξε καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ χώρα του καὶ κατέλαβε καὶ θέσεις διπλωματικῆς φύσεως μεταξὺ τῶν ὁποίων μνημονεύω τὴν ἐδῶ, στὴν Ἀθήνα, θητεία του κατὰ τὴ διετία 1945 - 1947 ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ Βρετανικοῦ Συμβουλίου. Τὰ ἔργα του εἶναι πολλὰ καὶ σημαντικά: «*The Medieval Manichee*» (1947), «*The Sicilian Vespers*» (1958), «*The Great Church in Captivity*» (1968), «*The Orthodox Churches and the Secular State*» (1972), «*Byzantine Style and Civilization*» (1975). Τὸ διασημότερο ἀπὸ ὅλα ὅμως εἶναι τὸ τρίτομο ἔργο του «*Ἱστορία τῶν Σταυροφοριῶν*» ποὺ ἐκδόθηκε κατὰ τὰ ἔτη 1951 - 1954 καὶ τὸ ὁποῖο κυκλοφόρησε καὶ ἐλληνικὰ ἀπὸ τὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ. Μὲ τὸ ἔργο του αὐτὸ ὁ Runciman περιέγραψε τὶς Σταυροφορίες, τὸ βασικότατο γεγονός τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας. Γιὰ τὸ Βυζάντιο σήμανε τὸ τέλος τῆς ἡγεμονίας του, γιὰ τὴ Δύση τὴν ἀρχὴ τῆς δικῆς τῆς ἡγεμονίας μὲ τὴν ὁποία ἀρχίζει καὶ ἡ νεώτερη δυτικὴ ἱστορία.

Στις 13 Δεκεμβρίου 2000 ἀπεβίωσε σὲ βαθὺ γῆρας ὁ ἐπιτιμος Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου *Pierre Demargne*, μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς ἀπὸ τὸ 1926 ἕως τὸ 1933, ἀνασκαφεὺς στὰ Μάλια τῆς Κρήτης καὶ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου, στὴ Grenoble πρῶτα, κατόπιν στὸ Στρασβούργο καὶ τέλος στὴ Σορβόννη καὶ στὸ Πανεπιστήμιο Paris I.

Τὸ ἀνασκαφικὸ τοῦ ἔργου εἶναι μεγάλο καὶ ἐπιστημονικῶς πλήρες. Οἱ ἀνασκαφές του καὶ οἱ μελέτες του στὰ Μάλια τῆς Κρήτης δημοσιεύτηκαν μεταξύ 1945 καὶ 1964 σὲ τρεῖς τόμους πού συνέταξε ὁ ἴδιος καὶ σὲ τέσσερις ἀκόμη, μὲ τὴ συνεργασία ἄλλων ἐπιστημόνων. Κατὰ τὸ διάστημα 1950-1962 ἔκανε ἀνασκαφές στὸν Ξάνθο τῆς Λυκίας τὶς ὁποῖες δημοσίευσε σὲ τέσσερις τόμους.

Ὁ Pierre Demargne ὑπῆρξε διαπρεπῆς μελετητῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ ἐξαιρετος διδάσκαλος. Οἱ Ἑλληνες μαθητές του διατηροῦν τὴν ἀνάμνηση τῆς διδασκαλίας του καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντός του γιὰ τὴν πρόοδό τους.

Οἱ πρῶτοι μῆνες τοῦ 2001 μᾶς ἐπιφύλαξαν δύο ἀκόμη ἀπώλειες ἐταίρων. Στις 4 Μαρτίου ἀπέθανε ὁ παλαιὸς φίλος *Hans Walter*, ὁμότιμος καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σάλτσμπουργκ. Ὑπῆρξε μαθητῆς τοῦ Ernst Buschor καὶ κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐπιστημονικῆς πορείας του ἔκανε ἀνασκαφές στὴν Ὀλυμπία καὶ τὴ Σάμο. Τὸ μεγάλο ἔργο του ὅμως ὑπῆρξε ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος στὴν Αἴγινα, στὴν ὁποία ἔδωσε μορφή. Ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ αὐτὴ τὴν ὁποία ἄρχισε τὸ 1966 ἀποξενώθηκε τὸ 1994 ἀρκετὰ ἄκομψα. Τὸ ἐρευνητικὸ αὐτὸ ἔργο του συμπλήρωσε μὲ τὴν πολύτομη δημοσίευσή του μεταξύ τῶν συνεργατῶν τῆς ὁποίας εἶναι ἡ σύζυγός του καὶ μέλος τῆς Ἑταιρείας Ἑλένη Καρύδη Walter. Ἡ δημοσίευση αὐτὴ ἀποτελεῖ παράδειγμα μεθόδου καὶ ἐπιστημονικὸ ἐπίτευγμα.

Στις 24 Μαρτίου ἀπέθανε ὁ ἐπίτιμος Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου *Nicholas Hammond*. Τὸ ἱστορικὸ ἔργο του εἶναι πολὺ μεγάλο καὶ γνωστό. Ὑπῆρξε μαθητῆς τῆς Βρετανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς στὴν Ἀθήνα καὶ κύριο χαρακτηριστικὸ του κατὰ τὴν ἄσκηση τῆς ἐπιστήμης ὑπῆρξε ἡ ἐξαντλητικὴ ἐπὶ τόπου μελέτη τῆς τοπογραφίας τῶν χώρων, ὅπου διαδραματίστηκαν ἱστορικὰ γεγονότα. Ἔτσι τὸ 1930 νεαρὸς

μαθητής τῆς Βρετανικῆς Σχολῆς ἔκανε πεζὸς τὴ διαδρομὴ Ἀθήνα Μαραθῶν μὲ ἄμεση ἐπιστροφή γιὰ νὰ ἐλέγξει τὴ διήγηση τοῦ Ἡροδότου γιὰ τὴ μάχη τοῦ 490 π.Χ. Δὲν ἀγνοεῖτε ὅτι τελευταῖα ἀμφισβητήθηκε καὶ τοῦ πατέρα τῆς ἱστορίας ἡ ἀξιοπιστία ὡς πρὸς τὴν ἔκθεσή του τῶν τῆς μάχης. Ὁ Nicholas Hammond ὑπῆρξε ὁ κατ' ἐξοχὴν ἱστορικὸς τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ ἔνθερος φίλος τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἑλλήνων.

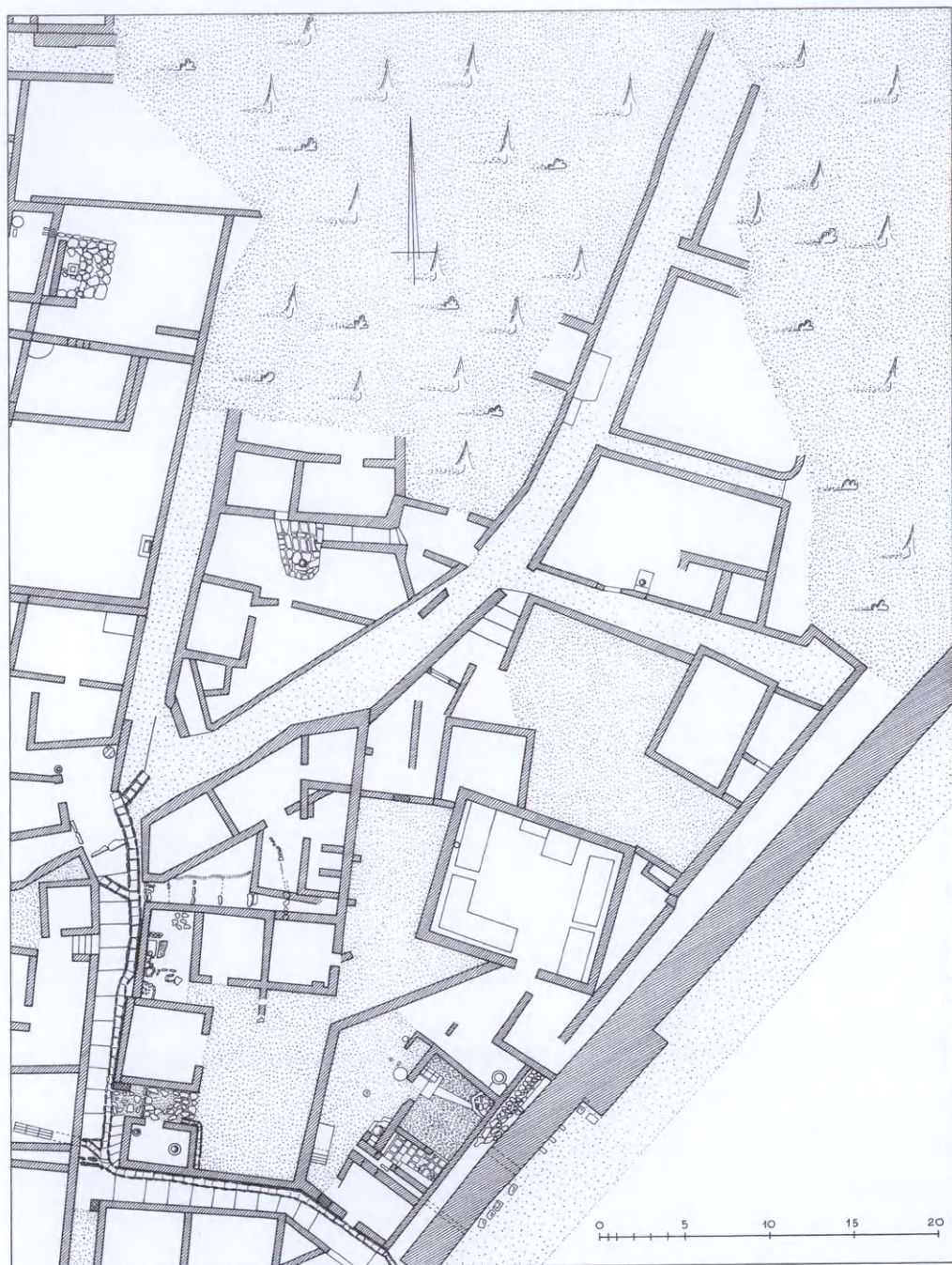
Σὲ ἐπιστολὴ του, λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμία νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸν Μαραθῶνα, πρὶν ἀφανισθεῖ ἢ ἀρχαία του μορφή.

Ἐνασκαφές

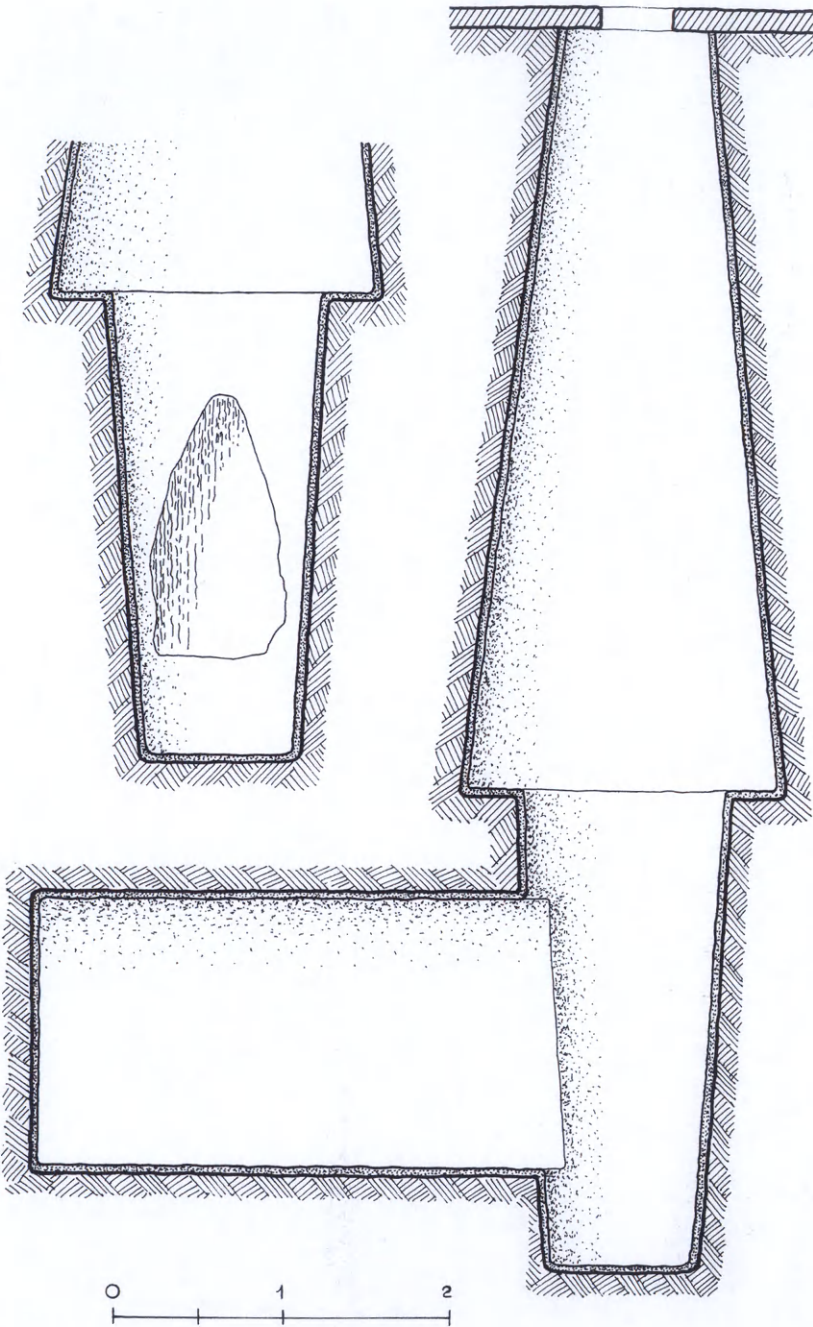
Στὸ φρούριο τοῦ Ραμνοῦντος, ἀνατολικῶς τῆς συνοικίας τοῦ θεάτρου συνεχίστηκε ἡ ἔρευνα ἀπὸ τὸν Γενικὸ Γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κ. Βασίλειο Χ. Πετράκο. Δύο δρόμοι μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Ν πρὸς Β ὀρίζουν οἰκοδομικὸ συγκρότημα (εἰκ. 1) τριγωνικοῦ σχήματος τοῦ ὁποίου ἐρευνήθηκε μικρὸ μέρος ἐνῶ ἡ ὁδὸς πού τὸ ὀρίζει ἀπὸ Ἀνατολῶν ἀποκαλύφθηκε σὲ ἀρκετὸ μῆκος. Οἱ χῶροι πού ἐρευνήθηκαν βρέθηκαν ὅλοι κατεστραμμένοι ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὰ εὐρήματα ὑπῆρξαν ἀσήμαντα. Σὲ μία αὐλὴ ὅμως βρέθηκε δεξαμενὴ (εἰκ. 2-3) σκαμμένη στὸ χῶμα τῆς πλαγιᾶς, βάθους 7.50 μ., μὲ σήραγγα στὸ κατώτερο τμήμα τῆς γιὰ τὴν αὐξήση τῆς χωρητικότητάς τῆς σὲ νερό. Τὸ σχῆμα τῆς δεξαμενῆς δὲν εἶναι τὸ γνωστὸ ἀπιοειδές, διότι τὰ χῶματα εἶναι μαλακὰ καὶ τὸ ἀνώτερο μέρος θὰ κατέρρευε εὐθὺς μετὰ τὴν κατασκευὴ του. Προτιμήθηκε λοιπὸν τὸ κυλινδρικό, εὐρυνόμενο προοδευτικῶς κατὰ μικρόν. Ὁλόκληρη ἡ δεξαμενὴ βρέθηκε γεμάτη μὲ πέτρες. Ἀνάμεσά τους βρέθηκε στήλη μὲ ψήφισμα ἡ ὁποία στὰ ἀρχαῖα χρόνια εἶχε μετατραπεῖ σὲ κατώφλι. Κάποτε θεωρήθηκε κι

1. PAMNOYS

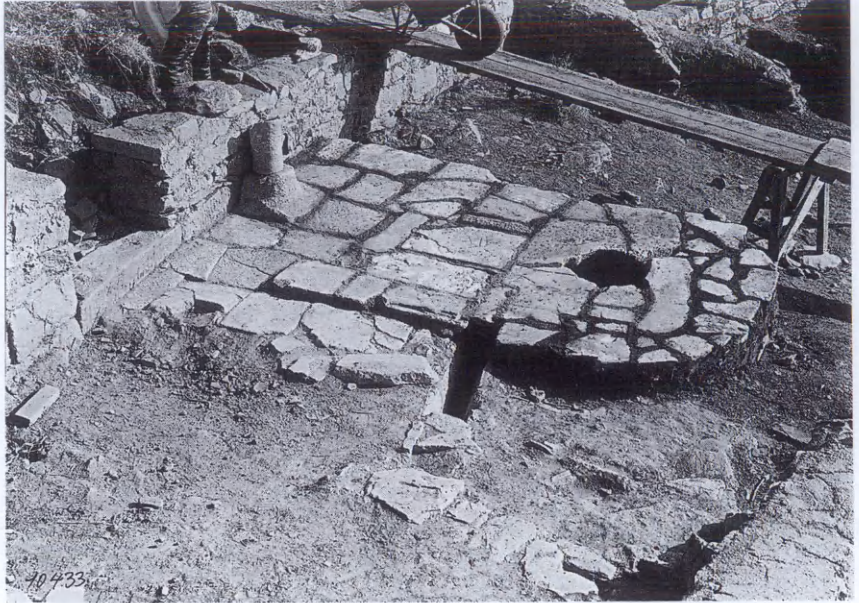
φρούριο

1 Τὰ οἰκοδομικά συγκροτήματα βορείως τῆς ἀνατολικῆς πύλης τοῦ φρουρίου.

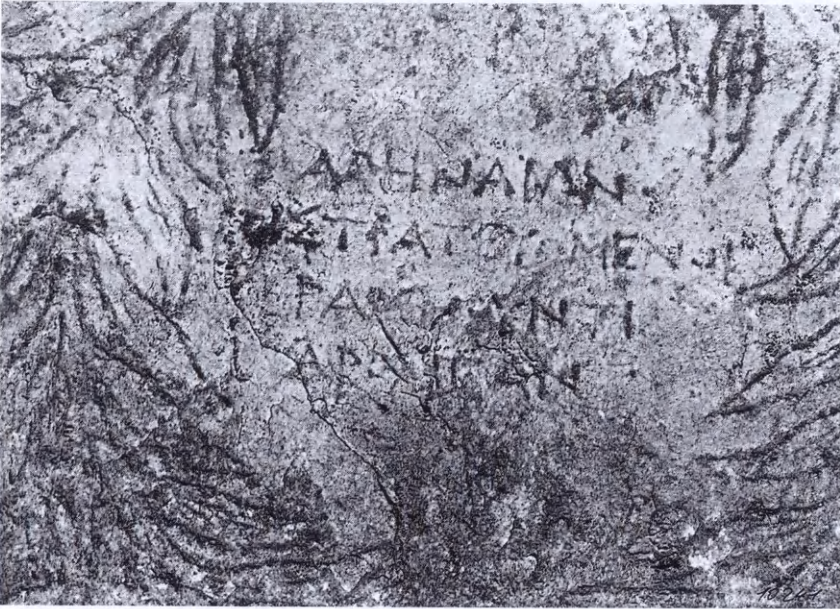

2 Δεξαμενή ἀνατολικῶς τῆς συνοικίας τοῦ θεάτρου.

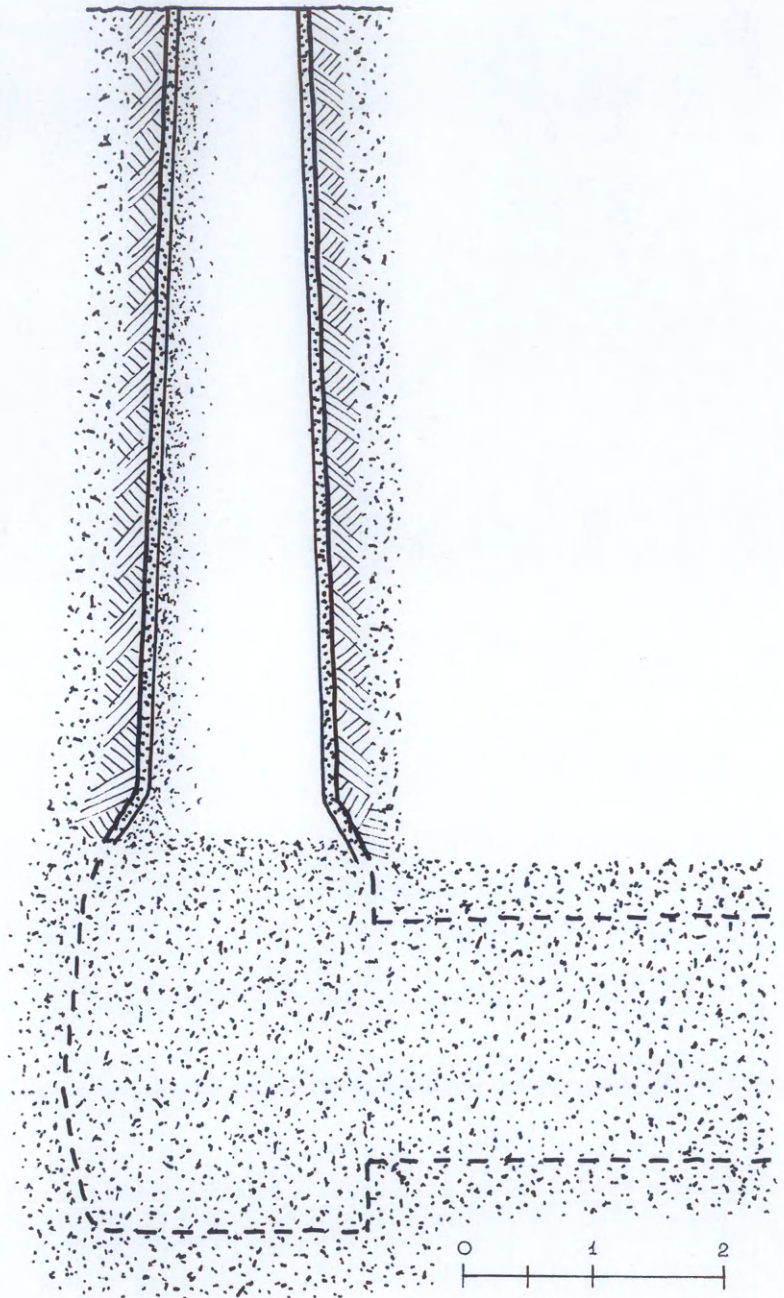
3 Δεξαμενή ανατολικῶς τῆς συνοικίας τοῦ θεάτρου.

αὐτὸ ἄχρηστο καὶ ρίχτηκε στὴ δεξαμενή. Μὲ τὸ ψήφισμα, τοῦ δήμου τοῦ Ραμνοῦντος, τιμᾶται ἐπὶ Κίμωνος ἄρχοντος, τὸ 236/5 π.Χ., ἓνας στρατηγὸς τῆς παραλίας τοῦ ὁποίου δὲν σώζεται τὸ ὄνομα, γιὰ τὴ φροντίδα του γιὰ τὴν ἄμυνα τοῦ φρουρίου, τὴν ἀσφάλεια τῶν δημοτῶν καὶ τὶς ἐνέργειές του γιὰ τὸν ἐφοδιασμὸ τῆς φρουρᾶς μὲ σιτάρι. Σὲ θραῦσμα στήλης ποὺ βρέθηκε ἐκτὸς τῆς δεξαμενῆς, ἀλλὰ πολὺ κοντά, σώζεται χαρακτὸς στέφανος μὲ ἐπιγραφή μὲ τὴν ὁποία Ἰθηναίων οἱ στρατευόμενοι Ῥαμνοῦντι τιμοῦν τὸν Δρομέα, πιθανῶς γιὸ τοῦ τριηράρχου Τεισάνδρου Εἰτεαίου (Ἰθ Δημοσ II, 28· βλ. καὶ σ. 255) (εἰκ. 4). Ὁ Δρομέας ἦταν ἀξιωματικὸς στὸ φρούριο καὶ ἡ τιμὴ ποὺ τοῦ ἀποδίδεται ὀφείλεται στὶς ἐξυπηρετήσεις ποὺ εἶχε προσφέρει στοὺς Ἰθηναίους στρατιῶτες τῆς φρουρᾶς του.

4 Θραῦσμα στήλης με στεφάνωση τοῦ στρατηγοῦ Δρομέα.

Ἐρευνήθηκε μερικῶς ἡ ἀπὸ παλαιὰ γνωστὴ δεξαμενὴ τοῦ νοτίου πυλωρίου (εἰκ. 5-6). Βρέθηκε γεμάτη πέτρες ἀνάμεσα στις ὁποῖες μία ἦταν τὸ ἀριστερὸ μέρος ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὴν ὁποία μαθαίνουμε ὅτι ὁ στρατηγὸς τῆς παραλίας Ἐπιχάρης ἀφιέρωσε στὸν Ἡρωα Ἀρχηγέτη καὶ σὲ μιὰ ἄλλη θεότητα, τὸ στρατήγιον. Ὁ Ἐπιχάρης αὐτὸς εἶναι, πολὺ πιθανῶς, ὁ ὁμώνυμος στρατηγὸς τοῦ 268/7, ὁ ὁποῖος διοικοῦσε τὸ φρούριο τοῦ Ραμνοῦντος καὶ τὴν περιοχὴ τῆς παραλίας κατὰ τὸ πρῶτο ἔτος τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου καὶ πρόβαλε σθεναρὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ ἀντίσταση κατὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ πού πολιορκοῦσαν τὸ φρούριο. Καὶ πάλι δὲν μᾶς παραδίδεται τὸ πατρώνυμο καὶ τὸ δημοτικὸ τοῦ στρατηγοῦ, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα θὰ βοηθοῦσαν στὴν ταύτισή του μὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς γνωστούς ὁμωνύμους Ἀθηναίους.

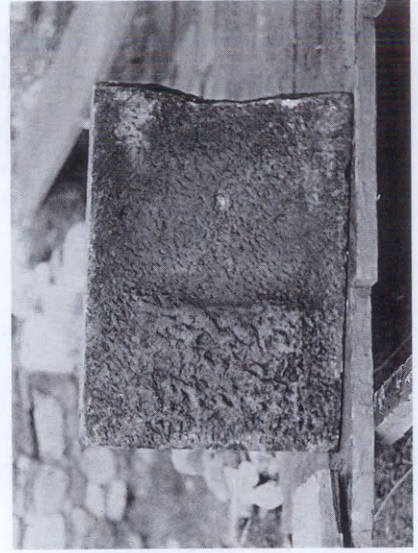

5 Ἡ δεξαμενὴ τοῦ νοτίου πυλωρίου.

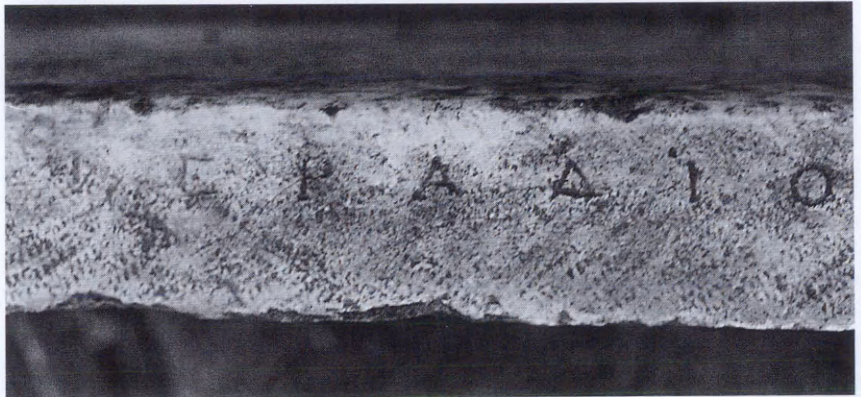

6 Τὸ στόμιο τῆς δεξαμενῆς τοῦ νοτίου πυλωρίου.

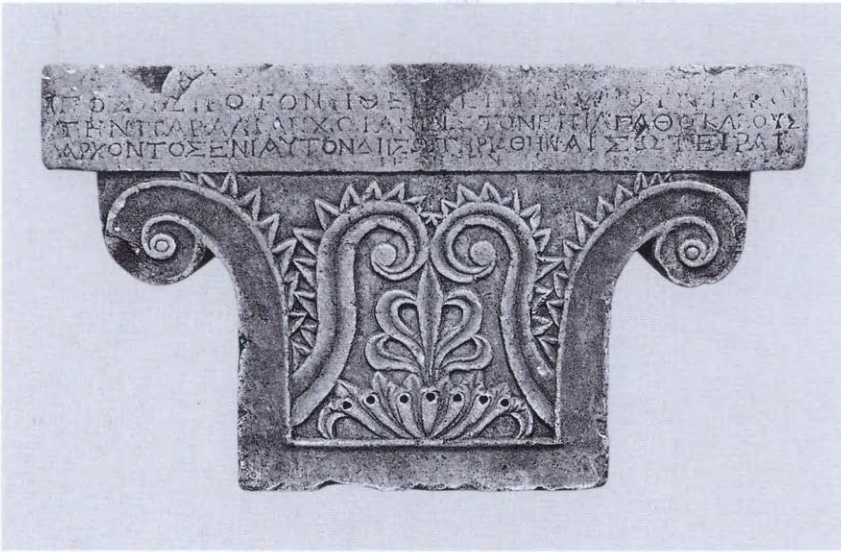
Ὁ στρατηγὸς Ἐπιχάρης ἦταν πλούσιος, καὶ εἶναι γνωστές οἱ δωρεές του πού ἔκαμε χάριν τῆς φρουρᾶς τοῦ Ραμνοῦντος τὸ 268/7 π.Χ. Ἡ κατασκευὴ τοῦ στρατηγίου ὅμως ἡ ὁποία μνημονεύεται στὴν ἐπιγραφή δὲν φαίνεται ὅτι ἦταν δυνατόν νὰ ἔγινε κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου. Ἄν συνέβαινε ἔτσι, ἡ δωρεὰ θὰ μνημονευόταν στὸ τιμητικὸ ψήφισμα πού σώζεται (Ὁ Δῆμος II, 3). Πολὺ πιθανὸν εἶναι, ὅτι ἔγινε σὲ μιὰ νεώτερη, καὶ ὑποθετικὴ δευτέρη στρατηγία τοῦ Ἐπιχάρη, κατὰ τὸ 267/6 π.Χ., πρὶν τὸ φρούριο περιέλθει στὴν κατοχὴ τοῦ Ἀντιγόνου, γεγονὸς πού γνωρίζουμε ὅτι εἶχε συντελεστεῖ κατὰ τὸ 263/2 π.Χ. (Ὁ Δῆμος II, 6).

7 α-β. Ἐνεπίγραφη πλάκα λατρευτικῆς τραπέζης ἀπὸ τὸ ἱερόν τοῦ Διονύσου.

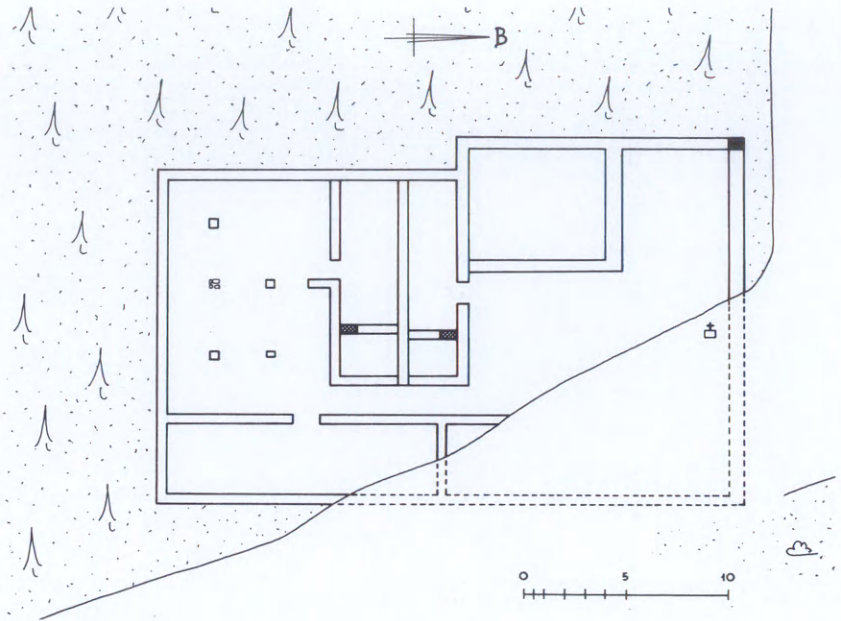
8 Ἡ ἐπιγραφή τῆς λατρευτικῆς τραπέζης τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διονύσου.

9 Βάση ἀναθηματικῶν λαμπάδων γιὰ νίκη στὰ Διογένεια καὶ τὰ Πτολεμαῖα.

Ἀπὸ τὸ ἄγνωστης θέσης ἱερὸ τοῦ Διονύσου στὸ φρούριο προέρχεται πλάκα λατρευτικῆς τραπέζης μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ἱερὰ Διονύσο[υ] (εἰκ. 7α-β, 8). Οἱ μαρτυρίες γιὰ τὴ λατρεία τοῦ Διονύσου στὸ φρούριο εἶναι πολλές. Ἡ νέα ἐπιγραφὴ μᾶς ἀποκαλύπτει ὅτι στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ μικροῦ ναοῦ του ὑπῆρχε καὶ πολυτελὴς μαρμάρινη τράπεζα ἢ ὁποία κατὰ τὰ χρόνια τῆς ρωμαιοκρατίας χρησιμοποιοῦντο στὴν πλακόστρωση μιᾶς αὐλῆς.

Νέα βάση λαμπάδων μᾶς ἀποκαλύπτει, ὅτι καὶ τὸ 106/5 π.Χ., ἐπὶ Ἀγαθοκλέους ἄρχοντος, τρεῖς στρατιῶτες τῆς φρουρᾶς τοῦ φρουρίου νίκησαν στὰ Διογένεια καὶ τὰ Πτολεμαῖα τῶν Ἀθηνῶν (εἰκ. 9). Ἡ σειρὰ τῶν ἐπιγραφῶν ποὺ μνημονεύουν νικητὲς ἀπὸ τὸν Ραμνούντα στοὺς ἀγῶνες αὐτοὺς αὐξάνει, καὶ τοῦτο εἶναι ἔνδειξη ἀκμαιότητος τῶν ἀνδρῶν τῆς φρουρᾶς καὶ τῆς καλῆς ἐκπαίδευσής τους, ἀφοῦ νικοῦσαν, τόσο συχνὰ σὲ ἓνα δύσκολο, κατὰ τοὺς Ἀρχαίους, ἀγώνισμα.

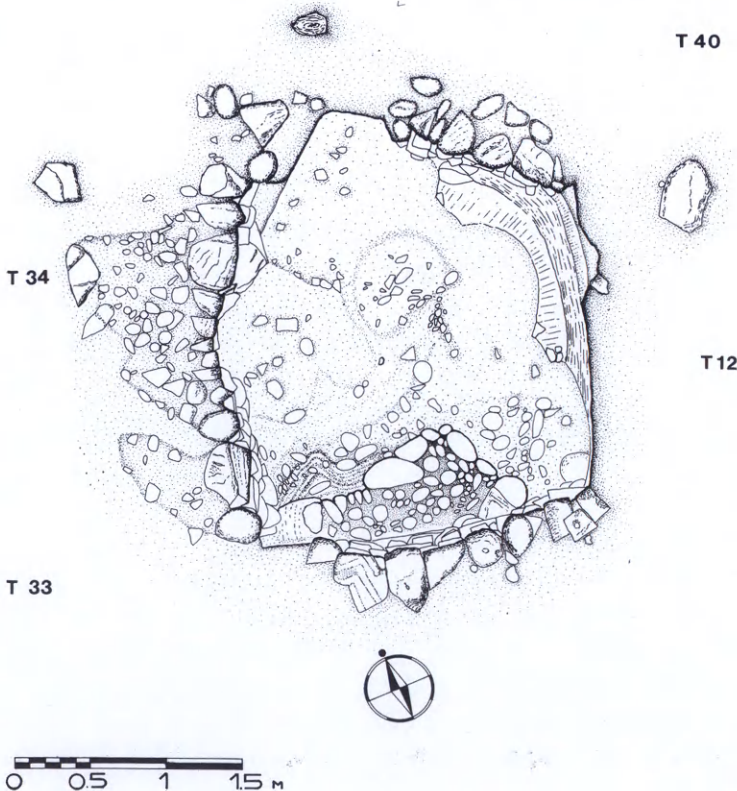

10 Ἀγροικία στὸν κάμπο τοῦ Λιμικοῦ.

Τελευταῖο εὔρημα τῆς χρονιάς ὑπῆρξε ἡ συνοπτικὴ ἀποκάλυψη μιᾶς ἀγροικίας στὸν κάμπο τοῦ Λιμικοῦ, πλάι στὸ εἰκονοστάσι τοῦ ἀγίου Σπυρίδωνος (εἰκ. 10). Τὰ ἐρείπια ἦσαν γνωστὰ ἀπὸ δεκαετίες ἀλλὰ δὲν κινδύνευαν. Ἐπειδὴ ξαφνικὰ οἱ γείτονες ἄλλαξαν διαθέσεις ἔγινε ἡ ἀποκάλυψη τῶν τοίχων τῆς.

Τὸ ἀρχαῖο κτίριο εἶχε ὑποστεῖ μεγάλη βλάβη κατὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ δημόσιου δρόμου, πιθανῶς κατὰ τὸ 1973. Ἡ ἔρευνά του ἔφερε στὸ φῶς ὀρθογώνιο κτίριο πλευρᾶς 17×26 μ., μὲ ὑπόστυλη αἴθουσα, μικροὺς χώρους μὲ κονίαμα στοὺς τοίχους καὶ στὰ δάπεδα καὶ ἄλλους ἐπιμήκεις, χρήσιμους γιὰ ἀποθήκευση τῶν γεννημάτων. Ὁ ἐλεύθερος καὶ ἀναπεπταμένος χώρος στὸν ὁποῖο οἰκοδομήθηκε ἡ ἀγροικία, ἐπέτρεψε στὸν ἰδιοκτήτη τῆς νὰ τῆς δώσει καὶ μεγάλο ἐμβαδὸν καὶ συμμετρικὸ σχέδιο, χαρακτηριστικὰ τὰ ὁποῖα λείπουν ἀπὸ τὰ σπίτια τοῦ φρουρίου, περιορισμένα σὲ ἔκταση, στενόχωρα καὶ ἀνήλια.

Κατὰ τὴν περίοδο τοῦ 2000 ἡ καθηγήτρια κυρία Μαρία Παντελίδου Γκόφα ὀλοκλήρωσε τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ ἀποθέτη τοῦ νεκροταφείου στὸ Τσέπι Μαραθῶνος. Οἱ διαστάσεις τοῦ ἀποθέτη εἶναι 2.60×3 μ. καὶ τὰ τοιχώματά του εἶναι μερικῶς ἐπενδυμένα μὲ ξερολιθιά (εἰκ. 11-12). Ὅπως καὶ κατὰ τὴν προηγούμενη περίοδο στὸν ἀποθέτη βρέθηκε μέγα πλῆθος σπασμένων ἀγγείων, βότσαλα, λίγες πέτρες καὶ μερικὰ μικροαντικείμενα (εἰκ. 13). Στὸ ἀνώτερο στρώμα τοῦ ἀποθέτη εἶχε ἀνοιχθεῖ ἀβαθὴς λάκκος καὶ σὲ αὐτὸν εἶχαν ἀποτεθεῖ πολλὰ θρυμματισμένα ἀνθρώπινα ὀστά.

11 Ὁ λάκκος τοῦ ἀποθέτη κενός, κάτοψη (σχ. Ἄ. Γούναρη).

12 Ὁ ἀποθέτης κενός, ἀπὸ ἀνατολικά.

13 Τὸ βόρειο τμήμα τοῦ ἀποθέτη ἀπὸ ΝΔ.

14 Πέτρες και βότσαλα μέσα και γύρω από λεκάνη σπασμένη ἐπὶ τόπου.

15 Γενική ὄψη τοῦ λάκκου ἀπὸ N.

Ἡ χρήση τοῦ ἀποθέτη ἦταν συνεχῆς καὶ δὲν σχηματίστηκαν στρώματα μὲ τὴν ἀρχαιολογικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου. Τὰ ἀγγεῖα πού βρέθηκαν σὲ αὐτὸν τὰ ἀπέθεταν οἱ Ἀρχαῖοι ἀκέραια καὶ τὰ ἔθραυαν μὲ πέτρες πού ἔριχναν ἐπάνω τους ἐπίτηδες (εἰκ. 14). Τὸ σύντομο χρονικὸ διάστημα πού μεσολαβοῦσε ἀπὸ τὴ μιά ἀπόθεση ἕως τὴν ἄλλη δὲν ἦταν τόσο μεγάλο ὥστε νὰ συσσωρευθεῖ ἐπάνω στὰ θραύσματα ἀρκετὸ χῶμα (εἰκ. 15). Ὅσο λίγο βρέθηκε εἶναι ὑστερὴ συσσώρευση ἀπὸ τὰ νερά τῶν βροχῶν.

Σημαντικὴ εἶναι ἡ διαπίστωση τῆς ἀνασκαφῆς, ὅτι τὰ θραυσμένα ἀγγεῖα ἔμεναν θρυμματισμένα στὴ θέση ὅπου τὰ ἀπέθεταν οἱ κύριοί τους, καὶ ἀποτέλεσαν συστάδες πού καλύπτουν μερικῶς ἢ μίαν τὴν ἄλλη (εἰκ. 16). Σὲ κάθε συστάδα περιλαμβάνονται λεκάνες, σκύφοι, μικρὰ πιθόσχημα ἀγγεῖα μὲ κωνικὸ λαιμὸ κυκλαδικοῦ τύπου (εἰκ. 17, 18-19). Κοντὰ στὶς συστάδες παρατηρήθηκαν ὄστρακα ἀπὸ ἄλλα ἀγγεῖα, βότσαλα τοῦ

16 Κυκλικὸς σχηματισμὸς ὄστράκων σὲ βάθος 0.57-0.71 μ. ἀπὸ τοῦ χεῖλους τοῦ λάκκου, ἀπὸ Ν.

17 Λεπτομέρεια τῆς εἰκ. 16.

18 Ὅμαδα μεγάλων ἀγγείων μὲ πόδι καρποδοχείου σὲ βάθος 0.44-0.70 μ. ἀπὸ Δ.

19 Δύο λαιμοί από πιθόσχημα ἀγγεῖα κυκλαδικοῦ τύπου.

20 Σκύφος με τὸ περιεχόμενό του καὶ κρανίον ζώου δεξιὰ του σὲ βάθος 1 μ.

21 Ὅστρακα καὶ ἀγγεῖα γύρω ἀπὸ ἐγγάρακτο κλειστὸ ἀγγεῖο.

ποταμοῦ καὶ πέτρες. Στὰ χαμηλὰ στρώματα ἀκόμα καλύτερα τὴν εἰκόνα προσφορᾶς ἀπέδωσε μία λεκανίδα θαμμένη στὸν πυθμένα, στὴ γωνία τοῦ λάκκου, πὺ περιεῖχε ἕνα κόκαλο, ἕνα μικρὸ σκύφο καὶ ἕνα βότσαλο, ἐνῶ δίπλα τους ἀκριβῶς ἦταν ἀκουμπισμένα τμήματα ὀδοντοστοιχίας καὶ κρανίων μεγάλων ζώων (εἰκ. 20).

Πέραν ὅμως τῶν στοιχείων πὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή, τὰ ἴδια τὰ εὐρήματα, τὰ θραυσμένα ἀγγεῖα, προσφέρουν σημαντικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ χρονολόγησή τους καὶ τὴν προέλευσή τους. Τὸ πλῆθος ἀγγείων, τὸ σχῆμα καὶ ἡ διακόσμηση μαρτυροῦν ὅτι εἶναι ἐντόπια καὶ συνεπῶς συνιστοῦν κατ' ἀρχὴν ἕνα σύνολο τῆς Πρωτοχαλκῆς ἐποχῆς μὲ χαρακτηριστικὰ Μαραθῶνος. Τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐγγάρακτη διακόσμηση μὲ τρίγωνα, κενὰ καὶ διαγραμμισμένα, στὰ κυκλαδικοῦ τύπου μικρὰ πιθόσχημα μὲ λαιμό (εἰκ. 21, 23) ἢ

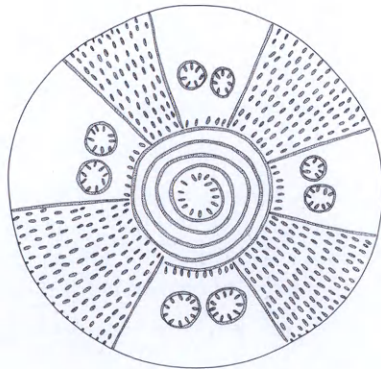
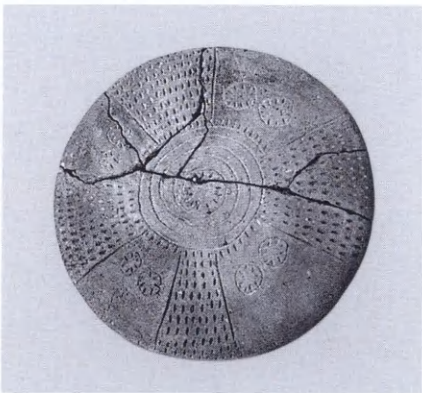
22 Ἄνοικτὰ καὶ κλειστὰ ἀγγεῖα διαφόρων τύπων.

23-24 Ἀγγεῖα κυκλαδικοῦ τύπου.

25 Ἐγγάρακτο πινάκιο σπασμένο, κατὰ χώραν.

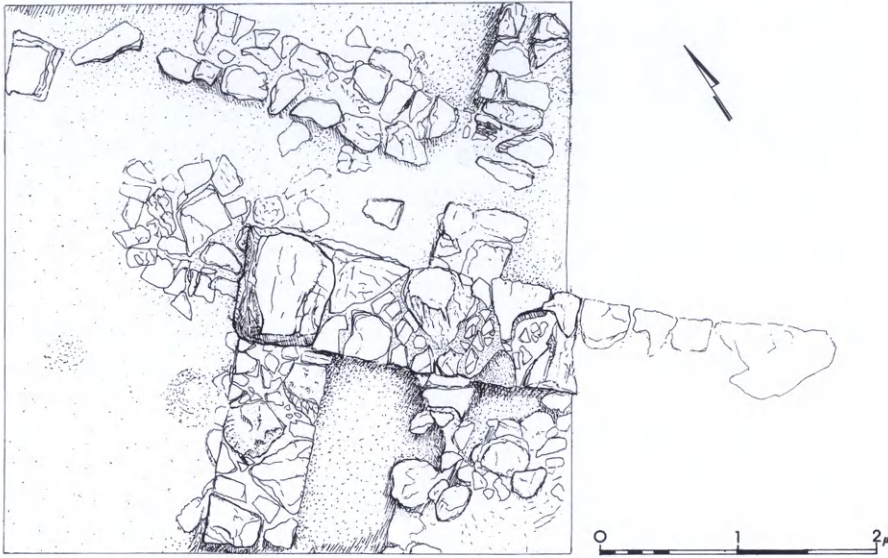
26-27 Τὸ ἐγγάρακτο πινάκιο.

ἀκόμη ἀπὸ τὴν εὕρεση διαφόρων σχημάτων ἀγγείων στὴν ἴδια ομάδα, στοιχεῖο πὺ δείχνει ὅτι εἶναι ἀπολύτως σύγχρονα (εἰκ. 22, 24).

Ζητήματα χρονολόγησης δημιουργεῖ ἡ εὕρεση μαζί ἀγγείων τὰ ὁποῖα ἕως τώρα χρονολογοῦνται σὲ διαφορετικὲς χρονικὲς περιόδους. Ἐνα ἐγγάρακτο πινάκιο συγγενικὸ μὲ τὰ πρωτοκυκλαδικὰ II τηγανόσχημα βρέθηκε σπασμένο μέσα σὲ ἀγγεῖα πὺ χρονολογοῦνται στὴν πρωτοκυκλαδικὴ I περίοδο (εἰκ. 25-27). Εἶναι φανερὸ λοιπὸν ὅτι ὁ ἀδιατάρακτος ἀποθέτης στὸ Τσέπι πέραν τῶν πληροφοριῶν πὺ δίδει γιὰ τὰ ταφικὰ ἔθιμα τῶν Ἀρχαίων καὶ τὶς δοξασίες τους, μᾶς προσφέρει τὴ δυνατότητα καθορισμοῦ ἀπολύτων χρονολογικῶν καὶ τυπολογικῶν κριτηρίων γιὰ ἓνα σύντομο χρονικὸ διάστημα τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου.

3. ΒΡΑΥΡΩΝ

Γιὰ δεύτερη χρονιὰ ἔγιναν στὴν ἀκρόπολη τῆς Βραυρῶνος, ἀπὸ τὴν ἀρχαιολόγο κυρία Κλαίρη Εὐστρατίου καθαρισμοὶ καὶ συμπληρωματικὲς ἔρευνες στὸν χώρο τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1956 τοῦ Ἰωάννου Παπαδημητρίου μὲ σκοπὸ τὴν ἐπανέυρεση ἑνὸς μεγάλου σπιτιοῦ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, τοῦ ὁποῖου ἡ παλαιότερη μορφή ἀναγόταν, κατὰ τὸν Παπαδημητρίου, στοὺς μεσοελλαδικοὺς χρόνους. Τοῦ ἡμίσκαφου αὐτοῦ σπιτιοῦ βρέθηκε ὁ βόρειος τοῖχος (εἰκ. 28-29). Ἐπέκταση τῆς ἀνασκαφῆς ἔφερε στὸ φῶς τὴ ΒΔ γωνία ἄλλου οἰκήματος, τὸ ὁποῖο χρονολογεῖται στὸ τέλος τῆς ΥἼ ΠΙΒ περιόδου (εἰκ. 30).

28 Βραυρών. Δοκιμαστική τομή, γωνία κτιρίου.

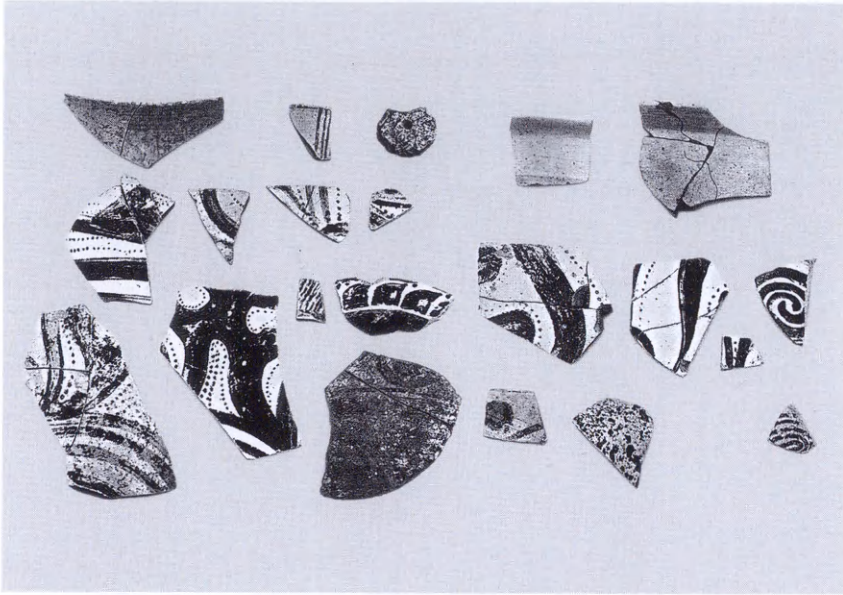
29 Ἡ ΝΑ γωνία τοῦ σπιτιοῦ μυκηναϊκῶν χρόνων.

30 Τμήμα λιθοστρώτου ὑπὸ τὴν γωνία τοῦ κτιρίου.

31 Κεραμεικὴ τοῦ στρώματος ἐγκατάλειψης τοῦ κτίσματος.

32 Ἐνδεικτικὴ κεραμεικὴ τοῦ στρώματος καταστροφῆς.

33 Θραῦσμα κρατήρα τοῦ τέλους τῆς ὙΕ ΙΙΒ περιόδου.

Ἡ κεραμεικὴ τοῦ στρώματος τῆς ἐγκατάλειψης τοῦ κτίσματος αὐτοῦ ἐκτείνεται χρονικῶς ἀπὸ τὴν ὙΕ ΙΙ - ΙΙΙΑ περίοδο μέχρι τῆς ὙΕ ΙΙΒ περιόδου καὶ παρουσιάζει ποικιλία στὸν διάκοσμό της, ὁ ὁποῖος κυρίως εἶναι φυτικά θέματα καὶ θέματα τοῦ θαλασσίου βυθοῦ ἢ εἰκονιστικά, ὅπως ἡ παράσταση δύο συμμετρικῶν ζώων, πιθανῶς ἐλαφιῶν (εἰκ. 31-33).

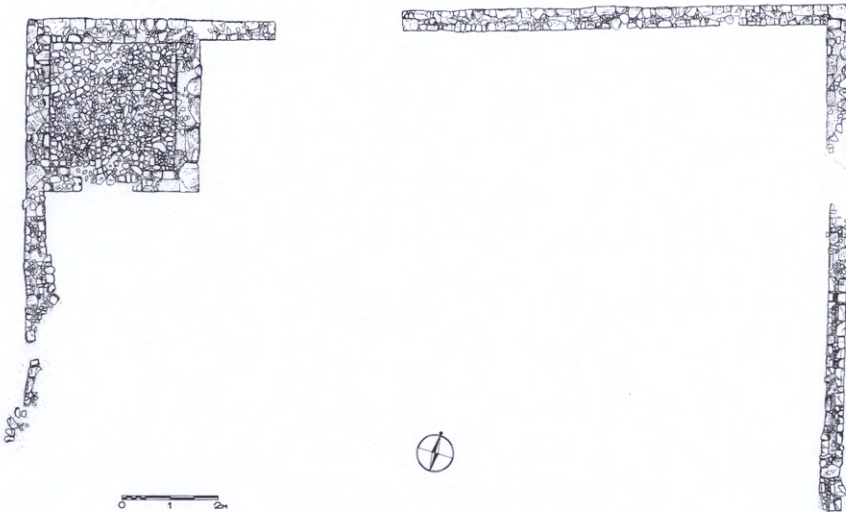
4. ΣΚΑΛΑ ΩΡΩΠΟΥ

Ἡ ἀνασκαφή στὴ Σκάλα Ὁρωποῦ, ποὺ γίνεται ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Ἀλέξανδρο Μαζαράκη Αἰνιάνα, ἐπεκτάθηκε δυτικότερα τῶν γεωμετρικῶν ἐγκαταστάσεων, μὲ σκοπὸ νὰ ἐρευνηθεῖ μεγάλη κατασκευὴ ποὺ εἶχε ἀποκαλυφθεῖ τὸ 1985 (εἰκ. 36). Πρόκειται γιὰ ἐπιμήκη ὀρθογώνιο περίβολο μήκους 57 μ. καὶ πλάτους 17.60 μ. συνολικοῦ ἐμβαδοῦ ἄνω τῶν 1000 μ². Τὸ πάχος τοῦ τοιχοβάτου, τῶν θεμελίων δηλαδή, εἶναι 0.40, μικρὸ γιὰ νὰ φέρει ὑψηλὴ κατασκευή. Ἡ ἀνωδομία ἦταν ἀπὸ ὠμές πλίθες, δηλαδή ὁ συνήθης τρόπος τοιχοδομίας στὸν ἀρχαῖο Ὁρωπό.

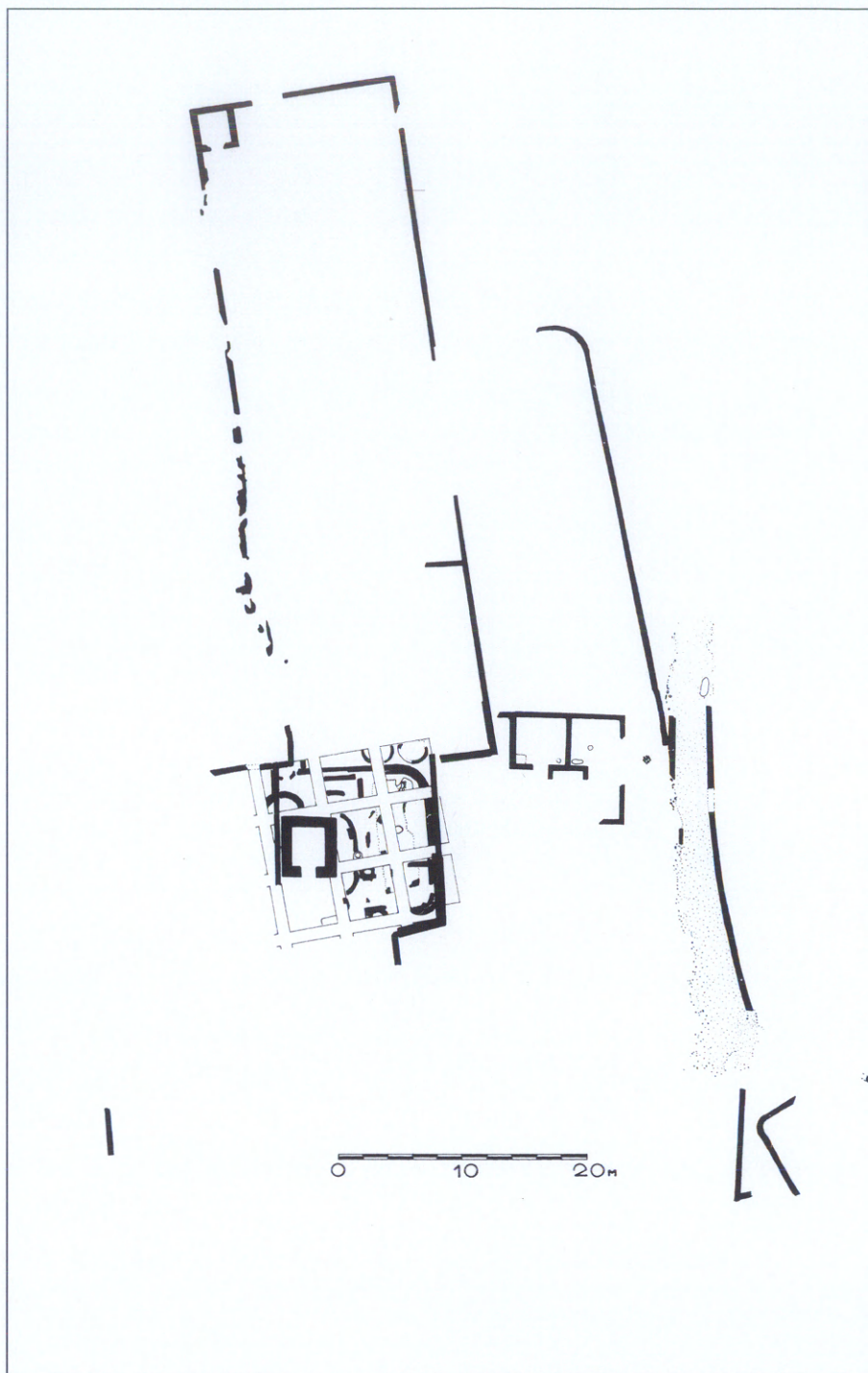

34 Τὸ βόρειο ἄκρο τοῦ μνημειακοῦ οἰκοδομήματος ἀπὸ Δ.

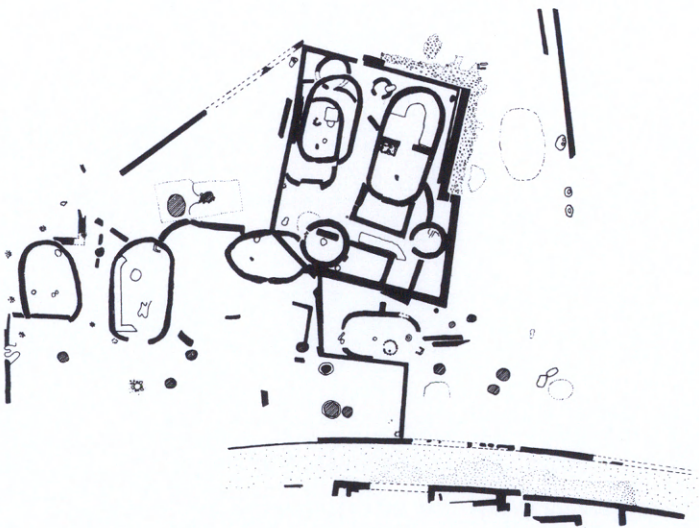
Ὁ ἀνασκαφεὺς κρίνει ὅτι πιθανῶς ἡ μεγάλη αὐτὴ κατασκευὴ ἦταν στρατόπεδο, δηλαδὴ τόπος διαμονῆς στρατιωτικῆς φρουρᾶς. Τοῦτο ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ βόρεια εἴσοδος (εἰκ. 34-35) ἔχει πλάτος 2.60 μ., εἶναι δηλαδὴ τόσο πλατιά γιὰ νὰ ἐπιτρέπει τὴν ταυτόχρονη εἴσοδο ἢ ἔξοδο περισσοτέρων προσώπων. Τὸ μικρὸ τετράγωνο δωμάτιο (2.60×2.60 μ.) στὴ ΒΔ γωνία, πλάι στὴν εἴσοδο, πιθανῶς εἶναι τὸ πυλῶριο τοῦ στρατοπέδου, ἀπαραίτητο σὲ κάθε πύλη οἰασδῆποτε στρατιωτικῆς ἐγκατάστασης.

35 Τὸ βόρειο ἄκρο τοῦ μνημειακοῦ οἰκοδομήματος.

36 Σκάλα Ώρωποῦ. Γενική κάτοψη τῆς ἀνασκαφῆς (Σχ. Ν. Καλιοντζῆ -

37 Ἀρχιτεκτονικά λείψανα στὰ ἀνασκαφικά τετράγωνα τοῦ νοτίου ἄκρου τοῦ σκάμματος.

Στὸ νότιο ἄκρο ὁ περίβολος στενεύει (εἰκ. 37). Ἡ ἐκεῖ εἴσοδος, ἡ ὁποία ἀναγκαίως ὑπῆρχε, ἐλεγχόταν ἀπὸ πύργο (εἰκ. 38-39) τουλάχιστον διώροφο, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ μεγάλο πάχος τῶν τοίχων του (0.90 μ.). Ὁ πύργος αὐτός, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ χρησιμότητά του ὡς πυλωρίου τῆς νοτίας πύλης θὰ χρησίμευε καὶ ὡς διαδεκτήρ. Οἱ ἐκεῖ στρατιῶτες θὰ λάμβαναν ὀπτικῶς μηνύματα ἀπὸ ἄλλον διαδεκτήρα ἢ θὰ μετέδιδαν αὐτοὶ σὲ ἄλλους. Σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν πύργο, πρὸς Βορρὰν,

38 Ὁ πύργος ἀπὸ Δ.

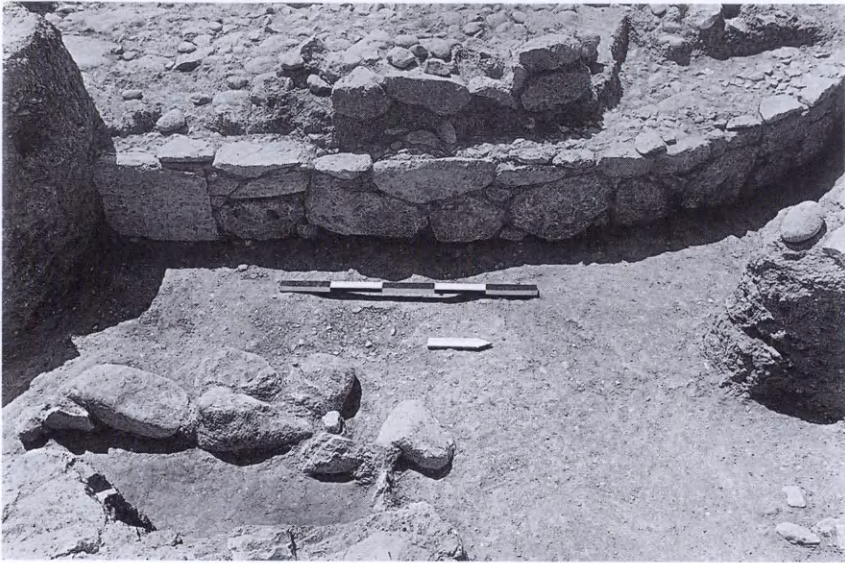
39 Ἐλλειψοειδῆ οἰκοδομήματα κάτω ἀπὸ τὸν πύργο, ἀπὸ Α.

βρέθηκαν δύο μικρές κυκλικές κατασκευές (διαμ. 2.50 μ.), οι οποίες ἦσαν, ἴσως, ἀποθήκες (εἰκ. 40).

Τὸ ὅλο συγκρότημα, ὁ περίβολος, τὰ πυλώρια, οἱ κυκλικές ἀποθήκες, χρονολογοῦνται στοὺς πρώιμους ἀρχαίους χρόνους καὶ μὲ κάθε ἐπιφύλαξη ὁ ἀνασκαφεὺς κρίνει ὅτι πιθανῶς νὰ συνδέονται μὲ τὸν Δηλάντιο πόλεμο κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. Ἡ εἰκασία αὐτή, καὶ ἡ ἀνάλυσή της, ὅτι σὸ στρατόπεδο στρατωνιζόταν μονάδα Ἑρετριέων ἰππέων, εἶναι βεβαίως τολμηρὴ ἀλλὰ συνεπὴς πρὸς τὴ θεωρία ὅτι τότε, κατὰ μία ἀρχαία μαρτυρία, τὸν Ὀρωπὸ κατεῖχε ἡ Ἑρέτρια.

40 Κυκλικὰ οἰκοδομήματα (δεξιὰ), περίβολος (μέσον), κλίβανος (ἀριστερά).

41 Τὸ παλαιότερο ἔλλειψοειδὲς οἰκοδόμημα ἀπὸ Α.

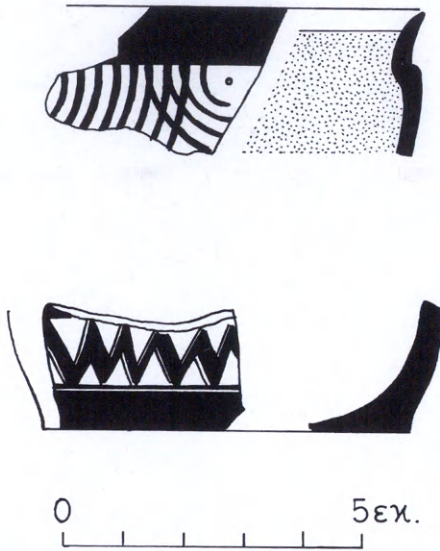
42 Πλίνθινη κατασκευή (ἀριστ.) καὶ περίβολος (δεξιὰ), ἀπὸ ΝΑ.

43 Πυρά από Α.

44 Κλίβανος κεραμεικής από Ν και πάνω.

45 Ὑποπρωτογεωμετρικά ὄστρακα (σχύφος, κάλαθος).

Ἐρευνα σὲ βαθύτερα στρώματα στὸ νότιο μέρος τοῦ στρατοπέδου (εἰκ. 37) ἔφερε στὸ φῶς κάτω ἀπὸ τὸν νότιο πύργου δύο γεωμετρικὰ ἔλλειψοειδῆ κτίσματα (εἰκ. 39, 41). Ἀνατολικότερα βρέθηκε συμπαγῆς πλίθινη, κατασκευὴ (3x9 μ.) (εἰκ. 42) στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ὁποίας σώθηκαν τὰ λείψανα πυρᾶς μὲ πλῆθος καμένων ὀστέων ζώων (εἰκ. 43), τὰ ὁποῖα ἴσως εἶναι ὑπολείμματα πολλῶν θυσιῶν.

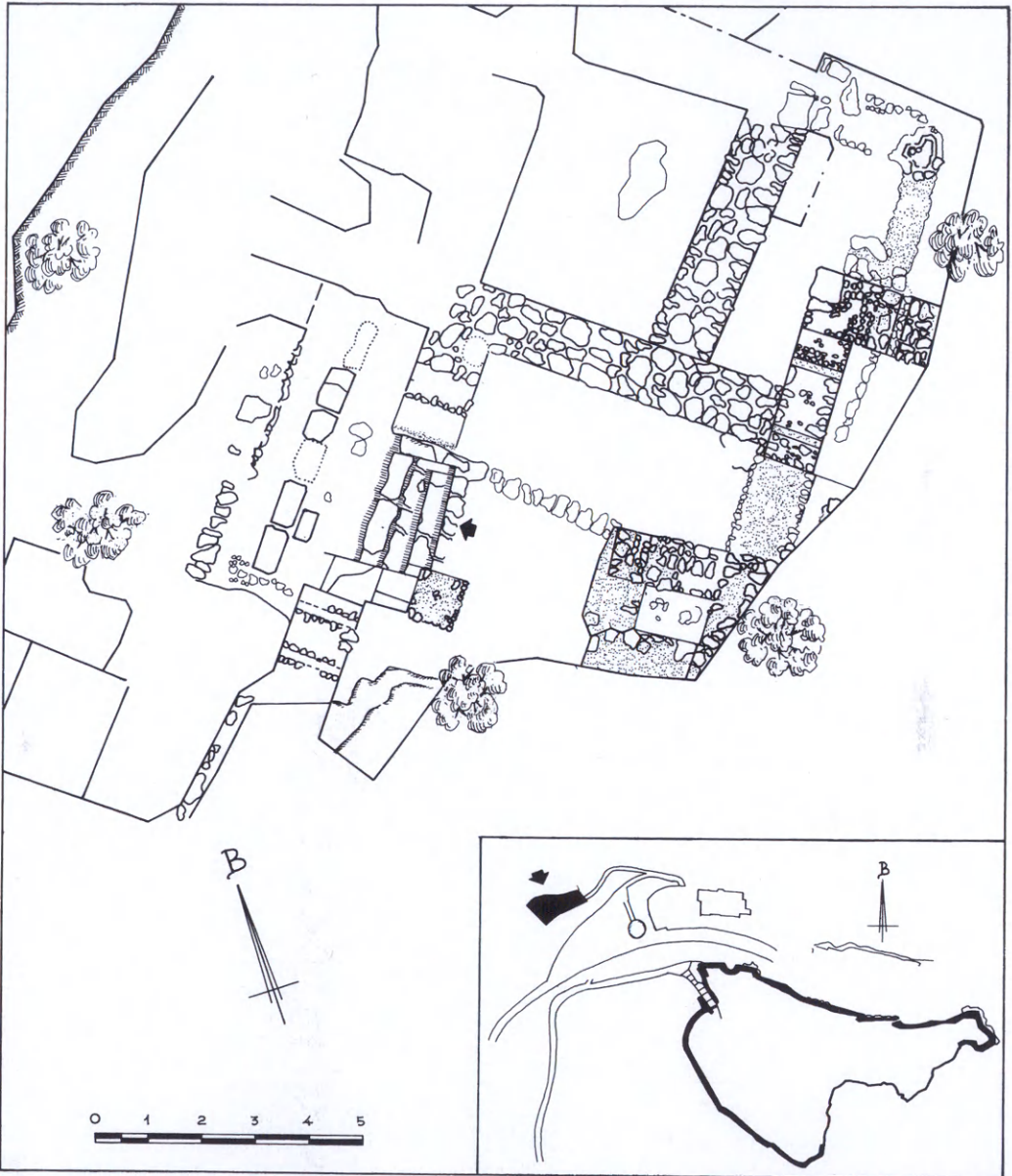
Ἀλλὰ τὰ παλαιότερα κτίσματα, τῆς πρωτογεωμετρικῆς καὶ τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς (εἰκ. 45), εἶναι ἄφθονα στὴν περιοχὴ τοῦ ὀρθογώνιου ἀρχαίου στρατοπέδου καὶ ἀπαιτεῖται πολλὴ ἐργασία γιὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψή τους. Στὸ ἐσωτερικὸ ἑνὸς ἀπὸ αὐτὰ βρέθηκαν λείψανα κεραμικοῦ κλιβάνου (εἰκ. 44) γεμάτου στάχτη καὶ πυρακτωμένα θραύσματα ἀγγείων. Στὸ κέντρο περίπου τοῦ τομέως αὐτοῦ τῆς ἀνασκαφῆς διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξὴ κοίτης χειμάρρου ὁ ὁποῖος μὲ κατεύθυνση πρὸς Βορρὰν χυνόταν στὴ θάλασσα.

5. ΜΥΚΗΝΕΣ

Τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Μυκηνῶν, ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ἡ ἀρχὴ ἔγινε τὸ 1840 ἀπὸ τὸν Κυριακὸ Πιπτάκη καὶ ἔκτοτε ἡ ἔρευνα συνεχίζεται μὲ διακοπές, ἕως σήμερα. Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Σπύρος Ἰακωβίδης, ὁ τελευταῖος ἀνασκαφεὺς τοῦ μεγάλου αὐτοῦ κέντρου τῆς ἀρχαιότητος, ἐτοιμάζει ἤδη ἀπὸ χρόνια τὴ δημοσίευση τῶν ἐρευνῶν του καὶ ἐκείνων τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀνασκαφῶν. Γιὰ τὴ συμπλήρωση τῶν παλαιῶν ἐρευνῶν καὶ τὸν ἔλεγχο τῶν συμπερασμάτων κρίθηκε ἀναγκαία ἡ ὀλοκλήρωση τῆς ἀνασκαφῆς ἐνὸς μυκηναϊκοῦ σπιτιοῦ ποὺ εἶχαν μερικῶς ἀνασκάψει τὸ 1950 ὁ Ἰωάννης Παπαδημητρίου καὶ ὁ Φώτιος Πέτσας. Κατὰ τὴ συνέχιση τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ σπιτιοῦ, ἡ ὁποία ἔγινε ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ κ. Ἰακωβίδη καὶ τὴν ἐπιστάσια τῆς κυρίας Kim Shelton Δημοπούλου, βρέθηκαν, μετὰ μισὸν αἰῶνα, τὰ ἐρευνημένα ἐρείπια τοῦ σπιτιοῦ (εἰκ. 46-47) καὶ ἐπιβεβαιώθηκαν τὰ συμπεράσματα τῶν

46 Ἡ οἰκία Πέτσα ἀπὸ Δ.

47 Μικήνες. Ἀνασκαφή ΒΔ τμήματος τῆς οἰκίας Πέτσα.

48 Ἡ οἰκία Πέτσα ἀπὸ Δ.

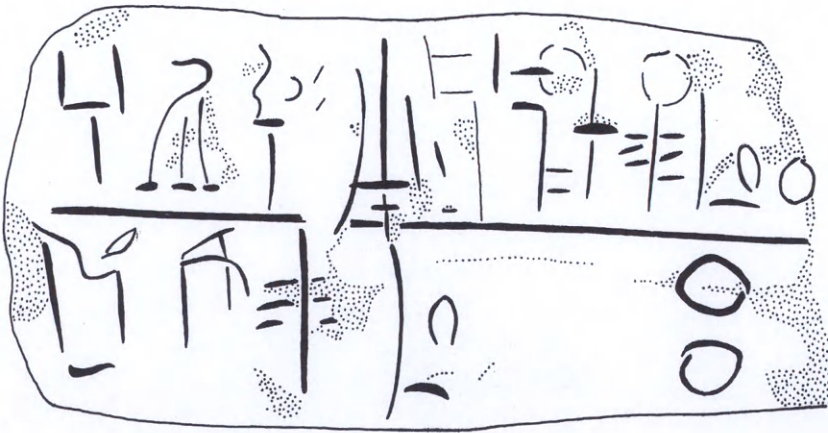

49 Ψευδόστομος με διακόσμηση στὸν ὤμο.

πρώτων ανασκαφών. Στὸ κτίριο εἶχε βρεθεῖ μεγάλος ἀριθμὸς ἀγγείων, σὲ ἓνα χῶρο μόνον πεντακόσια, καὶ ἀπὸ τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἶχε χαρακτηριθεῖ ὡς ἀποθήκη. Ἐνῶ ἦταν σὲ πλήρη λειτουργία, κατὰ τοὺς προχωρημένους ΥἼΕ ΙΙΑ2 χρόνους καταστράφηκε ἀπὸ φωτιά καὶ ὁ χῶρος του ἐγκαταλείφθηκε.

Κατὰ τὴ νέα ἀνασκαφή, μετὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψη μέρους τῆς παλαιᾶς, διαπιστώθηκε ἡ ὕπαρξη σειρᾶς ἀκόμη τετραπλεύρων δωματίων καὶ διαδρόμων ποὺ ἀνήκουν στὸ ἰσόγειο τοῦ συγκροτήματος, ἐνῶ ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν σκαφεῖ παλαιότερα ἀποτελοῦν τὰ κατώγια (εἰκ. 48).

Τὰ εὐρήματα ἦσαν θραύσματα εἰδωλίων καὶ χρωματιστῶν κονιαμάτων καὶ ὄστρακα χρηστικῶν ἀγγείων, κυρίως μεγάλων ψευδοστόμων ἀμφορέων (εἰκ. 49). Τὸ σημαντικότερο εὔρημα ὅμως εἶναι πῆλινη ἐνεπίγραφη πινακίδα (εἰκ. 50) στὴν ὁποία σώζονται δύο στίχοι μὲ δώδεκα συλλαβογράμματα ποὺ μνημονεύουν πληρωμὴ 100 μονάδων ἀγνώστου ἀντικειμένου καὶ τὴν μὴ πληρωμὴ 200 ἄλλων.

6. ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ
Ἱερόν Ἀπόλλωνος
Μαλεάτα

Στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Μαλεάτα, στὴν Ἐπίδαυρο, ὁ καθηγητὴς κ. Βασίλειος Λαμπρινουδάκης συνέχισε τὴν ἀνακατασκευὴ τοῦ μεγάλου βωμοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὴ μελέτῃ ἀποκατάστασης τοῦ ἐλληνιστικοῦ ἀναλήμματος τοῦ ἱεροῦ. Ἀποκαλύφθηκε ἀκόμη ἐρειπωμένος περίβολος τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων ὁ ὁποῖος περιέβαλλε τὸν παρὰ τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος λόφο ὅπου σώζονται λείψανα προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ ἀλλὰ ὄχι τῆς περιόδου λειτουργίας τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἀπὸ τὴ μορφή καὶ τὴ θέση τοῦ περιβόλου προκύπτει ὅτι αὐτὸς περιέκλειε τέμενος τοῦ ὁποῖου ὁ προορισμὸς δὲν εἶναι ἀκόμη γνωστός.

Τὰ οἰκοδομικὰ προϊστορικὰ λείψανα ποὺ περιχλείονται ἀπὸ τὸν περίβολο ἀνήκουν στὴν ΠΕ II περίοδο καὶ στοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους (εἰκ. 51). Τὰ κτίσματα εἶναι ὀρθογώνια καὶ ἀψιδωτὰ καὶ κοντὰ σὲ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ, τῆς ΠΕ II περιόδου, βρέθηκαν τρεῖς τάφοι (εἰκ. 52, 54-55) τῆς ἴδιας ἐποχῆς. Οἱ τάφοι ἦσαν λάκκοι καὶ καλύφθηκαν μὲ μεγάλες ἀκατέργαστες πέτρες. Οἱ νεκροὶ τοποθετήθηκαν συνεσταλμένοι στὸ πλευρὸ (εἰκ. 53) καὶ μόνον ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς περιεῖχε λίγα κτερίσματα: ἓνα σφονδύλι, μία λεπίδα ὀψιανοῦ καὶ ἓνα λίθινο ἐργαλεῖο.

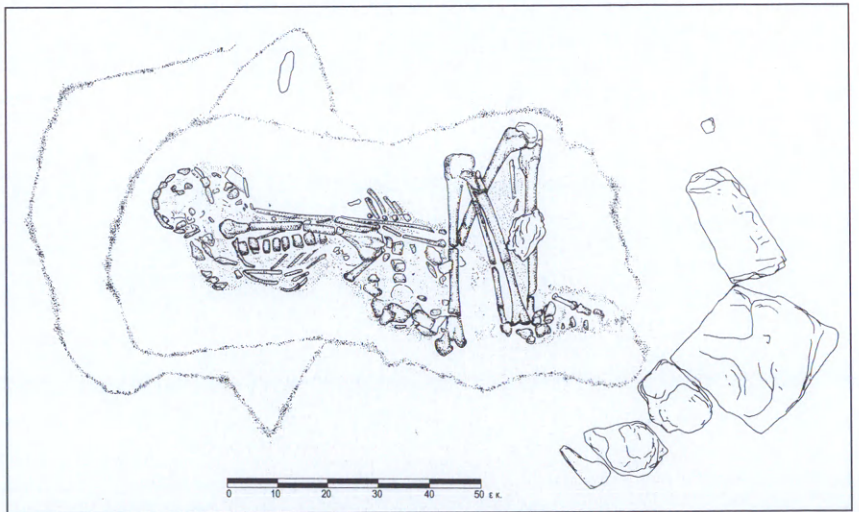
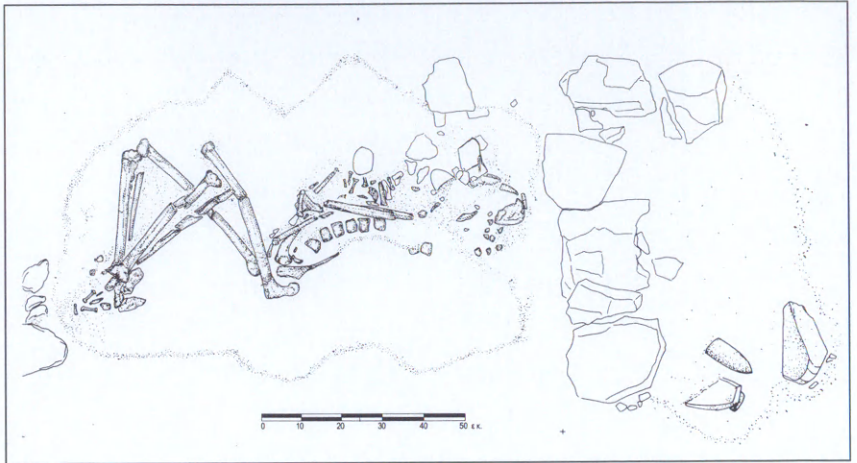
51 Τὰ προϊστορικὰ λείψανα στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου.

52 Πρωτοελλαδικοί τάφοι στὰ βόρεια τοῦ οἰκισμοῦ.

53 Πρωτοελλαδική ταφή.

54-55 Πρωτοελλαδικές ταφές.

Κατὰ τὴ συνέχιση τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου στὴν Καλλιθέα Πατρῶν, ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Ἀθανάσιο Παπαδόπουλο, ἐρευνηθήκαν ἀκόμη τέσσερεις ἀσύλητοι θαλαμοειδεῖς τάφοι μορφῆς γνωστῆς ἀπὸ ἐκείνους ποὺ εἶχαν ἐρευνηθεῖ παλαιότερα. Ἔχουν δηλαδὴ δρόμους βραχεῖς καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐντόνως κατωφερεῖς, εἰσόδους μικρὲς κτισμένες μὲ ξηροτοίχους καὶ θαλάμους μικρῶν διαστάσεων, σχήματος κυκλικοῦ ἢ ἑλλειψοειδοῦς.

Στὸν πρῶτο τάφο (XIX) (εἰκ. 56) ἡ μοναδικὴ ταφή, ἐνηλίκου, ἦταν κτερισμένη μὲ ὀκτῶ ἀγγεῖα καὶ δύο δακτυλῖδια, χάλκινο καὶ χρυσό καὶ ἦταν παραμερισμένη στὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τοῦ μικροῦ θαλάμου.

Στὸν δεύτερο τάφο (XX) (εἰκ. 57) ἐρευνηθήκαν πέντε ταφές, σὲ δύο στρώματα, δύο στὸ κατώτερο καὶ οἱ λοιπὲς στὸ ὑπερκείμενο. Τὰ κτερίσματα ἦσαν κοινὰ ἀγγεῖα, τέσσερα ἀγγεῖα συνολικῶς καὶ ἓνα σφονδύλι ἐνῶ ἡ μία ταφή ἦταν ἀκτέριστη.

56 Ἡ μοναδικὴ ταφή τοῦ τάφου XIX.

57 Τάφος XX.

58 Τάφος XXI.

59 Τάφος XXII.

Στὸν τρίτο τάφο (XXI) (εἰκ. 58) ἐρευνήθηκαν δεκαπέντε τουλάχιστον ταφές σὲ δύο ἐπάλληλα ταφικά στρώματα ἢ μὲ τὰ ὅστ' ἀ παραμερισμένα σὲ σωρούς στὰ τοιχώματα τοῦ κατεστραμμένου θαλάμου. Καὶ ἐδῶ τὰ κτερίσματα ἦσαν λιγότερα τῶν νεκρῶν καὶ συνήθη, πέντε ἀγγεῖα— δύο τρίωτοι πιθαμοφορεῖς, ἓνας ψευδόστομος ἀμφορεύς, ἓνα κυλινδρικό ἀλάβαστρο καὶ ἓνας ἄωτος σφαιρικός μικρότατος πίθος—, ἓνα σφονδύλι, ἓνας σφραγιδόλιθος ἀπὸ στεατίτη, μία χάνδρα ἀπὸ κορναλίνη, ἓνα χάλκινο μαχαίρι, καὶ ἀπότμημα περόνης.

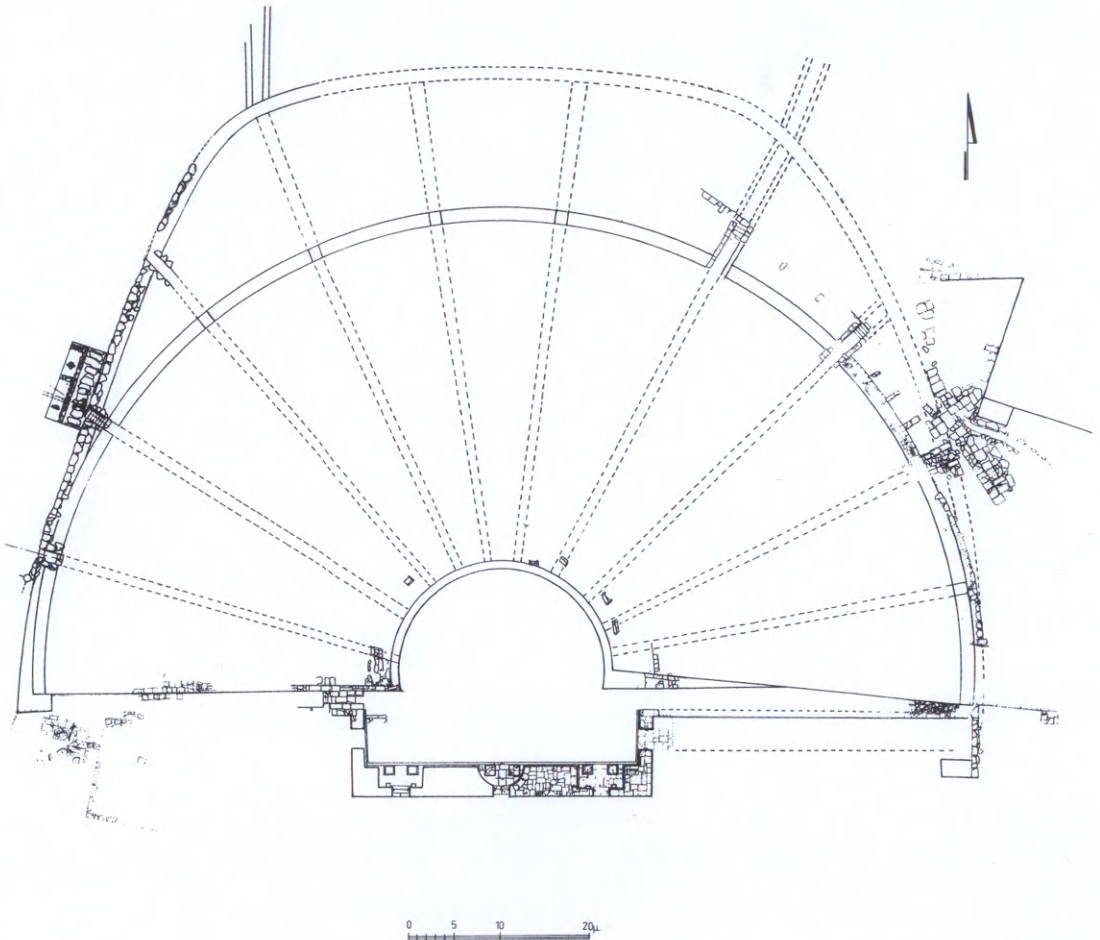
Στὸν τέταρτο τάφο (XXII) (εἰκ. 59) βρέθηκαν ὀκτώ ταφές σὲ δύο στρώματα μερικὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶχαν παραμεριστεί χωρὶς προσοχή. Καὶ σὲ αὐτὸν τὰ κτερίσματα ἦσαν λίγα καὶ φτωχικά· δύο μικρὰ ἀγγεῖα, ἓνα μαχαίρι καὶ μία λαβὴ ἀπὸ χαλκό, ἓνας σφραγιδόλιθος ἀπὸ στεατίτη, ἓνα πήλινο σφονδύλι καὶ ἀρκετὲς χάνδρες περιδεραιῶν ἀπὸ φαγεντιανή, ἀπὸ στεατίτη, ἀπὸ κορναλίνη καὶ ἀπὸ ὑαλόμαζα.

Ἡ ταφή καὶ τῶν εἴκοσι ἑννέα ἐν συνόλῳ νεκρῶν τῶν τεσσάρων τάφων χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ κτερίσματα στὴν ἸΕ ΠΙΑ-Γ περίοδο.

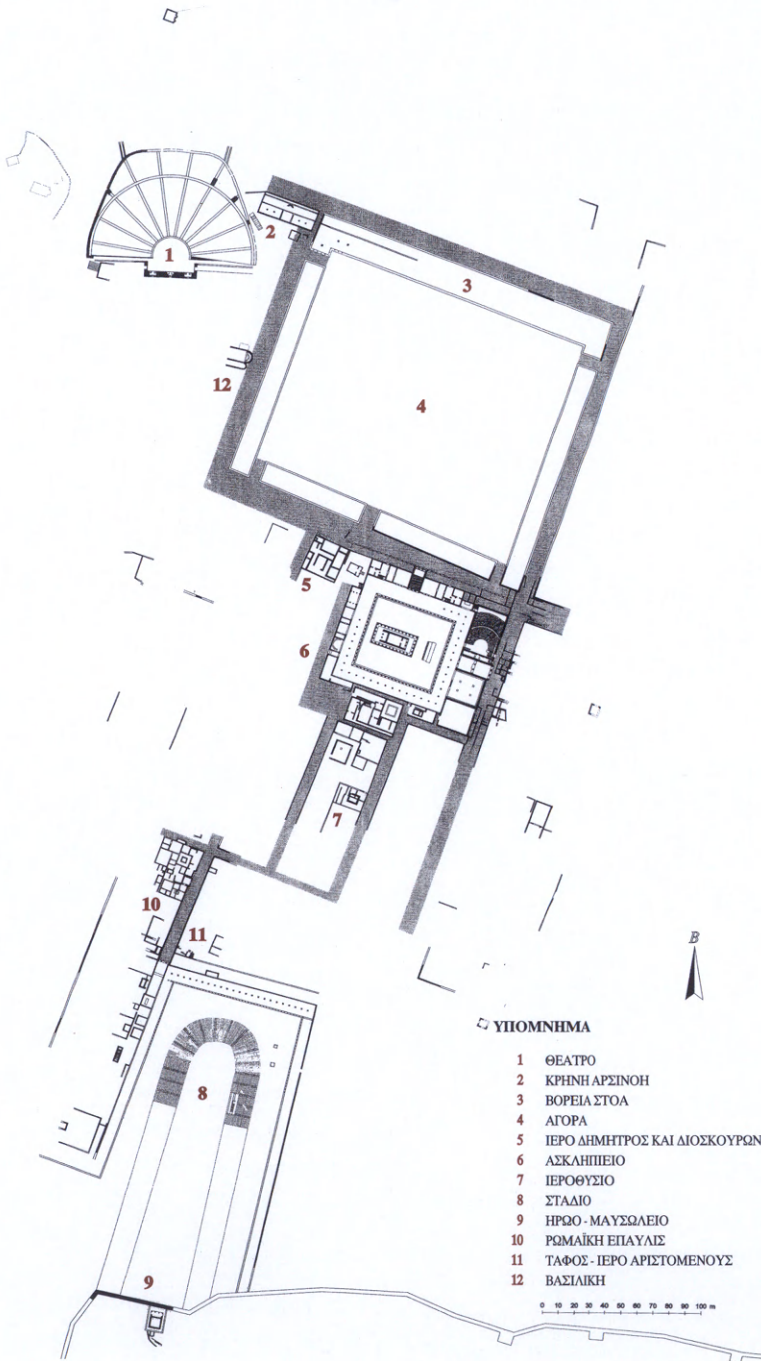
8. ΜΕΣΣΗΝΗ

Θέατρο

Ἡ ἔρευνα στὴ Μεσσήνη, τὴν ὁποία διευθύνει ὁ καθηγητὴς κ. Πέτρος Θέμελης, ἔγινε σὲ περισσότερα σημεῖα τῆς ἀρχαίας πόλης, μὲ σημαντικά, ὅπως πάντοτε, ἀποτελέσματα (εἰκ. 61). Τὸ Θέατρο τῆς Μεσσήνης (εἰκ. 60), ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή, καταστράφηκε κατὰ τὰ βυζαντινὰ χρόνια ἀπὸ τοὺς Μεσσηνίους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἱ ὁποῖοι ἔβρισκαν στὸ μνημεῖο ἄφθονο οἰκοδομικὸ ὑλικό. Παρὰ τὴν καταστροφή ὅμως,

60 Κάτοψη τοῦ Θεάτρου. Σχεδιαστικὴ ἀποκατάσταση.

61 Τοπογραφικό του κέντρου τῆς πόλεως Μεσσήνης.

62 Ἡ δυτικὴ κόγχη τῆς σκηνῆς μετὸ δεύτερο βάθρο τῶν Σαιθιδῶν.

63 Ἀποψη τῆς Βασιλικῆς. Σὲ πρῶτο πλάνο τὰ μαρμάρινα ἐπίκρανα.

64 ᾽Αποψη τοῦ ὀστεοφυλακίου.

κατὰ τὴν ἔρευνα βρέθηκαν μερικά ἀπὸ τὰ κλιμακοστάσια τὰ ὁποῖα ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ ἀνάλημμα τοῦ κοίλου ἔφεραν τοὺς θεατῆς στὸ ἄνω διάζωμα τοῦ θεάτρου, δηλαδή στὴ γαλαρία. ᾽Αλλὰ λείψανα κλιμάκων στὴν ἀρχὴ τοῦ κοίλου ἔκαναν δυνατὴ τὴ γενικὴ σχεδιαστικὴ ἀναπαράσταση τοῦ ὅλου μνημείου κατὰ τὰ χρόνια τῆς ρωμαιοκρατίας. Σαφέστερη γίνεται ἡ μορφή τοῦ μνημείου στὸ προσκῆνιο τῆς ἴδιας ἐποχῆς ὅπου τὰ λείψανα εἶναι περισσότερα (᾽Εργον 1998, 41· 1999, 47). Στὸ προσκῆνιο ὑπῆρχαν τρεῖς κόγχες, ἡ μεσαία ἦταν ἡμικυκλικὴ καὶ ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τῆς ὑπῆρχε ἀπὸ μία ὀρθογώνια (εἰκ. 62). Καὶ οἱ τρεῖς ἔφεραν ἀγάλματα. Τὰ ἐνεπίγραφα βάθρα τοὺς βρέθηκαν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη καὶ κατὰ τὸ 2000.

Τῆς Βασιλικῆς ποὺ βρίσκεται ΝΑ τοῦ θεάτρου ἀποκαλύφθηκε τὸ νότιο κλίτος (εἰκ. 63). Ὁ ναὸς κατασκευάστηκε κατὰ τὴν πρωτοβυζαντινὴ περίοδο καὶ ἐπισκευάστηκε καὶ τροποποιήθηκε

Βασιλική

65 Μαρμάρινο κεφάλι ἐποχῆς αὐτοκράτορος Κλαυδίου.

κατὰ τὶς ἐπόμενες περιόδους, τὴ μεσοβυζαντινὴ καὶ τὴν κυρίως βυζαντινὴ. Στὴ μεσοβυζαντινὴ περίοδο ἀνήκουν θωράκια καὶ ἐπίκρανα ποὺ βρέθηκαν ἐνεκτισμένα. Κατὰ τὴν προηγούμενη ἀνασκαφικὴ περίοδο εἶχαν βρεθεῖ στὸ νότιο κλίτος τῆς βασιλικῆς τάφοι τοῦ 7ου καὶ 8ου αἰ. μ.Χ. Κατὰ τὸ 2000 βρέθηκε, ἔξω ἀπὸ τὴν ἀψίδα τοῦ κλίτους, ὀρθογώνιο ὀστεοφυλάκιο (εἰκ. 64) μὲ δύο πῆλινα ἀγγεῖα ὡς κτερίσματα, τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται στὸν 7ο μ.Χ. αἰ.

ἀγορὰ

Στὸ ΒΑ τμήμα τῆς ἀγορᾶς τῆς Μεσσήνης βρέθηκε τὸ κεφάλι μαρμαρίνου εἰκονιστικοῦ ἀνδριάντος ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, τὸ ὁποῖο κατὰ τὴν ἀναγνώριση τοῦ ἀνασκαφέως, παρουσιάζει φυσιογνωμικὴ ὁμοιότητα μὲ τὸν αὐτοκράτορα Κλαύδιο (41-54 μ.Χ.) σὲ ὠριμὴ ἡλικία, συλλογισμένο καὶ ρυτιδωμένο (εἰκ. 65). Ὁ ἀνδριὰς θὰ ἦταν βεβαίως ἰδρυμένος στὸν χῶρο τῆς ἀγορᾶς, τὸ περισσότερο συχναζόμενο μέρος τῆς Μεσσήνης.

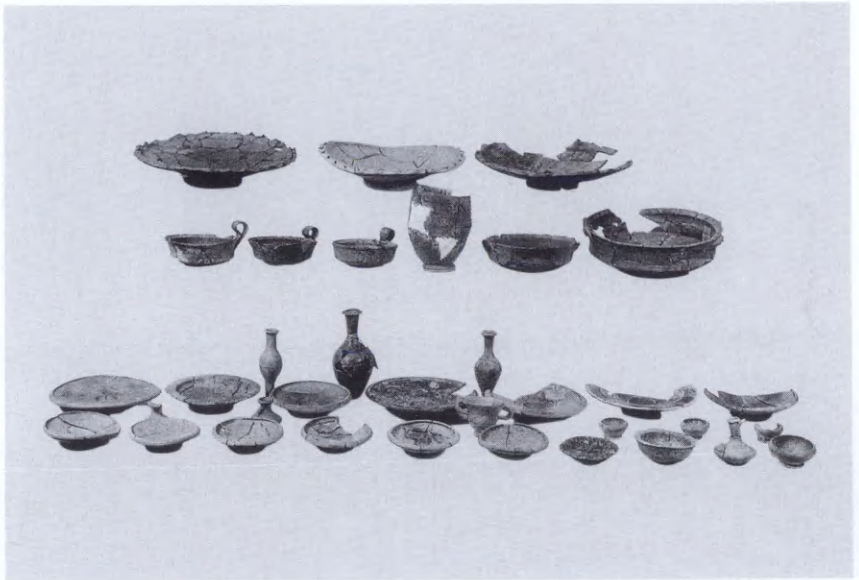
Στὸ ἱερό τοῦ ἥρωος (εἰκ. 66), στὴ ΒΔ γωνία τοῦ γυμνασίου, πίσω ἀπὸ τὴ βόρεια στοά, ἐρευνήθηκε λάκκος γεμάτος θραυσμένα μικρά, κυρίως, ἀγγεῖα ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα βρέθηκαν γεμάτα μὲ καμένους ξηρούς καρπούς (εἰκ. 68). Γύρω ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα βρέθηκαν ἐπίσης σπόροι, κομμάτια εἰδωλίων καὶ πῆλινων ἀναγλύφων πλακιδίων καὶ ὀστὰ ζώων. Ὅλα ἀποτελοῦν προσφορὲς πρὸς ἓνα θνητὸ ποῦ ἥρωοποιήθηκε ἢ ἥρωα, πιθανῶς πρὸς τὸν Μεσσήνιο Ἀριστομένη (*Ἔργον* 1999, 52). Κοντὰ στὸν λάκκο ἀποκαλύφθηκε αὐλάκι γιὰ ὑγρὲς προσφορὲς ποῦ καταλήγει σὲ σωλήνα (εἰκ. 67). Σχετικὸ μὲ τὴν κατασκευὴ αὐτὴ εἶναι τὸ χωρίο τοῦ Πausανίου (X. 4, 10) γιὰ τὸν ἥρωα ἀρχηγέτη τῆς Φωκίδος Ξάνθιππο, τὸ ὁποῖο ὑπενθυμίζει ὁ ἀνασκαφεύς. Στὸ ἥρωο του, κατὰ τὸν περιηγητὴ «ἔχει δ' οὖν ἐπὶ ἡμέρα τε πάση τιμάς, καὶ ἄγοντες ἱερεῖα οἱ Φωκεῖς τὸ μὲν αἷμα δι' ὀπῆς ἐσχέουσιν εἰς τὸν τάφον, τὰ δὲ κρέα ταύτη σφίσιν ἀναλοῦν καθέστηκεν».

66 Ἀποψη τοῦ βόθρου τῶν προσφορῶν στὸ ἱερό τοῦ ἥρωος.

67 Αύλακι υγρῶν προσφορῶν στὸ ἱερὸ τοῦ ἥρωος.

68 Ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ ἥρωος.

Στὸ στάδιο τῆς Μεσσήνης ὀλοκληρώθηκε ἡ ἀποκάλυψη τοῦ στίβου καὶ ἐπιβεβαιώθηκε, ὅτι κατὰ τὰ ὕστερα χρόνια τῆς ρωμαιοκρατίας ἡ κονίστρα εἶχε μεταβληθεῖ σὲ ἀρένα γιὰ θηριομαχίες καὶ ὅτι τοῦ μνημείου γινόταν χρήση μόνο τοῦ τμήματος πὺ ἐφερε λίθινα ἐδώλια (εἰκ. 69). Τὸ ὑπόλοιπο τμήμα τοῦ ἐλληνιστικοῦ σταδίου μὲ τὰ χωμάτινα πρανή μόνον, ἔμενε ἀχρησιμοποίητο ἀπὸ ἔλλειψη θεατῶν (3ος-4ος αἰ. μ.Χ.).

Στὴν ἐμπρὸς στενὴ ὄψη τῶν πλακῶν πὺ ἐπιστέφουν τὸ κάτω διάζωμα βρέθηκε χαραγμένη, μὲ μεγάλα γράμματα, ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ 1ου π.Χ. αἰ.

Θιώτας Φιλίνου γυμνασιάρχης τῶν θεοῖς πᾶσι καὶ τᾶι πόλει.

Ὁ δωρητὴς Θιώτας, ὅπως εὐλόγως θεωρεῖ ὁ ἀνασκαφεύς, εἶναι ὁ ὁμώνυμος, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀφιερῶσει στὴν Ἀρτέμιδα τὸ ἄγαλμα τῆς κόρης τοῦ Τιμαρέτας (SEG 23, 221).

Στὴν ἐπίχωση τοῦ στίβου τοῦ σταδίου βρέθηκε πλήρης κατάλογος ἐφήβων τοῦ 60 μ.Χ., οἱ ὅποιοι μνημονεύονται κατὰ φυλές, τὶς πέντε παλαιές τῆς Μεσσηνίας (εἰκ. 70). Μνημονεύεται ἐπίσης καὶ ἡ κατηγορία τῶν ξένων πού περιλαμβάνει τοὺς μὴ Μεσσηνίους, ἀκόμη καὶ ἀπελεύθερους. Βρέθηκε ἀκόμη κορμὸς μαρμάρινης ἐπιτύμβιας σφίγγας (εἰκ. 72α-β), ἡ ὁποία συναγωνίζεται τὰ ἀττικά παραδείγματα, καθὼς καὶ τὸ κεφάλι προτομῆς τοῦ Πολυδευκίωνος, τοῦ ἀγαπημένου μαθητοῦ τοῦ Ἡρώδου Ἀττικοῦ, πού συνδυάζει τὰ ἰδεαλιστικὰ κλασικιστικὰ χαρακτηριστικὰ μὲ ἐκεῖνα τοῦ πορτραίτου. Πρόκειται γιὰ ἔργο πού παρὰ τὴ φθορὰ του φανερώνει ἐξαιρετὴ καλλιτεχνικὴ στάθμη (εἰκ. 71α-β).

70 Ἐφηβικός κατάλογος τοῦ 60 μ.Χ.

71 Μαρμάρινο κεφάλι του Πολυδευκίωνος.

72 Μαρμάρινη επιτύμβια σφίγγα.

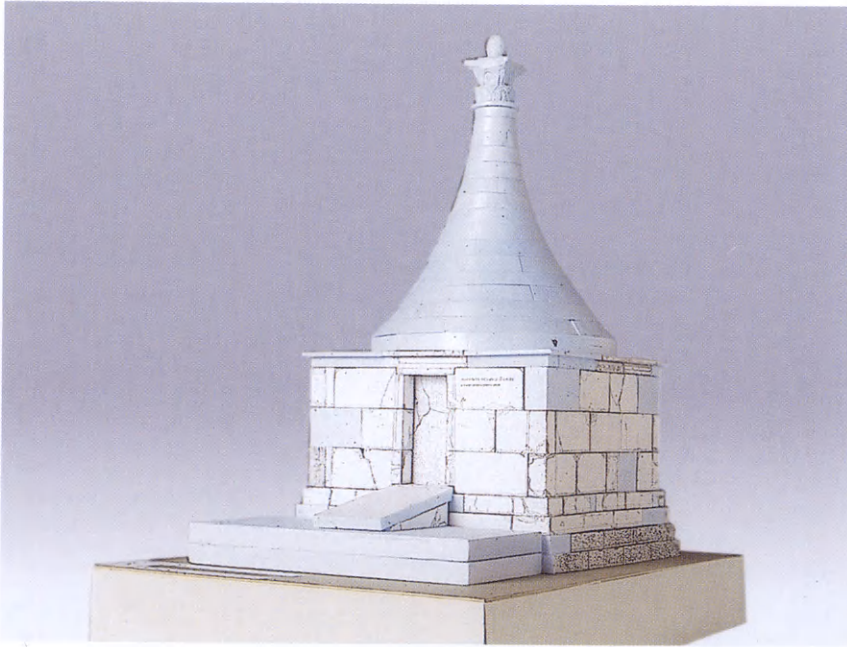

73 Τάφος γυναικίος στὸν περίβολο τοῦ μνημείου Κ3.

74 Τὸ περιεχόμενο τοῦ ὡς ἄνω τάφου.

Πίσω, δηλαδή δυτικά, από τή δυτική στοά τοῦ γυμνασίου ὑ-
πάρχει συστάδα πολυτελῶν ταφικῶν μνημείων μερικὰ τῶν ὁ-
ποίων ἔχουν ἐρευνηθεῖ. Σέ ἓνα ἀπό αὐτά, τὸ Κ3, γνωστὸ γιὰ
τὴν ἰδιότυπη τοποθέτηση τῶν τάφων, ἐρευνήθηκε λακκοειδῆς
τάφος γυναίκας τοῦ 2ου ἢ τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. (εἰκ. 73). Ὡς
κτερίσματα βρέθηκαν πολλὰ γυάλινα μυροδοχεῖα καὶ γυάλινο
πινάκιο μὲ λαβὲς ἀπὸ κόκκινο γυαλί (εἰκ. 74). Τοῦ σπανιότα-
του μορφολογικὰ αὐτοῦ μνημείου ἄρχισε ἡ ἀναστήλωση (εἰκ.
75), παράλληλα πρὸς τὴ συνέχιση τῆς ἀνασκαφῆς στὴν
περιοχὴ ἣ ὁποία ἀποκάλυψε ἀκόμη ἄγνωστο ταφικὸ μνημεῖο
μὲ δέκα κιβωτιόσχημους τάφους. Σέ νεκροὺς τῶν τάφων αὐ-
τῶν ἀποδίδει ὁ ἀνασκαφεὺς ἐπιτύμβια στήλη, ποὺ βρέθηκε ἐκεῖ
τὸ 1998, μὲ τὰ ὀνόματα Θηροκράτης, [Θ]ηριππίδας, Ἀχαιῖς,
Φιαλίνα.

75 Ἀναπαράσταση τοῦ ταφικοῦ μνημείου Κ3. Μακέτα τοῦ J. Ito.

76 Ἡ κεντρικὴ παράσταση τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαύλεως.

ἐπαυλη

Συνεχίστηκε ἀκόμη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς πλούσιας ἐπαύλεως τοῦ 3ου ἢ 4ου μ.Χ. αἰ. γιὰ τὴν ὁποία εἶχε γίνει λόγος πέρυσι. Συντηρήθηκε τὸ σημαντικὸ ψηφιδωτὸ ποὺ εἰκονίζει Διόνυσο, Ἀριάδνη καὶ ἓναν πιστό, ὁ ὁποῖος ἀσπάζεται τὸ χέρι τοῦ θεοῦ (εἰκ. 76). Τῇ χειρονομία αὐτῇ ὁ ἀνασκαφεὺς θεωρεῖ ὡς προσπάθεια, ἐκ μέρους τῶν πιστῶν τῆς ἐθνικῆς λατρείας, ἰδεολογικῆς ἀντιπαράταξης πρὸς τὸν χριστιανισμὸ ποὺ στερέωνε τὴ θέση του τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Οἱ ἐθνικοὶ ἀναγκάζονται νὰ τροποποιήσουν τὴν ἱερὴ εἰκονογραφία καὶ νὰ τὴν προσαρμόσουν σὲ νέες μορφές οἱ ὁποῖες γίνονται ἀλληγορικές.

Σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀποψη ὅτι πιθανῶς ἡ πολυτελὴς ἐπαυλη κατέχει τὴ θέση τοῦ ἱεροῦ τῆς Κυβέλης, τῆς ὁποίας τὸ λατρευτικὸ ἄγαλμα εἶχε φιλοτεχνήσει ὁ Δαμοφῶν (Παυσ. IV. 31, 6: «καὶ οὐ μάλιστα ἄξιον ποιήσασθαι μνήμην, ἄγαλμα Μητρὸς Θεῶν, λίθου Παρίου, Δαμοφῶντος δὲ ἔργον»).

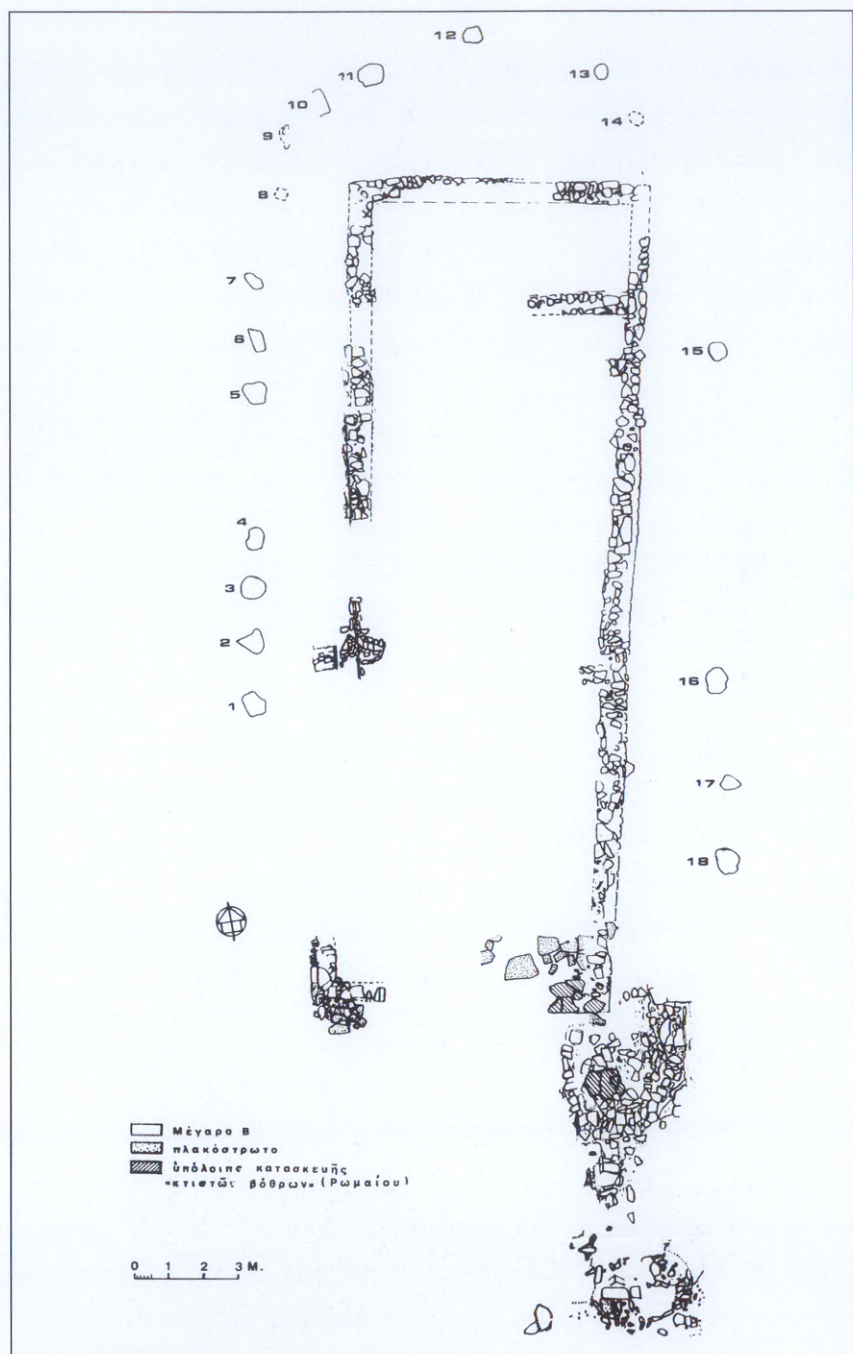
Κατά τήν ἐπιφανειακή ἔρευνα πού γίνεται στήν Ἰκλαινα Μεσσηνίας ἀπό τόν καθηγητή κ. Μιχαήλ Κοσμόπουλο, στή θέση Τραγάνες, ὅπου πρὸ δεκαετιῶν εἶχε κάνει ἀνασκαφές ὁ Σπυρίδων Μαρινᾶτος, ἐπισημάνθηκε γύρω ἀπὸ ἔξαρμα γῆς μεγάλη ποσότητα ὀστράκων τῆς ὙΕ ΠΙΑ-Β περιόδου, ἐργαλείων ἀπὸ πυριτόλιθο καὶ θραυσμάτων εἰδωλίων. Σὲ ἄλλα σημεῖα τῆς περιοχῆς βρέθηκαν ἀρκετοὶ ὀρθογώνιοι λίθοι οἱ ὁποῖοι μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ μεγάλης κατασκευῆς, ἴσως θολωτοῦ τάφου.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς παλαιότερης ἀνασκαφῆς τοῦ Μαρινάτου καὶ ἡ νέα ἔρευνα ὀδηγοῦν σὸ συμπέρασμα, ὅτι στήν Ἰκλαινα ὑπῆρχε σημαντικὸ μυκηναϊκὸ κέντρο. Τὸ ἂν ὑπῆρχε καὶ ἀνάκτορο, εἶναι ἀκόμη ἀπλὴ ὑπόθεση, ἢ μάλλον εὐχὴ.

9. ΙΚΛΑΙΝΑ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Στὸν Θέρμο ὁ καθηγητὴς κ. Ἰ. Παπαποστόλου ὀλοκλήρωσε τὴν ἀνασκαφὴ τῶν στρωμάτων κάτω ἀπὸ τὸν ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Θερμίου, ὅπου βρίσκεται τὸ μέγαρο Β. Ὁ κ. Παπαποστόλου ἄρχισε τὴν ἔρευνα τὸ 1992 καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τὸν ἔλεγχο τῶν συμπερασμάτων τῶν δύο παλαιότερων ἀνασκαφῶν, τοῦ Γεωργίου Σωτηριάδου καὶ τοῦ Κωνσταντίνου

10. ΘΕΡΜΟΣ

77 Τὸ μέγαρο Β τοῦ Θέρμου.

Ρωμαίου. Τὸ ἔργο ὑπῆρξε ἐπίπονο, γιατί ἄθικτες ἐπιχώσεις τοῦ μεγάρου Β ὑπάρχουν μόνον κάτω ἀπὸ τοὺς τοίχους, τὸν στυλοβάτη καὶ τὶς βάσεις τῆς ἐσωτερικῆς κιονοστοιχίας τοῦ ναοῦ. Καὶ οἱ ἐπιχώσεις αὐτὲς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρευνηθοῦν, γιατί προϋποθέτουν διάλυση τοῦ ναοῦ. Τὶς δυσκολίες τοῦ ἐγχειρήματος ἐπέτεινε καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ Ἀρχαῖοι εἶχαν χρησιμοποιοῦν τὸν χώρο πάνω ἀπὸ τὸ μέγαρο Β καὶ

78 1: ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. 2: ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ μεγάρου Β ἀπὸ Ν.

είχαν ταραξει τὰ στρώματα τῶν χωμάτων. Τὴν ἤδη θολὴ εἰκόνα τῆς στρωματογραφίας θόλωσαν ἀκόμη περισσότερο καὶ οἱ παλαιότεροι ἀνασκαφεῖς πὺ μνημόνευσα, μὲ τὶς ἔρευνές τους ἀπὸ τὶς ὁποῖες δὲν διασώθηκαν ἡμερολόγια καὶ σχέδια.

Κατὰ τὸ 2000 ἐρευνήθηκε τμημα ἐπίχωσης τὸ ὁποῖο εἶχε μείνει ἄθικτο, κάτω ἀπὸ τὸν ἀνατολικὸ τοῖχο τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος (εἰκ. 78-79), καὶ ἀνήκει στὰ στρώματα τοῦ μεσαίου δωματίου τοῦ μεγάρου Β. Μὲ τὴ νέα καὶ τελειωτικὴ ἔρευνα, παρὰ τὸ ὅτι τὰ ὀριστικὰ συμπεράσματα δὲν ἔχουν ἀκόμη διατυπωθεῖ, ὁ ἀνασκαφέας πιστεύει ὅτι οἱ στρωματογραφικὲς διαφορὲς πὺ παρατηροῦνται σὲ τόσο μικρὴ ἔκταση, ὅση εἶναι τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθοῦν ἐφ' ὅσον δεχθοῦμε ὅτι τὰ μέρη τοῦ ἐρευνημένου τμήματος πὺ παρουσιάζουν τὶς στρωματογραφικὲς διαφορὲς εἶχαν

79 Ἐπιχωστὴ ἐπίχωση στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ μεγάρου Β.

και διαφορετικη χρηση απο τη στιγμή που καταστράφηκε το μέγαρο Β έως οτου οικοδομηθει ο ναός του Ἀπόλλωνος. Και διαφορετικες χρήσεις μαρτυρουν ποικίλη δραστηριότητα πολλων ανθρώπων. Ὡς παράδειγμα ο κ. Παπαποστόλου προβάλλει το ότι το πίσω δωμάτιο του μεγάρου Β μετά την ἀχρήστευση του μεγάρου χρησιμοποιήθηκε με νέο δάπεδο και ἴσως στεγασμένο, ἀνοιχτό στη νότια πλευρά προς τόν βωμό τῶν ὀλόκαυστων θυσιῶν (εἰκ. 80).

Ἡ εὐρύτερη διαπραγματεύση τῶν ζητημάτων που θέτει ἡ ἀνασκαφή του μεγάρου Β, μία ἀπο τις δυσκολότερες, θα διασαφηνίσει τις ἀσάφειες τῆς ἔως τώρα ἔρευνας και θα δώσει ὀριστικά συμπεράσματα για ἕνα σημαντικό μνημεῖο, συμπεράσματα τὰ ὀποῖα θα φωτίσουν τήν ἱστορία τῶν ἀνθρώπων τῆς περιοχῆς του Θέρμου.

80 Στρωματογραφία με τὰ ἐρείπια του χωριστικού τοίχου του πίσω δωματίου.

11. ΦΙΛΙΠΠΙΑΣ
Μονή Παντανάσσης

Με τις ἐργασίες πού γίνονται στὴν Παντάνασσα Φιλιππιάδος, ἀπὸ τὸν Ἀκαδημαϊκὸ κ. Παναγιώτη Βοκοτόπουλο, ὀλοκληρώθηκε ἡ ἐπισκευὴ καί, ὅπου χρειάστηκε, ἀνακατασκευὴ τοῦ δαπέδου, γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε λόγος καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη. Συμπληρώθηκαν ἀκόμη κοσμηματικὰ στοιχεῖα τῶν τοίχων τοῦ νοτίου παρεκκλησίου (εἰκ. 81) καὶ ἀποκαταστάθηκε ἡ κεράμωσή του. Κατὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ δαπέδου βρέθηκαν ἀκόμη κάτω ἀπὸ αὐτὸ κιβωτιόσχημοι τάφοι. Σὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς

81 Τὸ νότιο παρεκκλήσιο.

τάφους ὡς πλευρὰ χρησίμευε μαρμαροθέτημα δαπέδου μὲ ἐλισσόμενους βλαστούς καὶ δύο σφηρικούς τροχούς. Στὸ ἐσωτερικὸ τῶν τροχῶν, εἰκονίζεται κυνήγι τετραπόδου τὸ ὁποῖο κυνηγὸς ἐτοιμάζεται νὰ πλήξει (εἰκ. 82). Πλάκα ἀπὸ τὸ ἴδιο μαρμαροθέτημα βρέθηκε, κατὰ σύμπτωση, στὸ δάπεδο τῆς ἐκκλησίας τοῦ γειτονικοῦ χωριοῦ Ρωμιά. Στὴν πλάκα αὐτὴ ἢ ὁποῖα ἀποκολλήθηκε, εἰκονίζεται μέσα σὲ σφηρικούς τροχούς γρύπας, λιοντάρι καὶ αἰλουροειδὲς πού σπαράσσει ζῶο (εἰκ. 83).

82 Μαρμαροθέτημα δαπέδου.

83 Πλάκα ἀπὸ τὸ ἴδιο μαρμαροθέτημα.

84 Μαρμάρινο προσκυνητάριο.

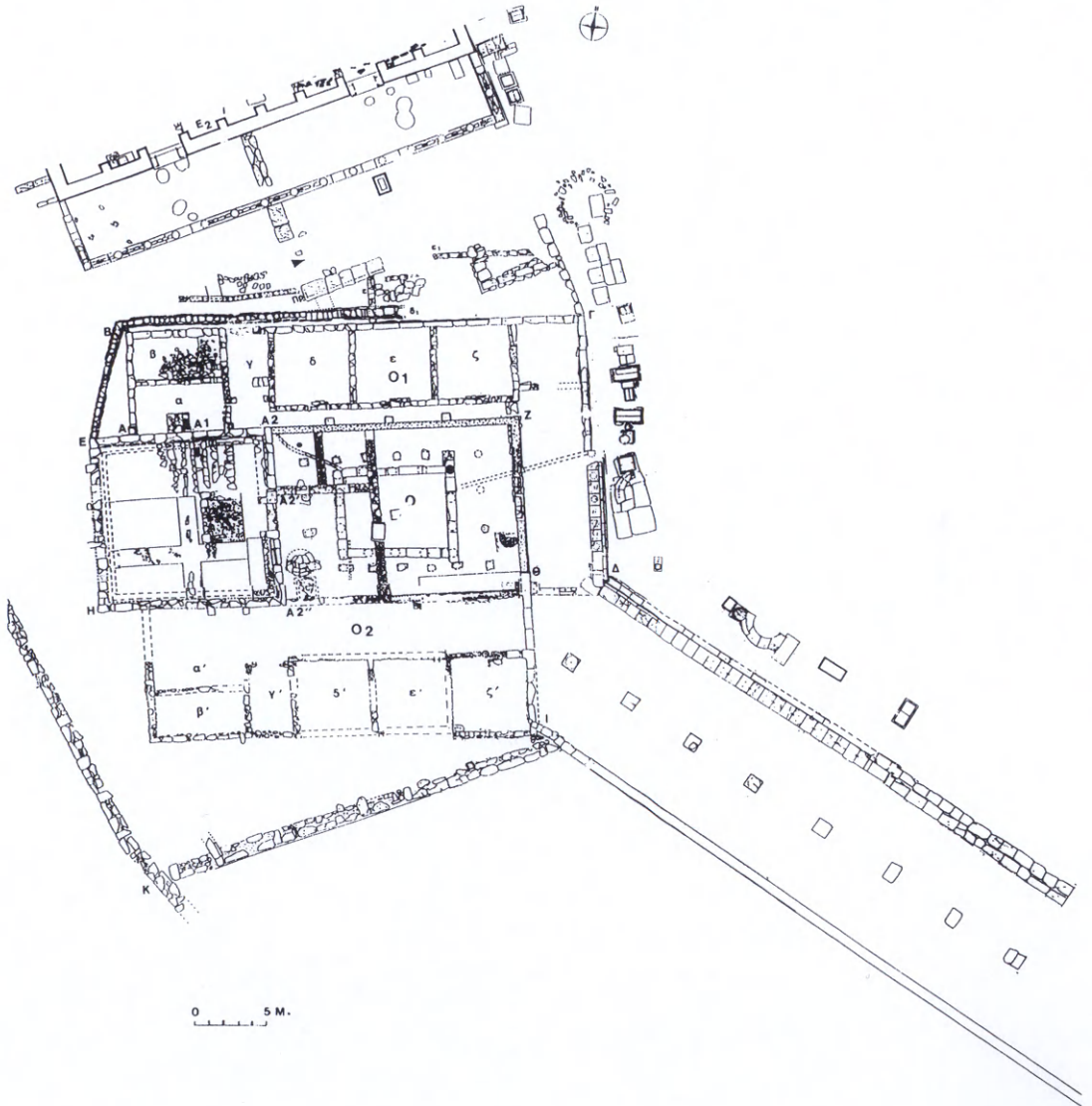

85 Κολυμβήθρα από άσβεστόλιθο.

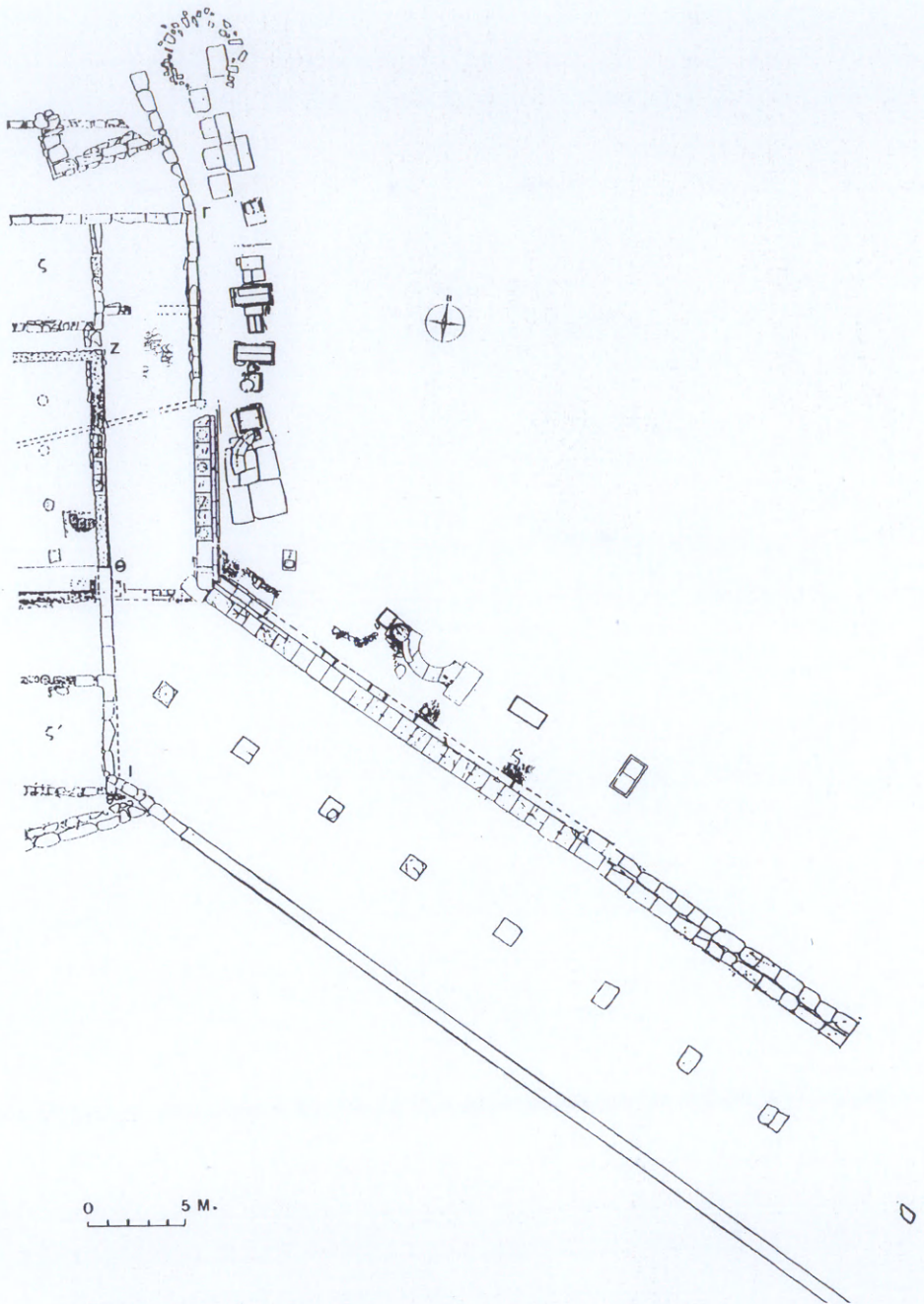
Ἐκ τῶν συγκολλημένων γλυπτῶν ἰδιαίτερης σημασίας εἶναι μαρμάρινο προσκυνητάριον πού σώζεται μερικῶς. Τμήμα τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς κοσμεῖται μὲ πουλιά ἀπὸ τὰ ὅποια διατηροῦνται τρία (εἰκ. 84). Ἀπὸ αὐτὰ τὸ μεγαλύτερον τσιμπᾷ τὸ κεφάλι τοῦ μικροτέρου. Στὴν ἀριστερῇ πλευρᾷ τοῦ προσκυνηταρίου εἰκονίζονταν πάλι πουλιά ἀπὸ τὰ ὅποια σώζεται ἡ οὐρὰ παγωνιοῦ. Συγκολλήθησαν ἐπίσης ἕξι τεμάχια κολυμβήθρας ὕψ. 53 ἐκ. ἀπὸ ἄσβεστόλιθο (εἰκ. 85).

Στή Δωδώνη ἡ ἔρευνα τοῦ μεγάλου ἱεροῦ συνεχίστηκε ἀπὸ τὶς καθηγήτριες κυρίες Χρυσήδα Σούλη, Ἀμαλία Βλαχοπούλου καὶ Κωνσταντίνα Γραβάνη (εἰκ. 86-87).

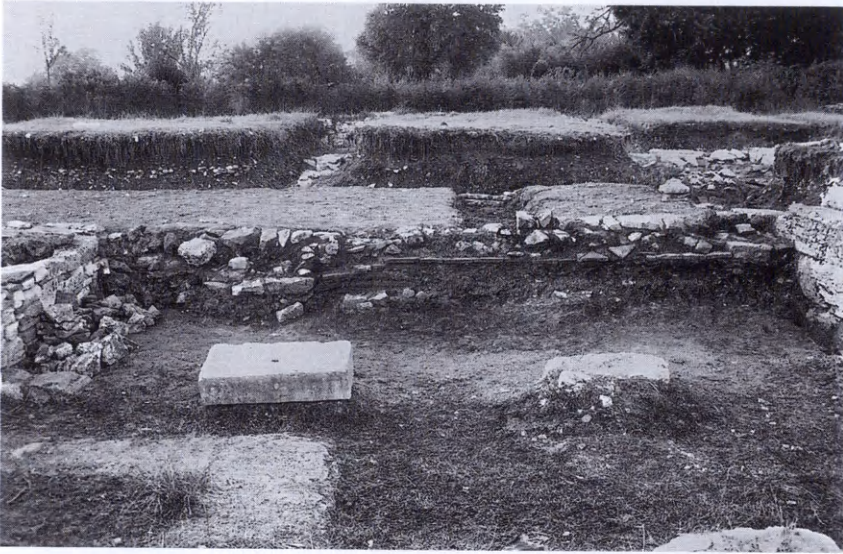
12. ΔΩΔΩΝΗ

86 Τὸ πρυτανεῖο καὶ τμῆμα τῆς δυτικῆς στοᾶς τοῦ ἱεροῦ.

87 Ἡ ἀνατολική στοὰ τοῦ πρυτανείου καὶ τμήμα τῆς δυτικῆς στοᾶς τοῦ ἱεροῦ μετὰ τὰ πρό αὐτῶν βάθρα.

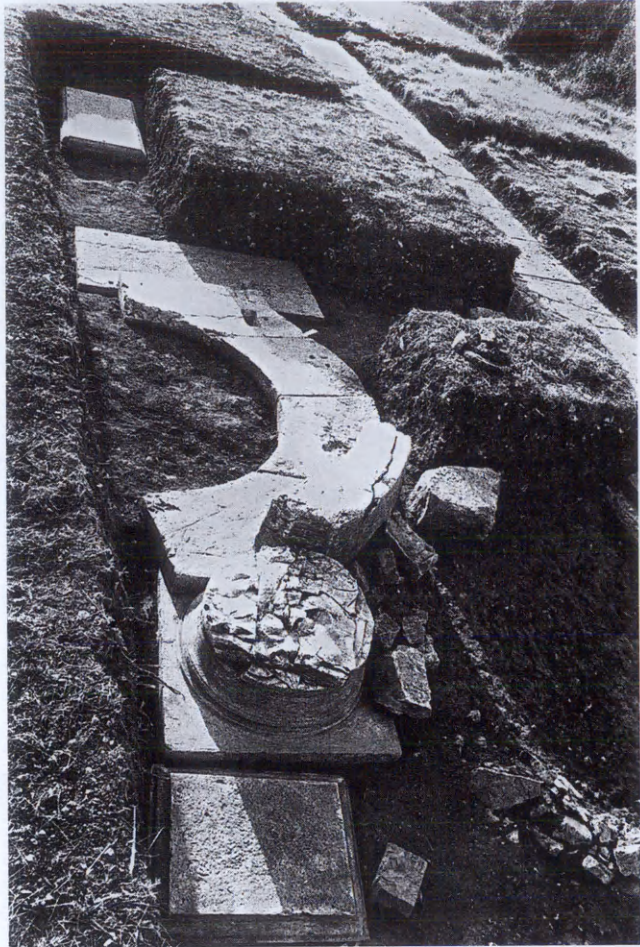

88 Τμήμα τοῦ διαδρόμου τῆς πτέρυγας Ο2 καὶ ὁ κατὰ μῆκος αὐτοῦ ρωμαϊκὸς τοίχος, ἀπὸ Β.

89 Ἀσφράγιστα πέταλα νομισμάτων ἀπὸ τὴν ἐπίχωση τοῦ ρωμαϊκοῦ τοίχου.

Ἡ ἔρευνα περιορίστηκε σὲ μέρος τοῦ διαδρόμου ποὺ χωρίζει τὸ βόρειο ἀπὸ τὸ νότιο τμήμα τοῦ πρυτανείου (εἰκ. 88). Τὸ τμήμα αὐτὸ καλυπτόταν ἀπὸ ὑψηλὴ ἐπίχωση τῶν ὑστερορωμαϊκῶν καὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία βρέθηκαν οἰκοδομικὰ λείψανα ρωμαϊκῶν χρόνων, νομίσματα (εἰκ. 89) καὶ κεραμεικὴ τῆς ἴδιας ἐποχῆς.

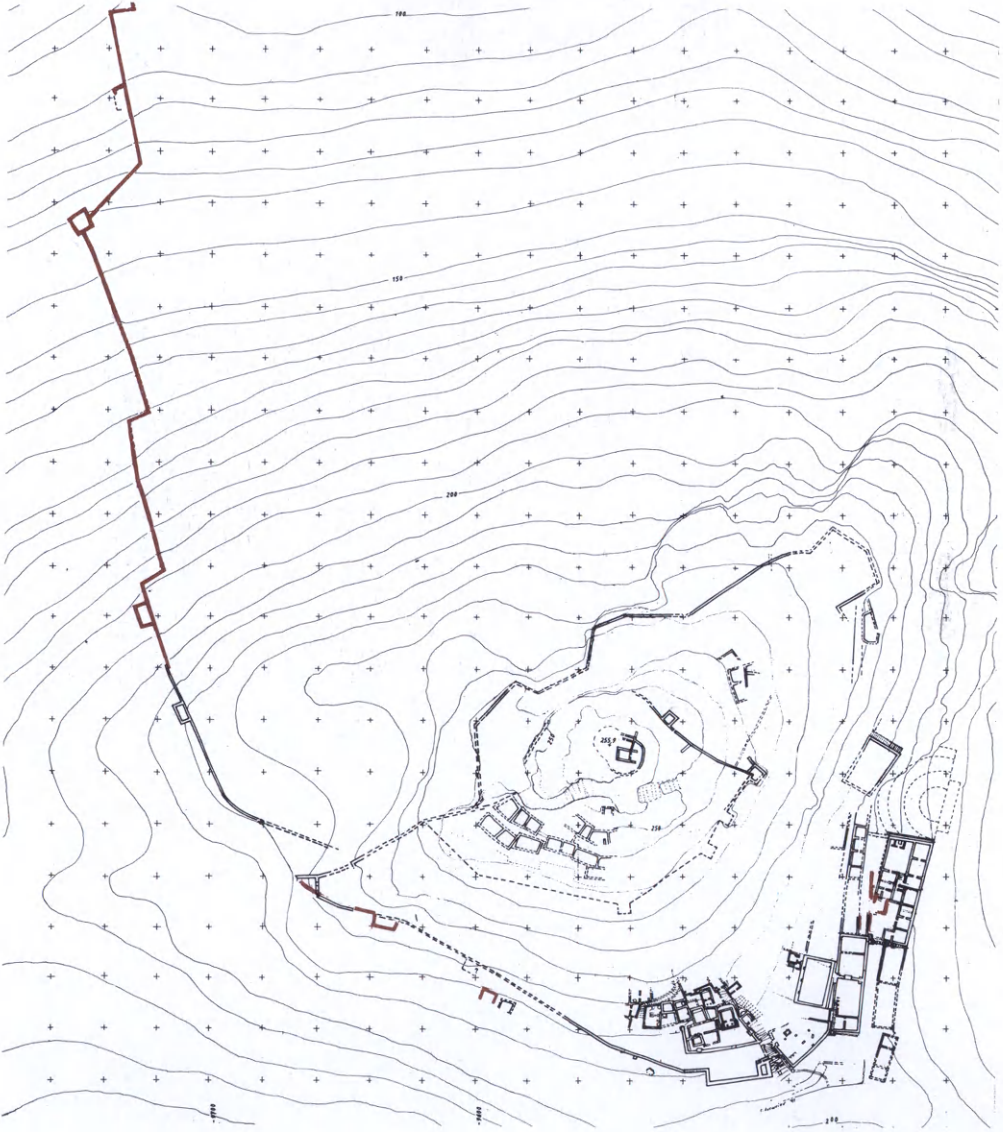

90 Βάθρα πρὸ τῆς δυτικῆς στοᾶς τοῦ ἱεροῦ, ἀπὸ ΒΔ.

Ἡ ἀνασκαφή ἐκτάθηκε, ὅπως καὶ κατὰ τὴν προηγούμενη περίοδο, καὶ στὴν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Καραπάνου γνωστὴ στοᾶ πού ὀρίζει ἀνατολικῶς τὸ πρυτανεῖο καὶ στὴν πτέρυγὰ τῆς πού ἐκτείνεται πρὸς τὰ ΝΑ. Ἐμπρὸς στοῦ τμήμα αὐτὸ τῆς στοᾶς βρέθησαν στὴ θέση τους ἕξι βάθρα ἀγαλμάτων, τὰ τέσσερα εἶναι ὀρθογώνια, ἓνα εἶναι κιονοειδὲς καὶ τὸ ἕκτο ἡμικυκλικὴ ἐξέδρα (εἰκ. 90).

Στή Μινώα Ἀμοργοῦ ἡ καθηγήτρια κυρία Λίλα Μαραγκοῦ μὲ ἐργασίες καθαρισμοῦ ἀποκάλυψε τμῆμα τοῦ τείχους τῆς πόλεως (εἰχ. 91-94) σὲ μῆκος 680 μ. τὸ ὁποῖο φέρει κατὰ διαστήματα τέσσερις πύργους (εἰχ. 95).

13. ΜΙΝΩΑ
ΑΜΟΡΓΟΥ

91 Μινώα: ἡ τειχισμένη πόλις καὶ τὸ δυτικό σκέλος τοῦ τείχους στὴ ΒΔ κλιτύ (μὲ χρώμα τὰ ἀποκαλυφθέντα τμήματα τοῦ τείχους) (Σχ. Γ. Ἀντωνίου).

92 Μερική άποψη τοῦ τείχους στή ΒΔ κλιτύ. Διακρίνονται τὸ βόρειο τμήμα καὶ ὁ ὄρμος Κάτ' Ἀκρωτήρι.

93 Μερική άποψη τῆς ἐξωτερικῆς (δυτ.) παρειᾶς τοῦ τείχους.

94 Μερική άποψη τῆς “πυλίδας” τοῦ δυτικῶ τοίχου.

95 Τὸ τείχος ἐν μέρει μετασκευασμένο σὲ διαχωριστικὸ χωραφότοιχο.

96 Χώρος δυτικά τοῦ κτιριακοῦ συγκροτήματος τῆς οἰκίας Ἰθυδίκης: τὸ μαρμάρينو δωρικὸ κιονόκρανο κατὰ χώραν.

97 Χώρος δυτικά τοῦ κτιριακοῦ συγκροτήματος τῆς οἰκίας Ἰθυδίκης: στρώση λίθων, οἰκοδομικῶν μελῶν καὶ μαρμάρινου ἀρράβδωτου κίονα κατὰ χώραν.

98 Χώρος δυτικά τοῦ κτιριακοῦ συγκροτήματος τῆς οἰκίας Ἰθυδίκης πρὶν ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση τοῦ ἀνασκαφικοῦ μάρτυρα '99.

Τὸ τεῖχος αὐτὸ τὸ ὁποῖο περιβάλλει τὸν λόφο τῆς Μινώας περιέκλειε ὄχι μόνον τὸν οἰκισμό ἀλλὰ καὶ μεγάλη ἀκατοίκητη ἔκταση ἢ ὁποία χρησίμευε ὡς βοσκότοπος γιὰ τὰ κοπάδια τῶν ἀρχαίων κατοίκων του.

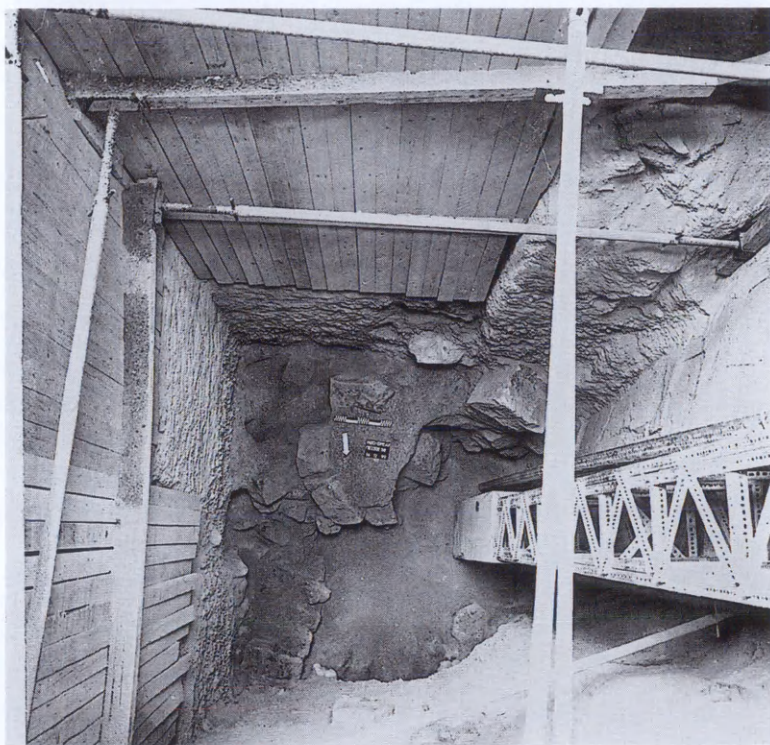
Ἀπὸ τίς ἐργασίες διαμόρφωσης στὴν Κάτω Πόλη ἀποκαλύφθηκαν οἰκοδομικὰ λείψανα στὸ κτιριακὸ συγκρότημα τῆς οἰκίας τῆς Ἰθυδίκης καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (εἰκ. 96-97). Παράλληλα συνεχίστηκαν οἱ ἐργασίες συντήρησης τῶν ἀποκαλυφθέντων τοίχων (εἰκ. 98), σχεδίασης, φωτογράφισης, καταγραφῆς καὶ μελέτης τῶν πολυάριθμων κινητῶν εὐρημάτων.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Στὸ Ἔργον 1999, σ. 72 καὶ 75, ὅπου γράφεται Ἰουδίκης νὰ διορθωθεῖ σὲ Ἰθυδίκης.

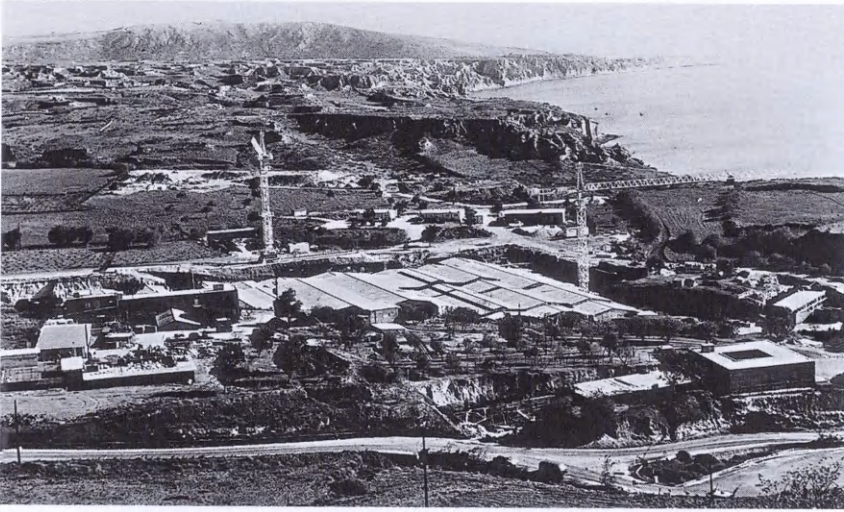
14. ΑΚΡΩΤΗΡΙ
ΘΗΡΑΣ

Καὶ κατὰ τὸ 2000 ἡ ἀνασκαφὴ στὸ Ἀκρωτήρι Θήρας ποὺ διευθύνεται ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Χρῆστο Ντούμα, περιορίστηκε στὴν ἔρευνα τῶν σημείων ὅπου θὰ θεμελιωθοῦν οἱ στύλοι τοῦ νέου στεγάστρου ποὺ θὰ προστατεύσει τὰ εἱρεῖπια τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ (εἰκ. 100).

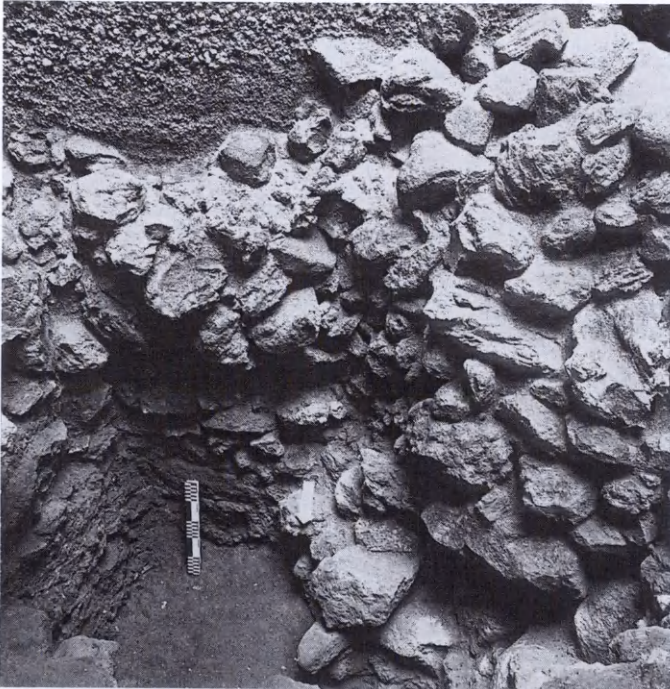
Τὰ φρέατα τῆς ἀνασκαφῆς, διαστάσεων 3x4 μ., φθάνουν σὲ βάθος 15 ἕως 20 μέτρων προκειμένου νὰ βρεθεῖ τὸ στερεὸ ἔδαφος (εἰκ. 99). Φυσικὸ εἶναι ὅτι σὲ ὁλόκληρο τὸ βάθος τῶν φρεάτων βρίσκονται ἀρχαῖα ἢ ἀκόμη καὶ κατασκευές, γιὰ τὴ διατήρηση τῶν ὁποίων ἐνίοτε ἀλλάζει ἡ θέση τοῦ στύλου καὶ ἀρχίζει ἀνασκαφὴ νέου φρέατος.

99 Νέο Φρέαρ τοῦ Πεσσοῦ 58Α.

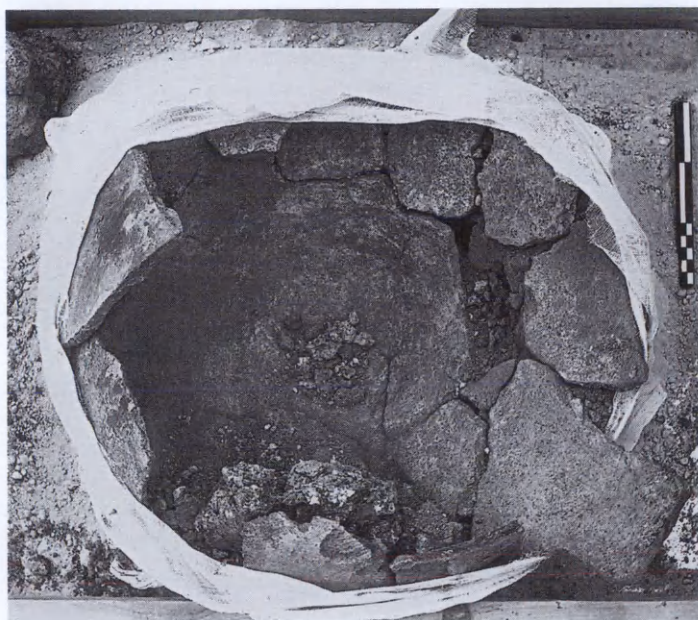
100 Γενική άποψη τῆς περιοχῆς με τὸν στεγασμένο ἀρχαιολογικὸ χῶρο.

101 Νέο Φρέαρ τοῦ Πεσσοῦ 77. Λιθωρὸς ὅπως ἀποκαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ φρέατος.

102 Νέο Φρέαρ τοῦ Πεσσοῦ 6. Εἴσοδος θαλάμου λαξευμένου στὸν φυσικὸ βράχο.

103 Νέο Φρέαρ τοῦ Πεσσοῦ 6. Ἐγχυτρισμὸς ΠΚ περιόδου.

104-105 Δείγμα δίχρωμης κεραμεικῆς ἀπὸ τὸ νέο Φρέαρ τοῦ Πεσσοῦ 67.

106 ΜΚ τσαγιέρα.

107 Εισηγμένη πρόχους.

Ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν τριάντα πέντε φρέατων τῆς ἀνασκαφῆς προκύπτει, ὅτι ὁ οἰκισμὸς στὸ Ἄκρωτήρι εἶχε ὑποστῆ ἀλλεπάλληλες καταστροφές ἀπὸ σεισμούς τις ὁποῖες ἀκολουθοῦσε ἀνοικοδόμησι τῶν οἰκημάτων ἐπάνω στὰ στρωμένα λείψανα τῶν κατεστραμμένων μὲ τὴν ἐκ νέου χρῆση τοῦ οἰκοδομικοῦ ὕλικου τῶν ἔρειπίων (εἰκ. 101).

Στὸ στερεὸ στρώμα τῆς πρωτοκυκλαδικῆς ἐποχῆς βρέθηκαν, λαξευμένοι στὸ μαλακὸ πέτρωμα τοῦ ἐδάφους, θάλαμοι (εἰκ. 102) γεμάτοι μὲ ἐπίχωση τῆς περιόδου αὐτῆς οἱ ὁποῖοι ἀρχικὰ χρησίμευαν ὡς τάφοι (εἰκ. 103) καὶ μὲ τὴν ἐπέκταση τοῦ οἰκισμοῦ μεταβλήθηκαν σὲ ἀποθήκες. Οἱ θάλαμοι αὐτοὶ σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ οἰκισμοῦ δημιουργοῦν τεχνικὰ προβλήματα στὴν κατασκευὴ τοῦ στεγάστρου ἀλλὰ καὶ διασαφηνίζουν τὴν εἰκόνα τοῦ χώρου κατὰ τὴν πρωτοκυκλαδικὴ περίοδο.

Καταστροφές ἀπὸ σεισμούς καὶ διευθετήσεις τῶν ἔρειπίων

108 Δύο λίθινα ἀγγεῖα κατὰ χώραν (ἀνασκαφὴ Νέου Φρέατος Πεσσοῦ 25).

διαπιστώθηκαν και κατά τή μεσοκυκλαδική περίοδο. Κύριο στοιχείο της εἶναι ἡ κεραμεική της διακοσμημένη με γεωμετρικά σχέδια, ἀνθρώπινες μορφές, ζῶα, πουλιά, ψάρια (εἰκ. 104-107). Ἀνάμεσα στα ἀγγεῖα πού βρέθηκαν μερικά θεωροῦνται ὅτι προέρχονται ἀπό τόπους πέραν τῆς Θήρας και τῶν Κυκλάδων και ἀποτελοῦν ἀπόδειξη ἐμπορικῶν σχέσεων τοῦ νησιοῦ με μακρινούς τόπους κατά τήν ἐποχή αὐτή (εἰκ. 107).

Και κατά τήν Ὑστεροκυκλαδική περίοδο οἱ κάτοικοι τοῦ οἰκισμοῦ, μετὰ ἀπό κάθε σεισμό και καταστροφή, ἀνοικοδομοῦσαν τὰ σπίτια τους πάνω στα στρωμένα ἐρείπια τῶν παλαιότερων και φρόντιζαν για τόν ζωγραφικό διάκοσμο τῶν κατοικιῶν τους με τοιχογραφίες οἱ ὁποῖες σώζονται σε κομμάτια (εἰκ. 109). Ἀπό τὰ κινητὰ εὐρήματα σημαντικά εἶναι ἕνα ζευγάρι μικρῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν ἀπό ξύλο (εἰκ. 113) και ἀριθμὸς λιθίνων σκευῶν (εἰκ. 108).

109 Τμῆμα τοιχογραφίας με παράσταση ὀδοντόφρακτου κράνους.

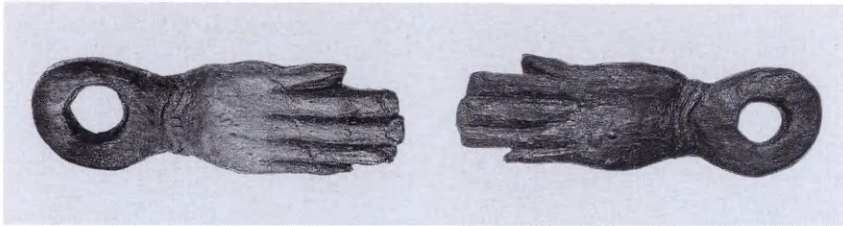
110 Ἐκμαγεῖα κρεβατιῶν (ἀνασκαφή Νέου Φρέατος Πεσσοῦ 73).

111 Ἀποκάλυψη καλαθιῶν (ἀνασκαφή Νέου Φρέατος Πεσσοῦ 68Α).

112 Σάκκος με κριθάρι ἔτοιμος νὰ μετακινηθεῖ.

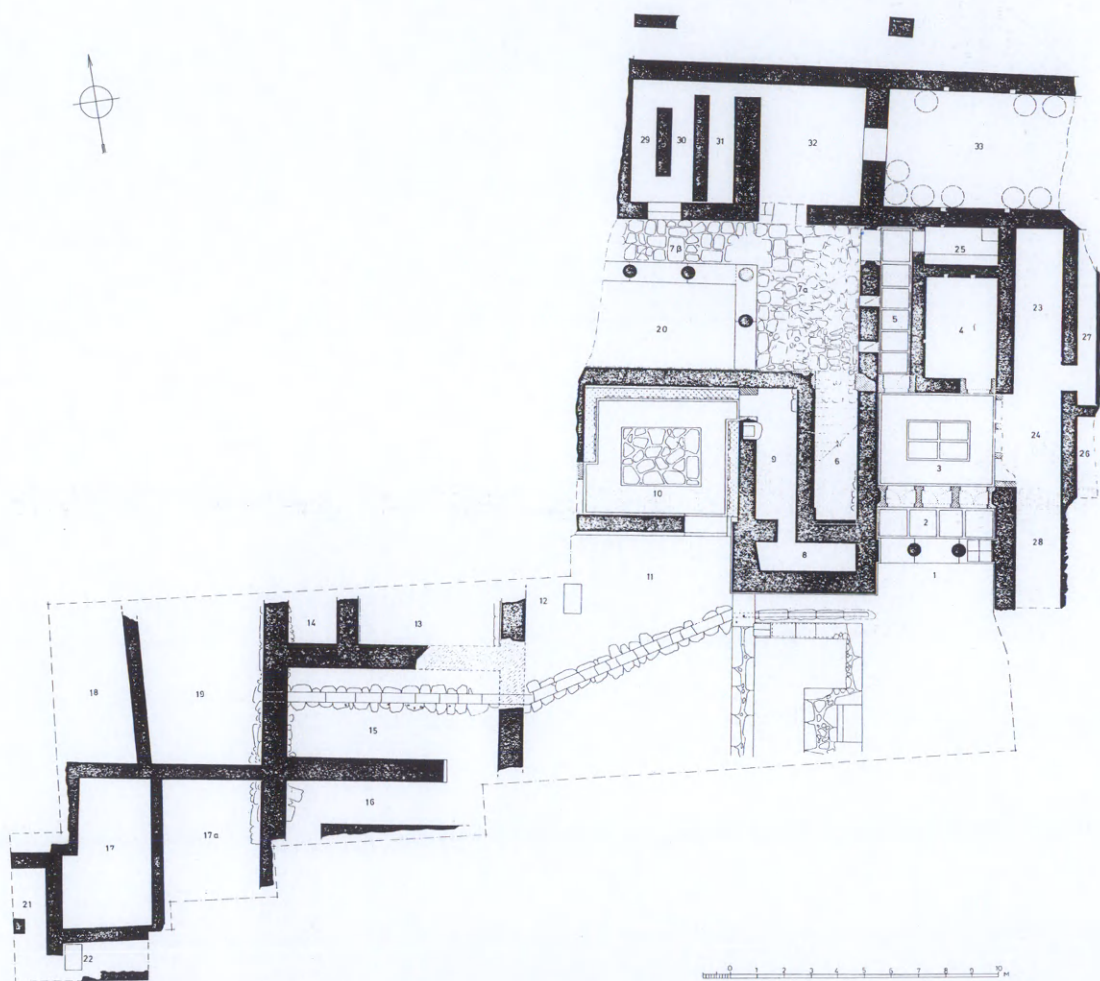

113 Ζεῦγος ἀνθρώπινων ξύλινων χειριῶν (Νέο Φρέαρ Πεσσοῦ 43).

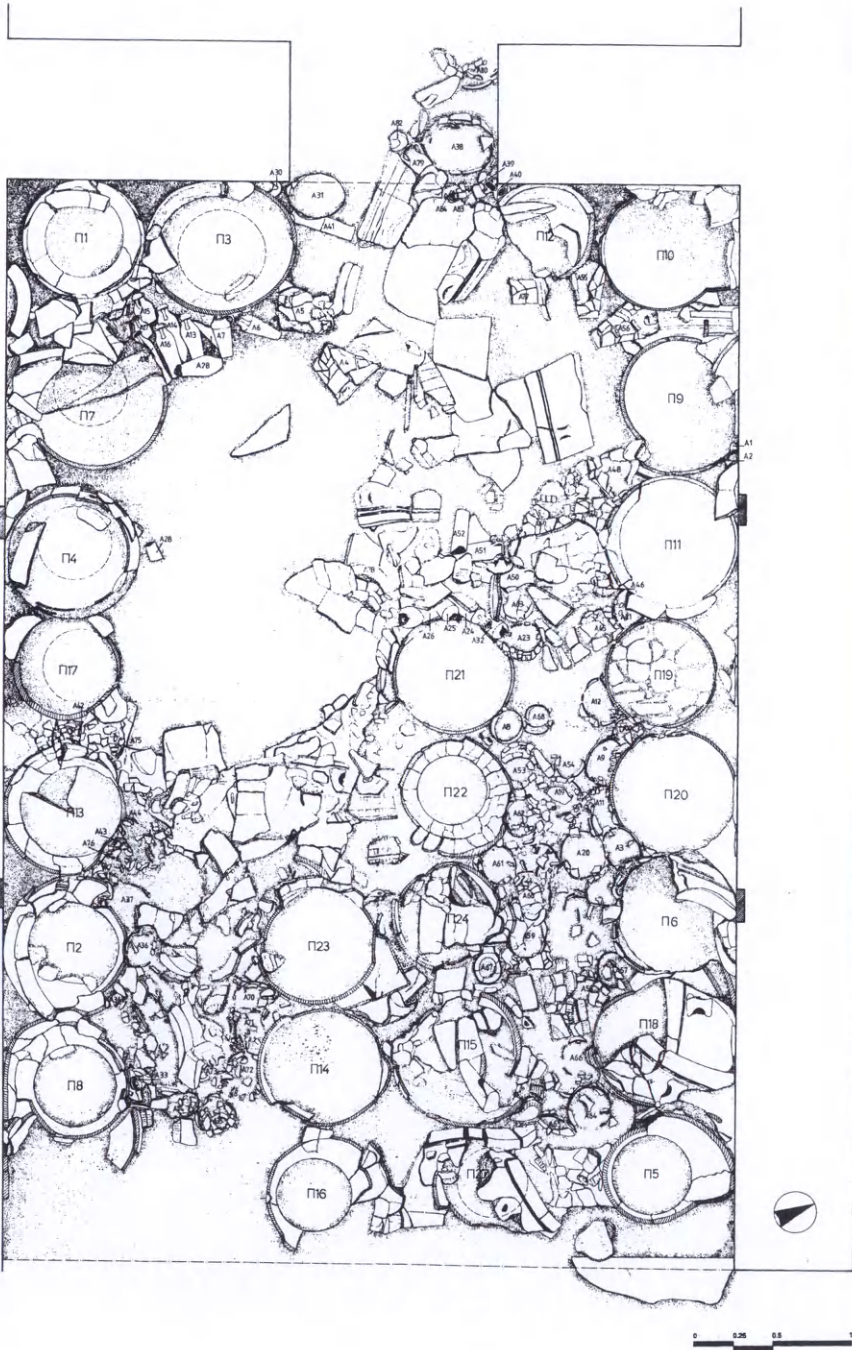
Σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ φρέατα βρέθηκαν κρεβάτια μὲ τὸ ἀχυρένιο στρώμα τους (εἰκ. 110), σὲ ἄλλο πολλὰ καλάθια μαζί (εἰκ. 111), σὲ τρίτο ἓνας σάκκος μὲ κριθάρι (εἰκ. 112). Τὰ ἀπανθρακωμένα αὐτὰ ἔπιπλα, σκεύη καὶ τρόφιμα, δείχνουν ὅτι ἡ ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου δὲν ἐπέτρεψε στοὺς κατοίκους τοῦ Ἀκρωτηρίου νὰ ἀποκομίσουν, κατὰ τὴ φυγὴ τους, τὰ στοιχειώδη τρόφιμα καὶ ἄλλα χρειώδη.

15. ΑΡΧΑΝΕΣ

Στις Ἀρχάνες ἡ κυρία Ἔφη Σακελλαράκη καὶ ὁ κ. Γιάννης Σακελλαράκης, Ἐφοροὶ τῶν Ἀρχαιοτήτων ἐ.π., ὀλοκλήρωσαν τὴν ἔρευνα τῶν χώρων 32 καὶ 33 τοῦ ἀνακτορικοῦ κτιρίου (εἰκ. 114-115).

114 Κάτοψη τοῦ ἀνακτορικοῦ κτιρίου τῶν Ἀρχανῶν.

115 Χώρος 33. Κάτοψη τμήματος τῶν πύθων καὶ τῶν ἀγγείων.

Κυριότατο συμπέρασμα ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τῶν δύο χώρων εἶναι, ὅτι ἡ καταστροφὴ τοῦ ἀνακτορικοῦ κτιρίου ἔγινε ἀπὸ σεισμὸ καὶ πυρκαγιὰ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὁποίας ἡ θερμοκρασία ἔφθασε στοὺς 1000 βαθμοὺς Κελσίου. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ ὑαλοποίηση κεραμεικῶν σκευῶν γιὰ τὴν ὁποία ἔκαμα λόγο καὶ πέρυσι.

Χῶρος 32

Στὸ ἰσόγειο τοῦ χώρου 32 βρέθηκαν ἔνδεκα πιθάρια καὶ ὀγδόντα ἑπτὰ μικρότερα ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων, ἀμφορεῖς κυρίως καὶ κάδοι (εἰκ. 116). Ὅλα ἦσαν τοποθετημένα μὲ τάξη καὶ τὰ περισσότερα ἄδεια, μερικοὶ ἀμφορεῖς ὅμως, ὅπως συμπεραίνουν οἱ ἀνασκαφεῖς, θὰ ἦσαν γεμάτοι μὲ κάποιο ὑγρό.

Στὸν χῶρο 32 βρέθηκαν ἀκόμη καὶ πέντε διακοσμημένα ἀλάβαστρα (εἰκ. 117), δύο χάλκινα ἀγγεῖα καὶ ὄγκος μολύβδου τοῦ ὁποίου εἶχε ἀλλάξει τὸ ἀρχικὸ σχῆμα ἐξαιτίας τῆς πυρκαγιᾶς.

116 Χῶρος 32. Ἀποψη τῶν πύθων καὶ τῶν ἀγγείων ἀπὸ Β.

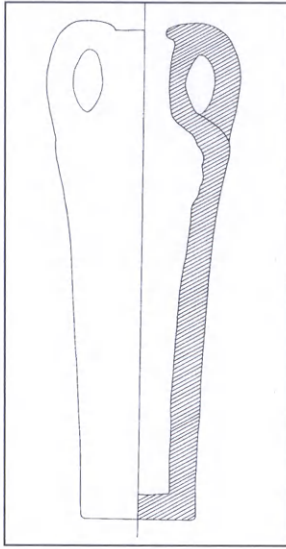
Χῶρος 33

Στὸν χῶρο 33 βρέθηκαν εἴκοσι ἑπτὰ πιθάρια καὶ ἑκατὸν ἑννέα μικρότερα ἀγγεῖα (εἰκ. 115). Ἐδῶ ἡ ἐπίδραση τῆς φωτιᾶς ὑπῆρξε ἰσχυρότερη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν παραμόρφωση τῶν ἀγγείων καὶ τὴν ὑαλοποίησή τους. Ἀνασκάφηκε μέχρι τὸ δάπεδο μόνο τὸ δυτικότερο τμήμα καὶ μάλιστα ἡ νοτιοδυτικὴ γωνία, ὅπου ἀκόμη καὶ οἱ πίθοι διατηρήθηκαν σὲ ἐξαιρετικὴ κατάσταση (εἰκ. 118). Τὰ μικρότερα ἀγγεῖα τοῦ χώρου ἦσαν κυρίως κυλινδρικοὶ ἀμφορεῖς μικρῆς περιεκτικότητος ἄρα, κατὰ τοὺς ἀνασκαφεῖς, περιεῖχαν ἰδιαίτερης ἀξίας ὑγρό (εἰκ. 119). Οἱ μισοὶ ἀπὸ τοὺς ἀμφορεῖς αὐτοὺς ἦσαν πλήρεις, γιατί σῶθηκε στὰ στόμιά τους τὸ ἀρχαῖο πῶμα (εἰκ. 120).

Τέλος, ἡ ἀνεύρεση στὸν χῶρο 33 καὶ ἑνὸς αἰγυπτιακοῦ σκαραβαίου-σφραγίδας ἀπὸ φαγεντιανή, ὑποδηλώνει ἐμπορικὲς σχέσεις Ἀρχανῶν καὶ Αἰγύπτου.

118 Χῶρος 33. Ἀποψη τῶν πίθων καὶ τῶν ἀγγείων τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας.

119 Χῶρος 33. Ψῆλός κυλινδρικός ἀμφορέας.

120 Χῶρος 33. Λεπτομέρεια τῶν σφραγισμένων ψηλῶν κυλινδρικῶν ἀμφορέων.

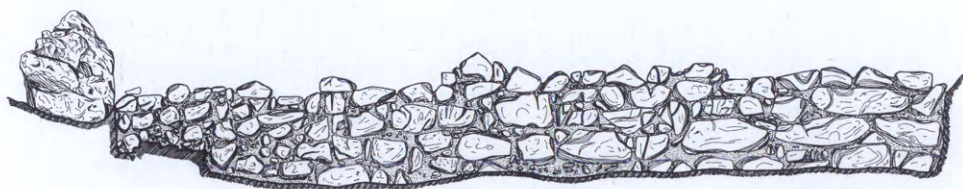
16. ΣΥΜΗ ΒΙΑΝΝΟΥ

Ἱερό Ἑρμῆ καὶ
Ἀφροδίτης

Μικρὴ ἀνασκαφὴ ἔγινε στὴ Σύμη Βιάννου ἀπὸ τὴν ἐπίτιμη Ἐφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων κυρία Ἀγγελικὴ Λεμπέση, γιὰ νὰ ἐλεγχθοῦν τὰ σημεῖα θεμελιώσεως τῶν στηριγμάτων τοῦ στεγαστροῦ τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων ποὺ πρόκειται νὰ κατασκευασθεῖ.

Ἀποκαλύφθηκε ἡ ἐσωτερικὴ ὄψη τοῦ βόρειου τοίχου τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 121). Στὴν ἐπίχωση βρέθηκαν νέα γεωμετρικὰ χάλκινα εἰδώλια ζώων, τμῆμα χάλκινου τετραπλεύρου ὑποστάτη καὶ τμῆμα λίθινης τράπεζας προσφορῶν μὲ σημεῖα τῆς Γραμμικῆς Α γραφῆς. Τὴν ἐπίχωση ἀποτελοῦσε παχὺ στρῶμα δημιουργημένο ἀπὸ τὴν ὑπαίθρια λατρεία. Σὲ αὐτὴν ἀφθονοῦν τὰ θραύσματα τελετουργικῶν ἀγγείων καὶ ἀγγείων χρήσεως, χύτρες, ὅστὰ ζώων τῶν θυσιῶν, μέγας ἀριθμὸς τραπεζῶν ἀπὸ ὀφίτη λίθο καθὼς καὶ πῆλινο ὁμοίωμα κόγχης μὲ ἀνδρικό εἰδώλιο μέσα σὲ αὐτὴν τοῦ ὁποίου διατηροῦνται μόνο τὰ πόδια (εἰκ. 122).

Μεγάλο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει χρυσοῦ σφραγιστικὸ δακτυλίδι· στὴν ἐπιφάνειά του εἰκονίζεται τρίμορφη τελετουργικὴ παράσταση ἢ ὁποία δὲν μοιάζει μὲ τίς ἤδη γνωστές.

0,00 5,00 m.

122 Πήλινο ὁμοίωμα κόγχης.

Ἡ ἀνασκαφεὺς ὑποθέτει, ὅτι πιθανῶς ὁ ἀναθέτης τοῦ δακτυλιδιοῦ εἶχε σχέση μετὰ τῆ διοίκηση τοῦ ἱεροῦ τῆς Σύμης καὶ τὸ προσέφερε σὲ αὐτὸ μετὰ τῆ λήξη τῆς θητείας του σὲ κάποιο ἱερατικὸ ἀξίωμα. Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἐπίχωσης δὲν ἔχει ὀλοκληρωθεῖ. Τὸ ἀνώτερο στρώμα της χρονολογεῖται στὸ τέλος τῆς μετανακτορικῆς περιόδου. Ὁ χρόνος ἔναρξης σχηματισμοῦ τοῦ στρώματος μένει νὰ βρεθεῖ.

ΤΜΗΜΑ ΚΥΠΡΟΥ

Κύριο ἔργο τοῦ Τμήματος Κύπρου ὑπῆρξε ἡ συντήρηση καὶ ἀποκατάσταση τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Παναγίας Ἀσταθκυώτισσας. Συμπληρώθηκε ὁ καθαρισμὸς τοῦ διαζώματος τοῦ βορείου τοίχου τῆς ἐκκλησίας (εἰκ. 123-126) καὶ ἀποκαλύφθηκαν τμήματα τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ καὶ οἱ κεφαλές τῶν ἁγίων Ἀκινδύνου, Ἀφθονίου, Ἐλπιδοφόρου, Ἀνεμποδίστου,

123 Ὁ βόρειος τοῖχος τῆς ἐκκλησίας πρὶν ἀπὸ τὸν καθαρισμὸ τῶν τοιχογραφιῶν. 124 Γυμνὴ γυναικεία μορφή πού ἀποκαλύφθηκε μετὰ ἀπὸ τὸν καθαρισμὸ.

Ἄρχιππου. Ὁλοκληρώθηκε ἀκόμη ὁ καθαρισμὸς τοιχογραφιῶν σὲ ἄλλα σημεῖα τῆς ἐκκλησίας.

Μεγάλη πρόοδο σημείωσε ἐπίσης ὁ καθαρισμὸς, συγκόλλησις καὶ ἀποκατάστασις τῶν ἐντοιχιῶν ψηφιδωτῶν τῆς παλαιохριστιανικῆς βασιλικῆς τοῦ Κουρίου.

125-126 Κεφαλή τοῦ Χριστοῦ μετὰ καὶ ὅπως βρέθηκε πρὶν ἀπὸ τὸν καθαρισμό.

Ἡ συντήρηση μνημείων

ΛΕΧΑΙΟΝ

Ὁ κ. Παναγιώτης Βελισσαρίου συνέχισε τὴ μελέτη τῶν γλυπτῶν τῆς μεγάλης Βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου, χάριν τῆς δημοσιεύσεώς τους, τὴν ὁποία παρασκευάζει. Κατὰ τὸ 2000 ἀσχολήθηκε μὲ τὴν καταγραφή τοῦ πλήθους τῶν γλυπτῶν τὰ ὁποῖα ἔχουν μείνει κατὰ χώραν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ μνημείου. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ αὐτὰ γλυπτὰ κατὰ τὸ διάστημα πὺ πέρασε ἔχουν ὑποστῆι ζημιές, εἴτε ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς ἀλμύρας τῆς θάλασσας εἴτε ἀπὸ τοὺς ἐπισκέπτες τοῦ χώρου. Ἐλπίζεται ὅτι θὰ καταστῆ δυνατὴ ἡ στέγαση τῶν γλυπτῶν αὐτῶν καὶ ἡ στερέωση πολλῶν μερῶν τοῦ μνημείου, πὺ ὑφίστανται φθορὰ ἀπὸ τὶς καιρικὲς μεταβολές.

Στὸ γυμνάσιο τῆς ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τῆς ἀρχαιολόγου κυρίας Καλλιόπης Δημ. Λαζαρίδη, ἔγιναν συστηματικὲς ἐργασίες, συντηρήσεως τῶν κιόνων κυρίως τοῦ μνημείου καὶ συνεχίστηκε ἡ μελέτη τῶν εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς.

ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ

Στὴ Ζάκρο, μὲ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ ἀρχαιολόγου κ. Ἐλευθερίου Νικ. Πλάτωνος συνεχίστηκαν οἱ ἐργασίες μελέτης καὶ συντήρησης τῶν εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἡ σχεδίαση τῶν κατὰ χώραν μνημείων.

ΖΑΚΡΟΣ

Ἀμφορέας μὲ καταλοιβάδες καὶ σκύφος μετὰ τὴν ἀποκατάστασή τους.

Τὰ δημοσιεύματα

Οἱ δημοσιεύσεις τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 2000 εἶναι, ὅπως συμβαίνει κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, ἀρκετὲς καὶ βεβαίως σημαντικὲς. Ἀπὸ τὰ περιοδικὰ μας ἐκδόθηκαν ἡ «Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς» τοῦ 1999 μὲ πολλὰς μελέτες πού ἀποτελοῦν δημοσιεύσεις ἀνασκαφῶν ἢ εὐρημάτων ἀνασκαφῶν.

Ἐκδόθηκε ἐπίσης ὁ τόμος τῶν «Πρακτικῶν» τοῦ 1998, ὁ ὁποῖος περιέχει τὶς ἐκθέσεις τῶν ἀνασκαφῶν πού ἔγιναν τῆ χρονιᾷ ἐκείνη. Ἡ ἔκδοση τῶν Πρακτικῶν ἀποτελεῖ δύσκολο ἔργο ἀπὸ μιὰ ἄποψη, γιατί ἀρκετοὶ ἀνασκαφεῖς θεωροῦν τὴν ἐτήσια ἔκθεση τῆς ἀνασκαφῆς τους ὡς περίσσιο ἔργο καὶ χρονοτριβοῦν στὴ σύνταξή της. Εἶναι ἄποψη ἐντελῶς λανθασμένη, γιατί κανεὶς καὶ τίποτε δὲν ἐγγυῶνται ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ πού διεξάγουν θὰ φθάσει σὲ αἴσιο τέλος, ὅτι δηλαδὴ θὰ δημοσιευθεῖ πλήρως, ἔστω καὶ ἀργὰ καὶ ὅτι θὰ ἐκπληρώσουν τὸ ἐπιστημονικὸ καθήκον τους καὶ ἔτσι θὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴ δουλεία, νομικὴ καὶ δεοντολογικὴ, ἢ ὁποῖα ἔχει ἐγγραφεῖ εἰς βάρος τους. Γιατί, ὅταν ἡ Ἑταιρεία ἀναθέτει σὲ κάποιον, μὲ τὴ συγκατάθεση τοῦ κράτους, τὴ διενέργεια μιᾶς ἀνασκαφῆς,

ἀναλαμβάνει ταυτοχρόνως, σύμφωνα μὲ τὸν νόμο, τὴν εὐ-
θὴνη τῆς καλῆς διεξαγωγῆς τῆς καὶ τῆς δημοσίευσής τῆς.
Καὶ τὴν κακὴ διεξαγωγὴ μπορεῖ ἡ Ἑταιρεία νὰ τὴν ἐμποδί-
σει, τὴν ἐκπόνηση τῆς δημοσίευσῆς ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ τὴν
ἐπιβάλλει στὸν ἀνασκαφέα. Ἔχει τὴ δυνατότητα μόνον νὰ
τοῦ ἀφαιρέσει τὸ δικαίωμα τῆς δημοσίευσῆς ὅταν αὐτὸ μένει
σὲ λήθαργο ἐπὶ χρόνια. Αὐτὸ δὲν εἶναι λύση ἀλλὰ ἔσχατο
μέτρο.

Προβάλλεται ἀπὸ ἀρκετοὺς τὸ ὅτι ἡ Ἑταιρεία δὲν χρημα-
τοδοτεῖ ἐπαρκῶς ἢ καὶ καθόλου μερικὲς ἀνασκαφές καὶ ὡς ἐκ
τούτου τὰ δικαιώματά τῆς εἶναι περιορισμένα. Εἶναι λανθα-
σμένη ἄποψη. Καὶ μόνον ὅτι μία ἀνασκαφὴ περιλαμβάνεται
στὸ πρόγραμμα τῆς Ἑταιρείας ἀποκτᾶ αὐτομάτως κύρος καὶ
φυσικὰ παρακολουθεῖται ἢ πρόοδός τῆς καὶ διαφυλάσσονται
τὰ στοιχεῖα τῆς. Τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν μποροῦν νὰ τὸ ἐπιτελέσουν
οἱ λεγόμενοι χορηγοί, οἱ ὁποῖοι συχνὰ δίνουν ἀφειδῶς χρήματα
γιὰ νὰ ἐνισχύσουν ἀνασκαφές, γιὰ λόγους ἐντελῶς διάφορους
ἀπὸ τῆς Ἑταιρείας. Σὲ αὐτοὺς τοὺς χορηγοὺς περιλαμβάνω
ιδρύματα ἑλληνικὰ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, συμπαθῆ βεβαίως ἀλ-
λὰ τῶν ὁποίων ὁ ρόλος εἶναι μᾶλλον ταμειακός. Ὅσοι νομί-
ζουν ὅτι ὁ ρόλος τῆς Ἑταιρείας μπορεῖ νὰ ὑποκατασταθεῖ
ἀπὸ μιὰ ἐτήσια τραπεζιτικὴ ἐπιταγὴ δὲν ἔχουν παρὰ νὰ
ἐπιλέξουν.

Εἶναι λοιπὸν οἱ ἐκθέσεις πού δημοσιεύονται στὰ «Πρακτι-
κά», ἢ ἐλάχιστη ἐγγύηση πού παρέχουν οἱ συνεργάτες μας
γιὰ νὰ τοὺς ἀναθέτει ἡ Ἑταιρεία τὴν ἐκτέλεση μιᾶς ἀνασκα-
φῆς. Καὶ τὴν ἐγγύηση αὐτή, ἀπὸ τὴν ὁποία φαίνεται ἀμέσως
ἢ ἐπιστημοσύνη τοῦ ἀνασκαφέως, ζητεῖ ἡ Ἑταιρεία νὰ δίδε-
ται διεξοδικὴ καὶ ἐγκαίρως, ὥστε τὰ «Πρακτικά» νὰ ἐκπλη-
ρῶνουν τὸν σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο ιδρύθηκαν, καὶ τῆς ἀνα-
σκαφῆς, ἔστω καὶ ἂν αὐτὴ δὲν δημοσιευθεῖ ποτὲ πλήρως γιὰ
λόγους ἀνωτέρας βίας, νὰ διασωθοῦν τὰ κύρια στοιχεῖα τῆς.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

138
1999

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΕΜΠΤΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
2000

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1998

ΑΘΗΝΑΙ 2000

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΡΩΜΑ
Η ΣΑΥΤΡΑ
ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

ΕΤΟΣ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ - ΤΕΥΧΟΣ 56 - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2000

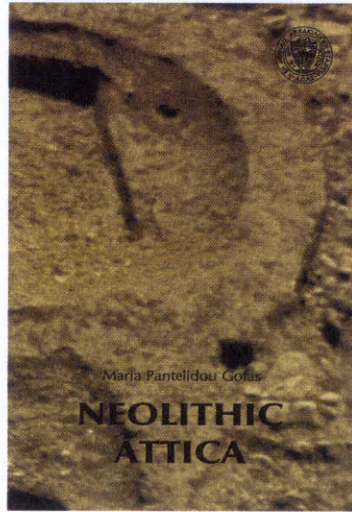
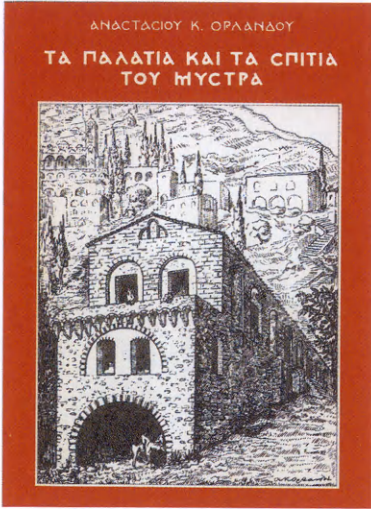

ΤΟ ΕΡΓΟΝ

1999

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

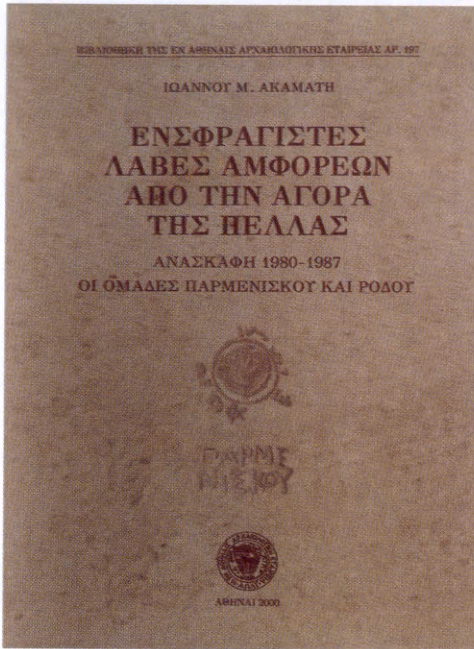

Ἀπὸ τὰ ἄλλα περιοδικὰ τῆς Ἑταιρείας ἐκδόθηκαν τὸ «Ἔργον» τοῦ 1999 καὶ τέσσερα τεύχη τοῦ 13ου τόμου τοῦ «Μέντορος», ἀπὸ τὰ ὁποῖα τοῦ Δεκεμβρίου εἶναι ἀφιερωμένο στὴν ἐλληνικὴ σάτιρα πού σχετίζεται μὲ τὰ μνημεῖα καὶ τὴν τύχη τους κατὰ τὰ χρόνια τοῦτα.

Ἐπανεκδόσεις παλαιῶν αὐτοτελῶν μελετῶν ἔγιναν δύο μικρῶν ἔργων τοῦ Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου. Τὸ πρῶτο εἶναι «Τὰ παλάτια καὶ τὰ σπίτια τοῦ Μυστρά», δύο μελέτες πού δημοσιεύτηκαν στὸ «Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος» καὶ στὸ περιοδικό «Λακωνικαὶ Σπουδαί». Ἀφ' ὅτου ὁ Ὁρλάνδος δημοσίευσε τὶς μελέτες του αὐτὲς ἔγιναν πολλὲς ἐργασίες στὴ βυζαντινὴ πόλη, ἀνασκαφές καὶ ἀναστηλώσεις, πλῆθος νέων στοιχείων ἔχουν ἔλθει στὸ φῶς καὶ κάποια συμπεράσματα τοῦ διδασκάλου πιθανῶς ἔχουν τροποποιηθεῖ. Τὸ κείμενο τοῦ Ὁρλάνδου ὅμως εἶναι κλασικό, γιὰ τὴ σύνθεσή πού κάνει, γιὰ τὸ ὕφος του καὶ γιὰ τὰ ἀπαράμιλλα σχέδιά του, σχέδια τὰ ὁποῖα δὲν ξεπερνιοῦνται, γιὰτὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ τους ἀξία ἐκφράζουν καὶ τὸ καλλιτεχνικὸ ὕφος μιᾶς ἐποχῆς.

Τὸ δεύτερο ἔργο τοῦ Ὁρλάνδου πού ἐπανεκδόθηκε εἶναι ἡ σύνθεσή του «Ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἐπὶ Τουρκοκρατίας», ἀναδημοσιευμένο ἀπὸ τὸ περιοδικό «L'Hellénisme Contemporain» (1953, 206-218). Ὅπως καὶ τὸ ἄλλο συνθετικὸ μελέτημά του «Βυζαντινὴ Ἀρχιτεκτονικὴ» πού ἐκδώσαμε τὸ 1998, ὁ Ὁρλάνδος παρέχει σύντομη εἰκόνα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας, ἔργο βαθιᾶς γνώσης καὶ ἐξοικείωσης μὲ τὰ μνημεῖα.

Ἡ μελέτη τῶν σφραγισμάτων τῶν λαβῶν τῶν ἀμφορέων κρασιοῦ ἀποτελεῖ ἰδιαίτερο τομέα τῆς ἀρχαιολογίας στὸν

ὁποῖο ἔχει γίνει μεγάλη πρόοδος κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες. Πρώτη αὐτοτελὴς μελέτη στὰ ἑλληνικά εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ἰωάννου Ἀκαμάτη, «Ἐνσφράγιστες λαβὲς ἀπὸ τὴν ἀγορὰ τῆς Πέλλας», στὸ ὁποῖο δημοσιεύονται συστηματικὰ 217 λαβὲς ἀμφορέων. Ἀριθμὸς τῶν λαβῶν αὐτῶν ἀνήκει στὴ λεγόμενη ὁμάδα Παρμενίσκου, ἡ ὁποία ἦταν μακεδονικοῦ ἐργαστηρίου, πιθανῶς τῆς Πέλλας. Οἱ ὑπόλοιπες ἀνήκουν σὲ ἀμφορεῖς ἀπὸ τὴ Ρόδο.

Ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει ζητήματα ἐρμηνείας τῆς σφραγίσσης τῶν ἀμφορέων, τῆς μορφῆς τῶν σφραγισμάτων, τῶν συμβόλων πού χρησιμοποιοῦνται καὶ κατατάσσει τὰ σφραγίσματα χρονολογικῶς. Σὲ εἰδικὸ κεφάλαιο ἐξετάζεται ἡ διασπορὰ τῶν ροδιακῶν ἀμφορέων σὲ σχέση μὲ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα πού ἀφοροῦν τὸ Αἰγαῖο καὶ τὴ Μακεδονία ἀπὸ τὸ δεύ-

τερο μισό του 3ου αἰ. π.Χ. καὶ πέραν, μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 1ου αἰ. π.Χ.

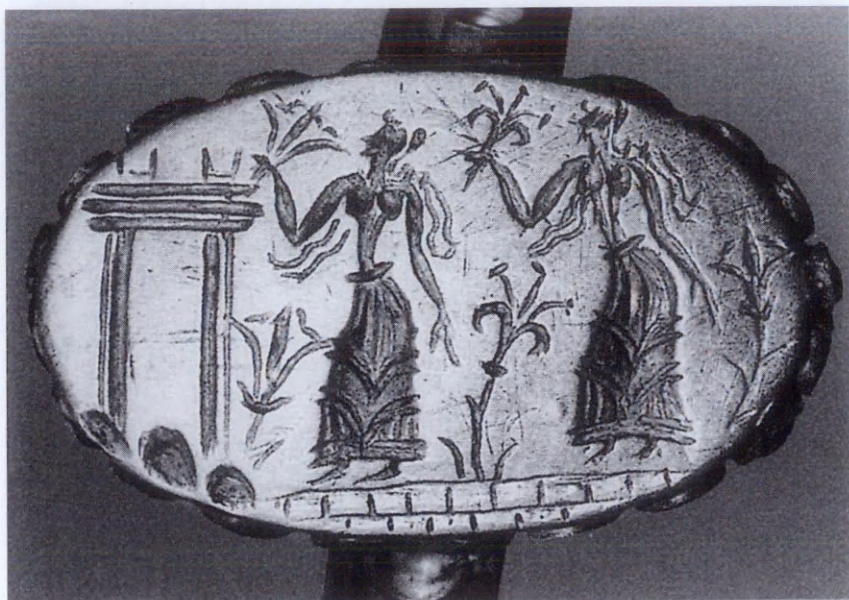
Ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου κυρία Μαρία Παντελίδου Γκόφα ἡ ὁποία τὰ τελευταῖα χρόνια μᾶς χάρισε τὴν δίτομη δημοσίευση ἀνασκαφῆς τμήματος νεολιθικοῦ οἰκισμοῦ στὴ Νέα Μάκρη, μᾶς ἔδωσε κατὰ τὸ 1997 τὴ «Νεολιθικὴ Ἀττική», τὸ ὁποῖο τώρα ἐκδόθηκε στὰ ἀγγλικά. Τὸ βιβλίο ἀποτελεῖ τὴ σύνθεση τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεών μας γιὰ τὸ θέμα καὶ σὲ αὐτὸ ἐξιστορεῖται ἡ πορεία τῶν ἀνθρώπων τῆς νεολιθικῆς Ἀττικῆς, γύρω στὸ 6000 π.Χ., καὶ περιγράφεται ἡ βαθμιαία πρόοδός τους κατὰ τὴ διάρκεια τῶν αἰώνων, ὁ σχηματισμὸς τῶν οἰκισμῶν, ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς, τὰ μέσα καὶ τὰ σκεύη ποὺ μεταχειρίζονταν, ἡ τροφή τους. Περιγράφονται καὶ σχολιάζονται ἀκόμη τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν στὴν Ἀττικὴ καὶ συνδέονται μὲ τὸ περιβάλλον. Ἀπὸ τὰ ἀσήμαντα καὶ τὰ ταπεινὰ εὐρήματα ἡ κυρία Παντελίδου συνάγει πληροφορίες γιὰ τὶς ἀσχολίες, τὶς ἱκανότητες καὶ τὸν χαρακτήρα τῶν κατοίκων τῆς νεολιθικῆς Ἀττικῆς, τὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς ἀνθρώπους ἄλλων περιοχῶν καὶ μᾶς διηγεῖται τὶς θαλασσινὲς περιπέτειές τους, τὴν ἐξερεύνηση τῶν Κυκλάδων καὶ τὴν ἐγκατάστασή τους στὰ νησιὰ αὐτά.

Μεγάλη ἀρετὴ τοῦ βιβλίου εἶναι ὁ παραλληλισμὸς πολλῶν στοιχείων τῆς ἀττικῆς νεολιθικῆς ἀρχαιολογίας, κυρίως στὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴν κεραμεικὴ, μὲ ὅμοιες μορφές ποὺ διατηροῦνται ἕως τὶς μέρες μας, εἴτε στὴν Ἑλλάδα, λ.χ. στὴ Θεσσαλία, εἴτε στὴν Ἀφρική, στὴν Κένυα εἴτε στὴν πολὺ μακρινὴ Ἰνδία. Πολλὰ πράγματα τοῦ ἀρχαίου κόσμου γίνονται κατανοητὰ ἂν τὰ συγκρίνουμε μὲ συνήθειες καὶ ἔργα ποὺ ἀπαντοῦν σὲ περιοχὲς τοῦ πλανήτη μας, οἱ ὁποῖες δὲν ἔχουν ἀκόμη ἀλλοιωθεῖ ἀπὸ τὴν τεχνικὴ πρόοδο.

11. Handmade pottery workshop outside Kazuraho in India.
 Right: final kneading of the clay. Left: making the pot.

Τὸ 1995 ἡ Ἑταιρεία ἐξέδωσε τὸ βιβλίο τῆς κυρίας Ντόρας Βασιλικοῦ, «Ὁ Μυκηναϊκὸς Πολιτισμὸς», ἀπαραίτητο γιὰ τὴ γνώση σημαντικῆς περιόδου τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας καὶ τὸ 1997 ἓνα δεῦτερο, τὰ «Μυκηναϊκὰ σφραγιστικά δακτυλίδια ἀπὸ πολύτιμα μέταλλα μὲ θρησκευτικὲς παραστάσεις», τὸ ὁποῖο μεταφράστηκε καὶ κυκλοφορεῖ στὰ ἀγγλικά. Τὰ ἀπὸ πολύτιμο μέταλλο δακτυλίδια τῶν Μυκηναίων ἀποτελοῦν σημαντικό κεφάλαιο τῆς μυκηναϊκῆς ἀρχαιολογίας. Στὸ βιβλίο ἐξετάζεται ἡ τεχνικὴ τῆς κατασκευῆς τῶν μυκηναϊκῶν δακτυλιδιῶν ἀπὸ πολύτιμο μέταλλο, ἡ εἰκονογράφηση τῆς σφραγιστικῆς ἐπιφάνειάς τους, τὴν ὁποία ἀποτελοῦν ζῶα, κο-

D. Vassilicou, *Mycenaean signet rings*, 36, εικ. 20.

σμικρές σκηνές ἢ μυθολογικές, ἢ ἀκόμη παραστάσεις ἢ θέματα πού ἔχουν σχέση με τή θρησκεία τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων. Σημαντικός εἶναι ὁ κατάλογος τῶν σφραγιστικῶν δακτυλιδιῶν με κατάταξη κατὰ θέματα. Με τήν πλούσια εἰκονογράφηση πού συνοδεύει τὸ κείμενο, τὸ βιβλίο ἀποτελεῖ συστηματική συνθετική δημοσίευση ἀπαραίτητη σέ ὅλους ὅσοι ἀσχολοῦνται με τή μυκηναϊκή ἀρχαιολογία καὶ διαφωτιστική γιὰ ἐκείνους πού ἐπιθυμοῦν νὰ ἔχουν γνώση ἐνὸς σημαντικοῦ τομέως τῆς ζωῆς τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων.

Τὸ πρῶτο δημοσίευμα μνημείων τῆς Μεσσήνης εἶναι τοῦ καθηγητοῦ κ. Πέτρου Θέμελη, «*Ἡρώες καὶ ἡρώα στὴ Μεσσήνη*», στὸ ὁποῖο ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὰ τῆς λατρείας ὄχι ἡμιθέων τοῦ θρησκευτικοῦ πανθέου τῶν Ἀρχαίων, ἀλλὰ προσώπων τῆς Μεσσήνης πού βρίσκονται ἀνάμεσα στὸν

μύθο και τήν ιστορία, οικιστῶν και ἱστορικῶν μορφῶν. Τέτοια πρόσωπα ἦσαν για τοὺς Μεσσηνίους ὁ Ἄριστομένης, ὁ ἥρωας τοῦ δεύτερου μεσσηνιακοῦ πολέμου, ἀρχηγὸς τῶν συμπατριωτῶν του, τοὺς ὁποίους ξεσήκωσε κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν (685-668 π.Χ.), ἡ Μεσσήνη, κόρη τοῦ Τριόπα, πρώτη βασίλισσα τοῦ τόπου, ὁ στρατηγὸς τῶν Θηβαίων Ἐπαμεινώνδας, ὁ ὁποῖος τὸ 369 π.Χ. ἔκτισε τὴ Μεσσήνη, ὁ Δαμοφῶν, ὁ Σαιθίδας και ἄλλοι διαπρεπεῖς Μεσσήνιοι. Ἐξετάζεται ἐπίσης τὸ ζήτημα τῆς κατασκευῆς οἰκογενειακῶν ταφικῶν μνημείων μέσα στὴν πόλη και κοντὰ σὲ δημόσια οἰκοδομήματα, για νὰ τιμηθοῦν, μετὰ θάνατον, ἐξέχοντες πολῖτες. Μὲ τὰ μνημεῖα αὐτὰ και τὶς τακτικὲς μνημόσυνες τελετὲς οἱ ἐπιφανεῖς Μεσσήνιοι και τὰ ἄλλα ἱστορικὰ πρόσωπα ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς ζωῆς τῆς πόλης και ἀπόδειξη τῆς συνέχισης τῆς ἱστορικῆς παράδοσῆς της.

Ἐξαιρετικῆς σημασίας γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἐλληνικῆς Προϊστορίας εἶναι ἡ ἐπανεκδόση τοῦ ἀπὸ μακροῦ ἐξαντλημένου ἔργου τοῦ Χρήστου Τσουντα, «Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου» (ΒΑΕ ἀρ. 14).

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 14

ΧΡΗΣΤΟΥ ΤΣΟΥΝΤΑ

ΑΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑΙ ΑΚΡΟΠΟΛΕΙΣ
ΔΙΜΗΝΙΟΥ ΚΑΙ ΣΕΣΚΛΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1908
ΑΝΑΤΤΗΘΗΣ 2000

Ἐπίλογος

Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐκθεσῆς μου ἔκαμα λόγο για τὴ συμβολικὴ σημασία ποὺ ἔχει για τὴν Ἑταιρεία ἢ συμπλήρωση τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα καὶ ἡ εἴσοδος στὴν τρίτη χιλιετία. Ἔχουμε συνηθίσει νὰ βλέπουμε τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τοῦ παρελθόντος περιορισμένα σὲ τμήματα τοῦ χρόνου, συνήθως ἔτη ἢ πολλαπλάσιά τους, καὶ νὰ συσχετίζουμε τὰ τμήματα αὐτὰ μὲ τὸ μῆκος τοῦ δικοῦ μας βίου. Θὰ ὁμολογήσετε λοιπόν, ὅτι ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἡ Ἑταιρεία ἔχει τὸ προνόμιο, ἀγέρραστη καὶ ἀνανεωμένη νὰ βαδίζει, ἐδῶ καὶ λίγους μῆνες, στὸν τρίτο αἰώνα τῆς δράσης της. Για ὅλους ἐμᾶς ἐδῶ μέσα ἔχει συναισθηματικὴ, ἀλλὰ καὶ πραγματικὴ σημασία, ὅτι ἡ Ἑταιρεία ἰδρύθηκε 48 χρόνια μετὰ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, 39 χρόνια μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ρήγα, 22 χρόνια μετὰ τὴ μάχη τοῦ Βατερλώ, 16 χρόνια μετὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ '21 καὶ ὅτι ἔκτοτε διήρυσσε τὰ 63 χρόνια τοῦ 19ου αἰώνα καὶ τὰ 100 τοῦ 20οῦ, ὡς συμμέτοχος στὸ μέγλωμα τῆς Ἑλλάδος καὶ ὡς δημιουργὸς ἐνὸς πολὺ μεγάλου μέρους τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστημονικῆς προόδου της. Μέλη της ὑπῆρξαν χιλιάδες φι-

λοπάτριδες Έλληνες, ποιητές, πεζογράφοι, καλλιτέχνες, επιστήμονες, ιεράρχες, πολιτικοί, διδάσκαλοι, επαγγελματίες. Οί ιδρυτές της έζησαν μερικά από τὰ γεγονότα που προηγήθηκαν τῆς ίδρυσῆς της. Ὁ Πιπτάκης ἦταν 17 χρονῶν κατὰ τὴ μάχη τοῦ Βατερλώ, ἔζησε τὴν Ἐπανάσταση καὶ πέθανε ἕνα χρόνο μετὰ τὴν ἐκθρόνιση τοῦ Ὅθωνος.

Ὅλων τῶν ἐταίρων τῶν 163 ἐτῶν που πέρασαν σκοπὸς ἦταν, κατὰ τὴ φράση τοῦ Κυριακοῦ Πιπτάκη, «τὸ κοινὸν καλὸν καὶ ἢ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης διάδοσις παντὸς ἑλληνικοῦ γράμματος, χάριν τῆς ἑλληνικῆς εὐκλείας». Καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἔδρασαν πάντοτε ἔτσι μερικοὶ τῆς οἰκογενείας μας, ἔπραξαν δηλαδὴ ἀντίθετα πρὸς τὴν ἰδεαλιστικὴ εἰκόνα τῶν πραγμάτων που σχηματίστηκε μὲ τὰ χρόνια κατὰ τὴ συμπύκνωση τῶν γεγονότων, αὐτὸ που ἔχει μείνει ὁπωςδήποτε ἀπὸ τίς χιλιάδες τῶν ἐταίρων, εἶναι τὸ ὑλικὸ καὶ τὸ πνευματικὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν τους, ἐννοῶ τὰ ἑλληνικὰ μνημεῖα που ἀποκαλύφθηκαν καὶ ἡ μελέτη τους, ἡ ἀποτυπωμένη στὶς δεκάδες χιλιάδες τῶν σελίδων τῶν 139 τόμων τῆς Ἐφημερίδος καὶ τῶν 153 τόμων τῶν Πρακτικῶν καὶ τῶν βιβλίων μας. Ὅλα μαζί, μνημεῖα καὶ δημοσιεύσεις, ἀποτελοῦν τὴ σημερινὴ κρεῖττω εἰκόνα τῆς Ἐταιρείας καὶ τῶν Ἑλλήνων που τὴν ἀποτελοῦσαν κατὰ καιρούς. Μία εἰκόνα καθαρὴ, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὴ μοχθηρία τοῦ παρελθόντος.

Δέχεσθε, πιστεύω, μαζί μὲ ἐμένα, ὅτι ἡ πραγματικὴ λήξη τοῦ αἰῶνα προσφέρεται γιὰ παρόμοιους ἀπολογισμούς. Οἱ ἑορτασμοὶ καὶ οἱ πανηγυρισμοί, μὲ πρωταγωνιστὲς τὰ μνημεῖα, ἔγιναν χωρὶς νὰ ἔχουν ἐξοφληθεῖ τὰ χρέη πρὸς τὸ παρελθόν. Γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ὅμως ἀποδείχτηκε, ὅτι γιὰ νὰ ἑορτάσεις πρέπει νὰ γνωρίζεις τί εἶναι ἄξιο ἑορτασμοῦ καὶ νὰ μετέχεις στὴν παιδεία που αὐτὸ προσφέρει. Ἐὰν δὲν γνωρίζεις αὐτὰ τὰ στοιχειώδη, τότε μετέχεις σὲ ἐκδηλώσεις ἀνιστόρητες, ἀντάξιες τῶν ἐμπνευστῶν τους.

Πρὶν ὅμως προχωρήσω στὴν ἀνασκόπηση τῶν ὄσων ἔγι-
ναν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἔτους πού ἔληξε μνημονεύω, ὅτι
στὶς 21 Ἰουνίου συμπληρώνονται 50 χρόνια, μισὸς αἰώνας,
ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Γεωργίου Οἰκονόμου. Μερικοὶ νεώτεροι
στὴν αἴθουσα τούτη ἴσως γνωρίζουν τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὴ βι-
βλιογραφία, ἐφ' ὅσον συμπέπτουν τὰ ἐπιστημονικά τους ἐνδια-
φέροντα μὲ ἐκεῖνα τοῦ Οἰκονόμου. Οἱ παλαιότεροι τὸν ἐγνώ-
ρισαν εἴτε ὡς διδάσκαλο στὸ Πανεπιστήμιο, εἴτε ἀπὸ τὴ λοι-
πὴ ἐπιστημονικὴ, ὑπηρεσιακὴ καὶ κυβερνητικὴ δράση του.

Μὲ τὰ χρόνια πού πέρασαν ὁ Γεώργιος Οἰκονόμος ξεχά-
στηκε παρὰ τὸ ὅτι ἐδέσποσε στὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα τῆς
Ἑλλάδος σχεδὸν ὀλόκληρο τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ αἰῶνος. Ὁ
Σωκράτης Κουγέας γιὰ νὰ δηλώσει τὴν κατάπληξη πού ἔ-
νιωσαν τότε οἱ φίλοι του καὶ συνάδελφοι γιὰ τὸν χαμό του ἀρ-
χίζει τὸν ἐπικήδειό του μὲ τὴν ἀναφώνηση τοῦ Νέστορος
στὴν Ἰλιάδα (Α 254):

ᾠ πόπποι, ἧ μέγα πένθος Ἀχαιίδα γαῖαν ἰκάνει
(ᾠχοῦ, τρανὸ κακὸ πού πλάκωσε τῶν Ἀχαιῶν τὴ χώρα !)
μτφρ. Καζαντζάκη-Κακριδῆ.

Ὁ Γεώργιος Οἰκονόμος σπούδασε φιλολογία στὴν Ἀθήνα
καὶ κατόπιν ὡς ὑπότροφος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
στὴ Γερμανία καὶ τὴ Γαλλία ὅπου ἄκουσε τοὺς μεγαλύτερους
διδασκάλους τῆς ἀρχαιολογίας, τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἱστο-
ρίας τῆς τέχνης. Ὑπῆρξε ὁ πρῶτος Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων
τῆς ἀπελευθερωμένης Μακεδονίας καὶ διετέλεσε Διευθυντῆς
τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου, τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ,
καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου, Διευθυντῆς Ἀρχαιοτήτων
καὶ Γενικὸς Διευθυντῆς Γραμμάτων καὶ Καλῶν Τεχνῶν.
Ἦταν ἀκόμη ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα μέλη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθη-

νῶν καὶ Γενικός Γραμματεὺς τῆς μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐπὶ 18 χρόνια. Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἔγινε τὸ 1924, σὲ ἡλικία 41 ἐτῶν !

Ἡ ἀνάλυση τοῦ ἔργου καὶ τῆς προσφορᾶς του ἔχει γίνεαι ἀπὸ ἄλλους. Θὰ σᾶς θυμίσω μόνον, ὅτι ὁ Γεώργιος Οἰκονόμος ὑπῆρξε ἓνα ἀπὸ τὰ λίγα μέλη τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς ἀποστολῆς στὴ Μικρὰ Ἀσία κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα πού ἓνα τμῆμα τῆς εἶχε ξαναγίνει ἐλληνικό. Τὸ 1921 καὶ τὸ 1922 ἡ Ἑταιρεία διεξήγαγε δύο μεγάλες ἀνασκαφές στὴ Μικρὰ Ἀσία, στὴν Ἔφεσο μὲ τὸν Γεώργιο Σωτηρίου καὶ στὶς Κλαζομενές μὲ τὸν Γεώργιο Οἰκονόμο.

Ὁ Οἰκονόμος ἔσκαψε στὸ ἀρχαῖο νεκροταφεῖο τῶν Κλαζομενῶν καὶ βρῆκε πλῆθος πηλίνων γραπτῶν σαρκοφάγων. Ἐγκατέλειψε τὴν ἀνασκαφὴ καὶ τὴν Ἰωνία μὲ τοὺς τελευταίους. Στὸ ἡμερολόγιό του τῆς ἀνασκαφῆς μία ἀπὸ τίς τελευταῖες ἐγγραφές, τῆς 20 Αὐγούστου μὲ τὸ παλαιὸ ἡμερολόγιο, εἶναι τούτη: «Αἶ περὶ τοῦ μετώπου φῆμαι φθάνουσι τὸ κατακόρυφον τῆς ἀπαισιότητος. Σχηματίζονται δὲ ἐν ταῖς τριόδοις ὑπὸ τῶν πανικοβλήτων, τοὺς ὁποίους περιβάλλει διὰ προστασίας ὁ τέλειος ἀποκλεισμός ἀπὸ τῆς Σμύρνης καὶ ἡ ἔλλειψις ἐπισήμων εἰδήσεων».

Ὁ Γεώργιος Οἰκονόμος διέσωσε ὅσα ἦταν δυνατόν, ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν του στὴ Μικρὰ Ἀσία, τὰ ὁποῖα φυλάσσονται στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο. Τὰ ἡμερολόγιά του βρίσκονται στὸ Ἀρχεῖο μας καὶ ἐλπίζεται ὅτι σύντομα θὰ δημοσιευθοῦν.

Μετὰ τὴν ὑπενθύμιση τῆς ἐπετείου θὰ μνημονεύσω λίγα ἀπὸ ἐκεῖνα πού μᾶς ἀπασχόλησαν κατὰ τὸ 2000. Τὰ ὅσα λέγω βασίζονται κυρίως στὰ δημοσιεύματα τῶν ἐφημερίδων οἱ ὁποῖες σιγὰ σιγὰ ἔχουν ὑποκαταστήσει σὲ πολλὰ τίς ὑπεύθυνες κυβερνητικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς ἀνακοινώσεις.

Κύριο αρχαιολογικό γεγονός τῆς χρονιᾶς πού πέρασε εἶναι ὁ τερματισμός τῶν ἐργασιῶν κατασκευῆς τοῦ ὑπογείου σιδηροδρόμου στήν Ἀθήνα καί ὁ ἐκ τούτου τερματισμός τῶν ἀνασκαφῶν, τῶν ὁποίων ἐκλεκτικά εὐρήματα ἐκτέθηκαν σέ ἐκθεση τῆς ὁποίας κυκλοφορεῖ καί ὁ κατάλογος, ἔκδοση τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καί τοῦ Μουσείου Κυκλαδικῆς Τέχνης («*Ἡ πόλη κάτω ἀπό τήν πόλη*», Ἀθήνα 2000). Ἀπό τόν κατάλογο αὐτόν καί ἀπό ἄλλα δημοσιεύματα γίνεται φανερό τὸ μέγεθος τῆς ἀνασκαφῆς καί ὁ ἀριθμός τῶν εὐρημάτων. Ὑποθέτω ὅτι ἔχει ἀρχίσει ἤδη ἡ ἐργασία σύνταξης τῆς περιγραφῆς τῆς ἀνασκαφῆς καί τῶν συναφῶν καταλόγων γιά νά δημοσιευθοῦν τὸ ταχύτερο δυνατόν. Κάποτε, πιστεύω, θά γίνει καί ἡ διεξοδική δημοσίευση τῶν σημαντικῶν εὐρημάτων, ἀλλά αὐτὸ εἶναι δεύτερο ἔργο. Ὅπως δημοσιεύτηκε σέ ἐφημερίδα τὰ κινητὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Ἀθηνῶν καί τοῦ ὑπογείου σιδηροδρόμου, τὰ ὅπωςδήποτε ἄρτια, φθάνουν τὸν ἀριθμὸ τῶν 50.000 ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 32.000 εἶναι καταγεγραμμένα. Καί μόνο ὁ ἀριθμὸς τους προκαλεῖ δέος (*Ἐλευθεροτυπία*, 1 Μαρτίου 2000 σ. 22).

Γιὰ τὴ στέγαση καί ἐκθεση τῶν ἀρχαίων τῶν Ἀθηνῶν πού βρέθηκαν τὶς τελευταῖες δεκαετίες ἀποφασίστηκε ἀκόμη ἡ κατασκευὴ τοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν στήν περιοχὴ τῆς Ἀκαδημίας Πλάτωνος (βλ. ὅ.π.). Ἐκφράστηκαν ἀντιρρήσεις στὸ νά διοικεῖται ἀπὸ τὴν ἀρμόδια Ἐφορεία τῶν Ἀρχαιοτήτων, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸ μουσεῖο Ἀκροπόλεως. Πιθανῶς σχεδιάζεται νά τὸ ἀναλάβουν ἰδιῶτες;

Οἱ ἀνασκαφές τοῦ ὑπογείου ἔγιναν αἰτία δημιουργίας ἑνὸς μουσείου στὸν χῶρο τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, στοῦ Ζωγράφου, τὸ ὁποῖο θά περιλαμβάνει τμῆμα ἀρχαίου λουτροῦ, στρωματογραφία, ἀρχαίους σωλῆνες ἀποχέτευσης καί ὕδρευσης, πεσσούς, φρεάτια κ.ἄ., προκειμένου οἱ φοιτητές νά βλέπουν στήν πραγματικότητα ὅ,τι διδάσκονται ἀπὸ τοὺς καθη-

γητές τους από καθέδρας (*Ἐλευθεροτυπία*, 17 Φεβρουαρίου 2000, σ. 28).

Γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ ἡ εἰκόνα τῶν ἐπιπτώσεων τῆς ὀλοκλήρωσης τῆς κατασκευῆς τοῦ ὑπογείου, μνημονεύω κάτι πού ὅλοι ἔχετε ἰδεῖ, τήν ἔκθεση ἀρχαίων στούς σταθμούς. Μέσα σέ μοντέρνες καί ἀσφαλεῖς βιτρίνες βρίσκονται ἐκτεθειμένα πῆλινα καί μαρμάρινα ἀντικείμενα τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων, ἀγγεῖα, σταθμά, εἰδῶλια, ταφικῆς στήλης, κίονια. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἔκθεση αὐτή φέρει τὰ ἀρχαῖα κοντά στούς πολλούς γιά ἓνα χρονικό διάστημα. Νομίζω ὅμως, ὅτι ἐάν γίνει μόνιμη, μέ τόν καιρό οἱ ἐπιβάτες τοῦ ὑπογείου, κατά τήν εἴσοδο ἢ τήν ἔξοδο τους ἀπό τόν σταθμό, θά φέρονται ὅμοια μέ ἐκείνους πού εἶχε εὐεργετήσει ὁ Τίμων ὁ μισάνθρωπος, οἱ ὁποῖοι ὅταν τόν συναντοῦσαν «σάν νά ἔλεπαν τήν ταφόπλακα κάποιου πεθαμένου ἀπό καιρό πεσμένη στό χῶμα, προσπερνοῦν χωρίς νά ρίξουν ἓνα βλέμμα, ἀπό περιέργεια» (ὡσπερ τινά στήλην παλαιοῦ νεκροῦ ὑπτίαν ὑπό τοῦ χρόνου ἀνατετραμμένην παρέρχονται μηδέ ἀναγνόντες) (Λουκ. Τίμων 5).

Γιὰ τήν ἱστορία τοῦ πράγματος μνημονεύω, ὅτι στόν σταθμό *Σύνταγμα*, στό ἀνώτερο ἐπίπεδό του, καί περιμετρικῶς τοῦ χώρου τοῦ ἐξώστη πού σχηματίζεται γύρω ἀπό τὸ μεγάλο κλιμακοστάσιο τὸ ὁποῖο ὀδηγεῖ στό δεύτερο ἐπίπεδο τοῦ σταθμοῦ, ὅπου εἶναι τὰ ἐκδοτήρια τῶν εἰσιτηρίων, ἔχει γίνει ἔκθεση ἀρχαίων πού βρέθηκαν κατά τίς ἐκσκαφές τοῦ ὑπογείου σιδηροδρόμου.

Ἡ ἔκθεση ἀρχίζει μέ μία ὑπερβολικά μεγάλη ἔγχρωμη ἀναπαραγωγή χαλκογραφίας ἀπό τὸ ἔργο τοῦ Dodwell, *Views in Greece* (London 1821), ἡ ὁποία εἰκονίζει τὴ Μεσογείτικη πύλη τοῦ τείχους τοῦ Χασεκῆ, κατασκευασμένη καί μέ μέλη τῆς δεξαμενῆς τοῦ Ἀδριανοῦ, τὸ ἀριστερὸ τμήμα τοῦ ἐνεπίγραφου ἐπιστυλίου (CIL 549). Ἀκολουθεῖ ἡ ἔκθεση πολλῶν

ἀρχαίων σὲ προθῆκες τὰ ὅποια ἀπαριθμῶ κατὰ σειρὰν. Ἑπτὰ ἐπιτύμβιοι κιονίσκοι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, μία ἐπιτύμβια στήλη, μία πήλινη κάλπη καὶ δέκα δακρυδόχοι, μία ἑλλιπῆς μαρμάρινη λουτροφόρος, τρεῖς πήλινοι ἀμφορεῖς ρωμαϊκῶν χρόνων, τμήμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος, μία πήλινη κυψέλη χωρὶς πῶμα, τμήματα πηλίνων ἀποχετευτικῶν ἀγωγῶν σχήματος κυλινδρικοῦ καὶ ἀνεστραμμένου Π, πήλινα φιαλίδια, ἓνα μαρμάρينو ἰωνικὸ κιονόκρανο ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ, τέλος, ἡ μήκους 60 βημάτων ἀναπαράσταση τῆς στρωματογραφίας τμήματος τῆς ἐπίχωσης τῆς κοίτης τοῦ Ἡριδανοῦ ποταμοῦ.

Στὸν σταθμὸ Ἀκρόπολις ἡ ἔκθεση εἶναι περισσότερο ἐνδιαφέρουσα. Καὶ στὶς δύο ἀποβάθρες ὑπάρχει ἀπὸ μία γιγαντιαία φωτογραφία τῆς Μελίνας Μερκούρη ἐμπρὸς στὸν Παρθενῶνα καί, ὑψηλά, σὲ κάθε ἀποβάθρα ἐπίσης, ἀπὸ ἓνα μεγάλο τμήμα, σὲ ἐκμαγεῖο, τῆς ζωφόρου τῶν Παναθηναίων τοῦ ἴδιου ναοῦ. Στὸ ἀμέσως ἀνώτερο ἐπίπεδο τοῦ σταθμοῦ ἐκτίθεται ἀναπαράσταση τομῆς τῆς ἐπίχωσης ἀρχαίας ὁδοῦ ποὺ βρέθηκε στὸ οἰκόπεδο Μακρυγιάννη, μὲ τὶς ἀρματοτροχιές ἢ ἀμαξοτροχιές, ὅπως ὀνομάζονται στὸ ὑπόμνημα μὲ πολλή ἐλευθερία (πρβ. σχετικῶς τὸν ἄλλο, παλαιότερο, νεολογισμὸ ἀρχαιοδρομία, ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ νὰ χαρακτηρισθοῦν ἐπιστημονικοὶ ἀρχαιολογικοὶ περίπατοι!). Ἐκτίθεται κοντὰ γιγαντιαία φωτογραφία τμήματος τῆς σήραγγος τοῦ σιδηροδρόμου κατὰ τὴν κατασκευὴ τῆς, μὲ χυμένο μέσα σὲ αὐτὴν τὸ περιεχόμενο ἀρχαίου πηγαδιοῦ, τοῦ 68 (βλ. *Ἡ Πόλη εἰκ.* 14-15).

Σὲ ἀκόμη ἀνώτερο ἐπίπεδο τοῦ σταθμοῦ ἐκτίθενται πολλὰ πήλινα ἀρχαῖα ἀντικείμενα, σὲ προθῆκες πάντοτε. Ὀκτῶ θραύσματα παναθηναϊκῶν ἀμφορέων, πέντε ἀμφορεῖς ρωμαϊκῶν χρόνων, ὀκτῶ ἀγνύθες, οἱ ἑπτὰ εἶναι πυραμιδοειδεῖς, ἡ μία δισκοειδής, τρία σφονδύλια ἀδραχτιῶν, δώδεκα ἀγγεῖα,

πέντε ἀμφορεῖς ρωμαϊκῶν χρόνων, ἕξι λυχνάρια, τὰ δύο ρωμαϊκῶν χρόνων, μία παιδική κουδουνίστρα μορφῆς μικροῦ παιδιοῦ, ἓνα παιδικὸ παιγνίδι, ἄλογο μὲ τέσσερεις (νέους) τροχούς, δύο πρόχοι, ἓνα μαρμάρينو γουδι μὲ γουδοχέρι, μία μαρμάρινη λεκάνη στὴν ὁποία ἔχει ἀποθεθεῖ τριπτήρ μορφῆς κεκαμμένου δακτύλου ἀνθρώπινου χεριοῦ (στὸν τόμο *Ἡ Πόλη* σ. 106 ὀνομάζεται *δοίδυκας*: ὁ τύπος τῆς λέξεως εἶναι *δοίδυξ* – δὲν ἐπιβίωσε στὰ νέα ἑλληνικὰ οὔτε ἐπαναχρησιμοποιήθηκε, γιὰ προφανεῖς λόγους, ἀπὸ τοὺς ἀττικιστὲς τοῦ 19ου αἰ.– καὶ σημαίνει στοὺς ἀρχαίους, κόπανος, γουδοχέρι, χρήση πού ὀρίζει καὶ τὸ μέγεθός του, πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ μέγεθος τοῦ τριπτήρος). Ἀκολουθοῦν τμημα ψηφιδωτοῦ δαπέδου καὶ εἴκοσι τέσσερα ἀγγεῖα πού χρονολογοῦνται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 8ου μέχρι τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. Στὸ ἀνώτερο ἐπίπεδο τοῦ σταθμοῦ ἔχουν ἐκτεθεῖ τὰ ἐκμαγεῖα τῶν μορφῶν, ὅσο σώζονται, τῆς ἀριστερῆς ἄκρης τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος.

Στὸν σταθμὸ *Πανεπιστήμιο* τὰ ἐκθέματα βρίσκονται σὲ ὀκτὼ προθήκες καὶ προέρχονται ἀπὸ τάφους. Στὴν πρώτη προθήκη ἐκτίθενται τέσσερεις λήκυθοι, ἓνα θήλαστρο καὶ μία ὄλπη, τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Στὴ δεύτερη ἐκτίθενται δέκα ἀγγεῖα: ἓνας σκύφος, τρία ἀρυβαλλοειδῆ ληκύθια, μία τριφυλλόστομη οἰνοχόη, ἓνας κάρθαρος, ἓνα μυροδοχεῖο, μία κύλιξ καὶ ἓνα πινάκιο, ὅλα τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Τὰ τέσσερα τελευταῖα ἀγγεῖα εἶναι μελαμβαφή. Στὴν τρίτη βρίσκονται ἕξι ἀγγεῖα, μία μικρὴ χύτρα, ἓνας σκύφος, μία λεκανίς, μία κύλιξ, ἓνας ἀμφορίσκος καὶ μία ὄλπη, ὅλα μελαμβαφή ἐκτὸς τῆς χύτρας ἢ ὁποία εἶναι ἄβαφη, τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Στὴν τέταρτη ἐκτίθεται μία πήλινη λάρναξ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., γιὰ μικρὸ παιδί, μὲ τὸ κάλυμμά της. Στὴν πέμπτη βλέπουμε ἕξι ἀγγεῖα: μία μελανόγραφη μὲ ἀνθέμια λήκυθο καὶ ἓνα ἀρυβαλλοειδὲς ληκύθιο καθὼς καὶ μία λεκανίδα, ἓνα σκύφο, ἓνα φιαλίδιο καὶ μία ὄλπη, τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Τὰ τέσσερα τελευταῖα ἀγγεῖα

είναι μελαμβαφή. Στην έκτη έχουν εκτεθει δύο πήλινες λάρνακες του 4ου π.Χ. αϊ., για μικρά παιδιά· ή μία έχει και τὸ κάλυμμά της. Στην ἑβδομη κρέμονται τέσσερεις πήλινες ὑφαντικές ἀγνύθες του 4ου π.Χ. αϊ. καὶ πάνω σὲ βάσεις στηρίζονται τρία πώρινα συμπαγή ἀντικείμενα σχήματος ἀλαβάστρου, τὰ ὁποῖα πιθανῶς χρησίμευαν ὡς λαγωβόλα. Στην τελευταία προθήκη, τὴν ὄγδοη, ἐκτίθενται δύο λυχνάρια του 3ου ἢ του 4ου μ.Χ. αϊ., ἓνας ἀμφορεὺς καὶ δύο πρόχοι του 4ου μ.Χ. αϊ. Καὶ τὰ τρία ἀγγεῖα εἶναι ἄβαφα.

Οἱ Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες τοῦ 2004 ἔχουν ἤδη ἐπιδράσει στὴν τύχη τῶν ἀρχαίων, τοῦ τοπίου καὶ γενικότερα τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος, ἡ Μερέντα καὶ ὁ λοιπὸς χῶρος τῆς Ἀττικῆς, κυρίως τῶν Μεσογείων, ἀπὸ ὅπου περνᾷ ἡ λεγόμενη ἀττικὴ ὁδὸς εἶναι τὰ κύρια σημεῖα ὅπου θὰ ἐκδηλωθεῖ ἢ ἐκδηλώθηκε ἡ βλάβη τὴν ὁποία προκαλεῖ ἡ ἀναιτιολόγητη ἀνάληψη τέλεσης τῶν Ἀγῶνων. Ὅπου βρέθηκαν ἀρχαῖα οἰκοδομήματα, κατὰ τὴν κατασκευὴ τῆς ἀττικῆς ὁδοῦ, καταστράφηκαν ὀλοκληρωτικά. Πιστεύω ὅτι οἱ ἀρμόδιοι πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τὰ μελέτησαν, τὰ σχεδίασαν καὶ τὰ φωτογράφησαν, καὶ ὅτι ἔχουν ἤδη ἔτοιμα διεξοδικὰ κείμενα γιὰ δημοσίευση. Ἡ ἐπιστημονικὴ δεοντολογία ὁμως ἐπέβαλλε πρῶτα νὰ γίνῃ ἡ ἐξέταση τῶν ἐρειπίων καὶ ἀπὸ ἄλλους γνωστές τῆς ἀρχαιότητος, κατόπιν, ἔστω καὶ ἐσπευσμένα, νὰ ἀκολουθήσει ἡ δημοσίευση καὶ τέλος, ἡ προγραμματισμένη κατασκευὴ τῆς ὁδοῦ.

Ἡ περίπτωσις τῆς πεδιάδας τοῦ Μαραθῶνος εἶναι βαρύτερη. Ὁ χῶρος ὁ ἀφιερωμένος ἀπὸ τὸ 490 π.Χ. στὴν ἀνάμνησις τῆς κοσμολόγητης μάχης, διαλέχτηκε γιὰ νὰ γίνουσι οἱ ἐγκαταστάσεις γιὰ τὸ ἀγώνισμα τῆς κωπηλασίας στοὺς Ὀλυμπιακοὺς τοῦ 2004. Οἱ ἐγκαταστάσεις αὐτὲς πὺ μποροῦσαν νὰ γίνουσι, ὅπως προτάθηκε, στὴν ἐρημιὰ τῆς Ὑλίκης

θεωρήθηκαν, ότι βαρύνουν περισσότερο για τους Έλληνες από όσο η ιστορία του τόπου τους. Όλος ο χώρος της πεδιάδας του Μαραθώνος, από τον Τύμβο έως το Κάτω Σούλι, ανήκει στο μεγαλύτερο γεγονός της αρχαίας μας ιστορίας, στη μάχη του Μαραθώνος. Για το πεδίο της μάχης και τη στάση των Ελλήνων ως προς τη χρήση του έκαμα λόγο στις 16 Απριλίου 1989, κατά την έκθεση του Έργου της Εταιρείας (Έργον 1988, 183-184). Και τότε έπεσήμανα μόνον το ζήτημα της προστασίας του Τύμβου. Τώρα το ζήτημα είναι πολλαπλασιώς σοβαρότερο, γιατί οι ολυμπιακές εγκαταστάσεις θα καταλάβουν μεγάλη έκταση του ιστορικού πεδίου, θα είναι μόνιμες και μετά τη λήξη των αγώνων θα δοθούν στην έκμετάλλευση, πράγμα που σημαίνει ότι θα επεκτείνονται

ἀενάως, καὶ θὰ προσελκύουν καὶ ἄλλες δραστηριότητες. Ἔτσι ἡ πεδιάδα ἐκείνη ἢ καθαγιασμένη ἀπὸ τὴ μάχη, ἢ Μακαρία Πηγὴ, ἢ ἄλμυρὴ λίμνη, ὁ χώρος ποὺ περιγράφει ὁ Ἀριστοφάνης στοὺς Ὀρνιθες (στ. 245-246), ὅπου μυριάδες πουλιὰ κατοικοῦν λειμῶνα τ' ἐρόεντα Μαραθῶνος (στοῦ Μαραθῶνα τὸ λιβάδι τὸ μυριόχαρο), θὰ μεταβληθεῖ. Σιγὰ σιγὰ θὰ καλυφθεῖ ἀπὸ οἰκοδομὲς καὶ θὰ ἐξαφανισθεῖ. Ἔτσι ἔγινε καὶ μὲ τὸ Θριάσιο Πεδίο.

Ἀπόλυτα συναρτημένα μὲ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς τοῦ 2004 εἶναι δύο πολὺ σημαντικὰ ζητήματα. Τὸ νέο μουσεῖο τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἡ ἀποκατάσταση τῶν μνημείων τοῦ Βράχου, τῶν τμημάτων τους ποὺ ἔχουν διαλυθεῖ. Καὶ τὰ δύο ζητήματα, μαζὶ μὲ τὸ τρίτο, τὴν ἐνοποίηση τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων, ἔχουν ἐκτεθεῖ κατὰ τὶς προηγούμενες χρονιές καὶ εἶναι βέβαιο ὅτι θὰ ἀποτελέσουν θέμα συζήτησης καὶ τὰ χρόνια ποὺ ἔρχονται.

Ἐπειδὴ ἡ ἐτήσια συνάθροισή μας πρέπει νὰ λύεται μέσα σὲ κλίμα αἰσιοδοξίας, θὰ μνημονεύσω τελευταῖο ἐκεῖνο τὸ ὅποιο, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀποτελεῖ τὴν ἀρχαιολογικὴ κατακλείδα τοῦ 2000. Ἐννοῶ τὴν εὔρεση, στὶς 24 Νοεμβρίου, τῆς κόρης τῆς Σελλάδας.

Ὅταν ὁ Παναγιώτης Καββαδίας συνέταξε, τὸ 1890, τὸν πρῶτο συστηματικὸ κατάλογο τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, τοῦ ὁποίου ἔκτοτε ἡ ἀρίθμηση ἰσχύει, ἔδωσε τὸν ἀριθμὸ 1 στὸ ξοανόμορφο ἄγαλμα τῆς Νικάνδρας, ποὺ εἶχε βρεθεῖ στὴ Δῆλο τὸ 1878 ἀπὸ τὸν Θεόφιλο Homolle. Ὁ Καββαδίας, ὅπως ἄλλωστε ὅλοι οἱ μελετητὲς τοῦ ἀγάλματος, θεώρησε τὴ Νικάνδρα ὡς τὸ ἀρχαιότερο ἔργο τῆς μεγάλης ἐλληνικῆς πλαστικῆς. Φυσικοῦ μεγέθους, χρονολογεῖται μεταξὺ 660 καὶ 650 π.Χ. Εὐθὺς μετὰ ἔρχεται σὲ ἀρχαιότητα τὸ κρητικὸ ἄγαλμα τὸ γνωστὸ ὡς κυρία τῆς Auxerre (Dame d'Auxerre), ποὺ

σήμερα βρίσκεται στὸ Λοῦβρο. Ἡ εὕρεση λοιπὸν τοῦ ἀγάλματος τῆς κόρης, ἀκέραιας, κολοσσικῆς, ὕψους 2.30 μ. καὶ βάρους, ὅπως λέγεται, 750 κιλῶν, ἀποτελεῖ ἀπροσδόκητο γεγονός μέσα στὴν ἑλληνικὴ ἀτμόσφαιρα τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς χρονιᾶς, στὴν ὁποία κυριαρχοῦσαν οἱ θανατηφόρες συνέπειες τοῦ ραδιολογικοῦ πολέμου τοῦ 1999 κατὰ τῆς Γιουγκοσλαβίας.

Ἡ κόρη εἰκονίζεται ὄρθια, μὲ τὸ δεξιὸ χέρι στὸ στήθος καὶ τὸ ἀριστερὸ χαλαρό, καὶ μᾶς προσφέρει τὸν δεύτερο κρίκο τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς πλαστικῆς, καθὼς τοποθετεῖται χρονολογικῶς ανάμεσα στὰ δύο γυναικεῖα ἀγάλματα ποὺ μνημόνευσα. Εἶναι ἔργο τῶν γύρω στὸ 640 π.Χ. χρόνων, καὶ δείχνει τὴ μεγάλη τεχνικὴ γνώση καὶ τὴν τόλμη τοῦ ἀρχαίου καλλιτέχνη, ὁ ὁποῖος τὸν ὄγκο τοῦ μαρμάρου μεταβάλλει σὲ τέλεια μορφή τοῦ καιροῦ του. Μὲ τὴν κόρη αὐτὴ, δῶρο πρὸς ἐμᾶς τοῦ αἰῶνα ποὺ τελείωσε, ἐπιβεβαιώνεται ἀκόμη μιὰ φορά, ὅτι οἱ γνώσεις μας γιὰ τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμο εἶναι πολὺ ἀποσπασματικές.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ	7
ΟΙ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ	15
1. Ραμνοῦς	15
2. Μαραθῶν. Τσέπι	25
3. Βραυρῶν	34
4. Σκάλα Ὠρωποῦ	38
5. Μυκῆνες	48
6. Ἐπίδαυρος. Ἱερὸν Ἀπόλλωνος Μαλεάτα	52
7. Καλλιθέα Πατρῶν	55
8. Μεσσήνη	58
9. Ἴκλαινα Μεσσηνίας	71
10. Θέρμος	71
11. Φιλιππιάς	76
12. Δωδώνη	79
13. Μινῶα Ἀμοργοῦ	83
14. Ἀκρωτήρι Θήρας	88
15. Ἀρχάνες	96
16. Σύμη Βιάννου	102
Τμῆμα Κύπρου	104
Ἡ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ	106
Λέχαιον	106
Ἀμφίπολις	107
Ζάκρος	107
ΤΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ	108
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	119

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 2000
ΑΡ. ΤΟΜΟΥ 47
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 2001
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
«ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
Ε. ΜΠΟΥΔΟΥΚΟΣ - Α. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Ο.Ε.»
ΜΙΛΩΝΟΣ 26 - ΑΘΗΝΑ
ΜΕ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΙΚΟΝΩΝ
ΕΦΗΣ ΑΧΛΑΔΗ
ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΓΧΡΩΜΩΝ
ΜΕΛΠΩΣ ΤΣΑΦΑΡΙΔΟΥ
ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΧΕΔΙΩΝ
ΓΡΗΓΟΡΗ ΚΑΡΙΑΝΑΚΗ
ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ ΕΥ. ΑΝΔΡΟΒΙΚ
Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΗΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΟΝΔΥΛΑΚΗ